

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD
INSTITUT POLITOLOGICKÝCH STUDIÍ -
KATEDRA MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Mgr. Iva Košatková

Arktida jako regionální bezpečnostní komplex

(Aplikace teorie regionálních bezpečnostních komplexů na geopolitický region Arktida)

Arctic as a Regional Security Complex

(An Application of Regional Security Complex Theory to the Arctic Region)

Praha 2012

studijní obor: Bezpečnostní studia
vedoucí práce: Mgr. Tomáš Weiss, M.A., Ph.D.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně pouze s využitím literatury a zdrojů řádně citovaných v textu a souhrnně uvedených na konci práce. Zároveň prohlašuji, že text této diplomové práce nebyl použit pro získání jiného akademického titulu.

Souhlasím se zveřejněním práce pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 17. května 2012

Mgr. Iva Košatková

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala Mgr. Tomáši Weissovi, M.A., Ph.D. za příkladné vedení diplomky a za cenné rady a podnětné komentáře v průběhu jejího psaní.

Velký dík patří také mé rodině za materiální i duchovní podporu po všechny roky mého studia a Tomoušovi za kritické připomínky k obsahu, morální oporu, svatou trpělivost, vytrvalé povzbuzování a neustálý přísun optimismu.

Obsah

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK **VI**

ÚVOD **1**

1 VYMEZENÍ ARKTIDY JAKO GEOPOLITICKÉHO REGIONU **6**

1.1	KLIMATICKÉ ZMĚNY A JEJICH DŮSLEDKY V ARKTIDĚ	6
1.2	GEOGRAFICKÉ VYMEZENÍ ARKTIDY	8
1.3	NEROSTNÉ SUROVINY	12
1.4	RYBOLOV	14
1.5	NÁMOŘNÍ CESTY	15
1.6	HISTORIE DOBÝVÁNÍ ARKTIDY	18
1.7	PRÁVNÍ REŽIM V ARKTIDĚ	21
1.8	HLAVNÍ REGIONÁLNÍ AKTÉŘI	24
1.8.1	RUSKO	24
1.8.2	SPOJENÉ STÁTY AMERICKÉ	26
1.8.3	KANADA	28
1.8.4	NORSKO	29
1.8.5	DÁNSKO	30
1.9	EXTERNÍ AKTÉŘI: NATO, EU A ČÍNA	32
1.9.1	NATO	32
1.9.2	EU	33
1.9.3	ČÍNA	34

2 TEORIE REGIONÁLNÍHO BEZPEČNOSTNÍHO KOMPLEXU **35**

2.1	KLASICKÁ TEORIE REGIONÁLNÍHO BEZPEČNOSTNÍHO KOMPLEXU	36
2.2	TEORIE REGIONÁLNÍHO BEZPEČNOSTNÍHO KOMPLEXU PO REVIZI	40

3 APLIKACE TEORIE REGIONÁLNÍHO BEZPEČNOSTNÍHO KOMPLEXU NA PŘÍPAD ARKTIDY **45**

3.1	ZÁKLADNÍ STRUKTURA ARKTICKÉHO BEZPEČNOSTNÍHO KOMPLEXU	46
3.1.1	VNĚJŠÍ HRANICE REGIONÁLNÍHO BEZPEČNOSTNÍHO KOMPLEXU	47
3.1.2	ANARCHICKÁ STRUKTURA	49
3.1.3	ROZLOŽENÍ MOCI UVNITŘ KOMPLEXU	51
3.1.4	VZTAHY PŘÁTELSTVÍ A NEPŘÁTELSTVÍ UVNITŘ KOMPLEXU	54
3.1.4.1	Konflikty a spory mezi arktickými státy	55
3.1.4.2	Regionální spolupráce v Arktidě	61
3.2	IDENTIFIKACE HLAVNÍCH PROCESŮ SEKURITIZACE V RÁMCI ARKTICKÉHO REGIONU	67
3.2.1	VOJENSKO-POLITICKÝ SEKTOR	69
3.2.2	EKONOMICKÝ SEKTOR	80

3.2.2.1 Energetická bezpečnost	82
3.2.3 ENVIRONMENTÁLNÍ SEKTOR	86
3.2.4 SPOLEČENSKÝ SEKTOR	91
ZÁVĚR	95
SHRNUTÍ	VII
SUMMARY	VIII
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ	IX
PROJEKT DIPLOMOVÉ PRÁCE	XXI

Seznam použitých zkratk

AC	Arktická rada (Arctic Council)
ACIA	Hodnocení dopadů klimatických změn v Arktidě (Arctic Climate Impact Assessment)
AEPS	Strategie ochrany arktického životního prostředí (Arctic Environmental Protection Strategy)
ANWR	Arktická národní rezervace divoké zvěře (Arctic National Wildlife Refuge)
AOSIS	Sdružení malých ostrovních států (Alliance of Small Island States)
APEC	Asijsko-pacifické hospodářské společenství (Asia-Pacific Economic Cooperation)
ASEAN	Sdružení národů jihovýchodní Asie (Association of South East Asian Nations)
BEAC	Barentsova Euro-arktická rada (Barents Euro-Arctic Council)
CFE	Smlouva o konvenčních ozbrojených silách v Evropě (Treaty on Conventional Arms Forces in Europe)
CSCA	Konference o bezpečnosti a spolupráci v Arktidě (Conference on Security and Cooperation in the Arctic)
HDP	Hrubý domácí produkt
EK	Evropská komise (European Commission)
EU	Evropská unie (European Union)
IASC	Mezinárodní vědecká arktická komise (International Arctic Science Committee)
IPPC	Mezivládní panel pro změny klimatu (Intergovernmental Panel on Climate Change)
KBSE	Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (Conference on Security and Cooperation in Europe)
MERCOSUR	Sdružení volného obchodu mezi latinskoamerickými státy
NAFTA	Severoamerická dohoda o volném obchodu (North American Free Trade Area)
NATO	Severoatlantická aliance (North Atlantic Treaty Organisation)
nm	Námořní míle
NORAD	Severoamerické velitelství protivzdušné obrany (North American Aerospace Defence Command)
OPEC	Organizace zemí vyvážejících ropu (Organisation of Petroleum Exporting Countries)
OSN	Organizace spojených národů (United Nations)
SLCM	Řízené střely s plochou dráhou letu odpalované z ponorek (Submarine-Launched Cruise Missile)
UNCLOS	Úmluva o mořském právu (United Nations Convention on the Law of the Sea)
USGS	Americká geologická služba (United States Geological Survey)
ÚV KSSS	Ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svazu

Úvod

Po skončení studené války došlo k zásadní proměně dlouhodobě stabilního uspořádání mezinárodního systému, která ovlivnila jak praktické fungování vztahů mezi státy, tak i oblast teoretického výzkumu mezinárodních vztahů a mezinárodní bezpečnosti. Do té doby platné paradigma postavené na bipolárním rozdělení světa bylo nutné nahradit novými koncepty bezpečnosti, jež by dokázaly teoreticky podchytit novou realitu mezinárodního uspořádání. Mezi nevlivnější počiny v této oblasti se řadí práce tzv. kodaňské školy – výzkumníků z Kodaňského institutu pro výzkum míru (COPRI) v čele s Barry Buzanem, kteří na základě přesvědčení, že analýza bezpečnosti na systémové úrovni nedokáže postihnout bezpečnostní realitu v celé své komplexnosti, horizontálně rozšířili koncept bezpečnosti i mimo tradiční oblast vojenských hrozeb a prohloubili hladinu analýzy bezpečnosti i na ostatní stupně pomyslné vertikální osy.

Předkládaná diplomová práce vychází z teorie regionálních bezpečnostních komplexů, kterou na začátku devadesátých let představil Barry Buzan ve své studii *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era* (1991) a následně spolu s Ole Wæverem a Jaap de Wildem rozpracoval v knize *Security: A New Framework for Analysis* (1998). Završením tohoto teoretického počínu je pak studie *Regions and Powers. The Structure of International Security* (2003).

Teorie regionálních bezpečnostních komplexů představuje jeden z nevlivnějších regionalistických přístupů ke studiu mezinárodních vztahů. Regionální bezpečnostní komplex je svébytným systémem bezpečnostních vztahů a vazeb mezi skupinou jednotek, které jsou si geograficky blízké, jelikož intenzita bezpečnostních hrozeb s narůstající vzdáleností postupně klesá. Ačkoli jsou všechny jednotky součástí globální sítě vzájemných bezpečnostních závislostí, vytvářejí vlivem vzájemného působení anarchické struktury mezinárodního systému a geografické roztříštěnosti regionálně ukotvené shluky neboli regionální bezpečnostní komplexy.

Regionální bezpečnostní komplex je definován jako „skupina jednotek, jejichž nejvýznamnější sekuritizační a desekuritizační akty (případně oboje) jsou natolik provázané, že bezpečnostní problémy každé z nich nelze přiměřeným způsobem analyzovat či řešit odděleně,¹“ přičemž sekuritizací se rozumí intersubjektivní proces, kterým se z určitého politizovaného, tzn. v politickém diskursu relevantního, tématu stává existenční hrozba, která vyžaduje použití mimořádných prostředků a opatření, to znamená, že ospravedlňuje kroky, které vybočují ze standardních mantinelů politických procedur.²

Základní strukturu regionálního bezpečnostního komplexu tvoří čtyři proměnné: vnější hranice regionálního bezpečnostního komplexu, anarchická struktura komplexu, polarita neboli distribuce

¹ BUZAN, Barry, WÆVER, Ole, DE WILDE, Jaap. (2005) *Bezpečnost. Nový rámec pro analýzu*. Centrum strategických studií, Brno, s. 230.

² BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 34.

moci uvnitř komplexu a vztahy přátelství a nepřátelství mezi jednotkami v komplexu.³ Pro naplnění definice regionálního bezpečnostního komplexu je klíčové, aby region splňující všechny čtyři znaky základní struktury vykazoval úzkou provázanost nejvýznamnějších sekuritizačních a desekuritizačních aktů. Je proto nutné nejprve identifikovat úspěšné sekuritizační, případně desekuritizační procesy v rámci regionu a následně zjistit všechny reakce ostatních jednotek na tento akt. Vzájemně propojená síť reakcí na všechny úspěšné případy sekuritizace, případně desekuritizace, potom představuje konstitutivní jádro regionálního bezpečnostního komplexu.⁴

Vymezení tématu diplomové práce

Teorie regionální bezpečnostního komplexu bude v této diplomové práci konfrontována s příkladem regionu, který byl jí samotnou dosud opomíjen – s Arktidou. V tradici výzkumu mezinárodních vztahů a mezinárodní bezpečnosti, zejména v domácím kontextu, stojí téma světového severu na okraji zájmu akademiků, kteří tradičně považovali Arktidu za zónu stability a tudíž nízké mezinárodní interakce, která není z pohledu oboru tolik zajímavá jako oblasti dlouhotrvajících střetů či permanentních krizí.

Současné vztahy mezi arktickými státy jsou zakotveny v rozvinuté regionální spolupráci a sdílených strategických zájmech. Arktický region je na první pohled stabilní a bezkonfliktní zónou, za což do značné míry vděčí své geografické odlehlosti a extrémním klimatickým podmínkám, které dosud utlumovaly snahy o jakékoli intenzivnější ekonomické, vědecké či námořní aktivity v regionu. Mír v oblasti však spočívá na křehkém vyvažování politické rovnováhy mezi zájmy jednotlivých regionálních aktérů a může být snadno narušen náhlou změnou dosavadního chování jednoho z aktérů, případně zásahem externího hráče nebo hráčů. Důvodů k takovým zásahům je stále více.

Geopolitický potenciál Arktidy se zvyšuje. Rostoucí interakce v arktickém regionu - na úrovni jednotlivců, skupin, států i nadstátních aktérů - s sebou může přinést řadu bezpečnostních výzev, a to jak v oblasti tradičních vojenských rizik, tak i z oblasti tzv. *soft security*. Mnoho obav je v současné době spojováno především s těžbou surovin, zejména ropy a zemního plynu, rybolovem či lodní dopravou. Arktidou prochází mnoho pomyslných vzájemně se křížících konfliktních linií (*cross cutting cleavages*), které mohou výbušný potenciál jednotlivých střetů a obav vzájemně eliminovat, ale také znásobovat.⁵ Jednotlivé arktické státy jsou tak v současné době postaveny před výzvou definovat své bezpečnostní priority v regionu a najít kompromis mezi svými vojenskými, politickými, ekonomickými a environmentálními zájmy a následně konstruktivně sladit tyto zájmy a priority s ostatními

³ BUZAN, Barry, WÆVER, Ole. (2003) *Regions and Powers. The Structure of International Security*. Cambridge University Press, Cambridge, s. 53.

⁴ BUZAN – WÆVER (2003), s. 73.

⁵ ÅTLAND, Kristian. (2010) *Security Implication of Climate Change in the Arctic*. The Norwegian Defence Research Establishment, s. 30. [online] 10-05-18 [cit. 12-01-30].

<<http://rapporter.ffi.no/rapporter/2010/01097.pdf>>.

regionálními aktéry.⁶ Obrovská rozlehlost arktického regionu, náročné přírodní a klimatické podmínky a vzájemná provázanost prostoru, výzev a rizik může být dobrou motivací ke spolupráci. Mocenské ambice jednotlivých aktérů, soupeření o přístup ke zdrojům a o kontrolu strategických námořních tras, dosud ukrytých pod silnou vrstvou ledu, v kombinaci s několika nevyřešenými teritoriálními spory představuje třaskavou směs, která může eskalovat regionální napětí, v němž se i nevýznamný diplomatický, politický či vojenský incident může stát se rozbuškou příštích konfliktů.

Neprobádanost tématu Arktidy a arktické bezpečnostní dynamiky v české tradici studia mezinárodních vztahů i přes vysokou aktuálnost a rostoucí význam pro regionální i mezinárodní bezpečnost je hlavním důvodem volby tohoto tématu. Tato diplomová práce představuje pokus alespoň zčásti přispět k rozšíření povědomí o významu Arktidy pro studium mezinárodní bezpečnosti a prozkoumat způsob, jakým lze (případně nelze) tento region teoreticky uchopit a začlenit do studia mezinárodní bezpečnosti.

Výzkumná otázka a cíle diplomové práce

Předkládaná diplomová práce aplikuje Buzanovu a Wæverovu teorii regionálních bezpečnostních komplexů na geopolitický region Arktida, který je v kontextu této teorie na první pohled poněkud nestandardním případem, o kterém se sami autoři ve svých teoretických pracích formulujících teorii regionálního bezpečnostního komplexu vůbec nezmiňují.

Arktidu lze v rámci mezinárodního systému bezesporu označit za svébytný geopolitický region se specifickými přírodními podmínkami a sdílenou historií, vzájemně propojený jasně definovanými vztahy kooperace a konfrontace a vědomím rostoucího strategického potenciálu sdíleným všemi regionálními aktéry. Cílem diplomové práce je zjistit, zda lze Arktidu zároveň klasifikovat jako regionální bezpečnostní komplex a podříditi ji tak analytickému nástroji, který umožňuje komplexně uchopit bezpečnostní dynamiku na subsystémové úrovni, zkoumat její přesah do dalších hladin analýzy, predikovat budoucí vývoj regionální bezpečnostní dynamiky a systematicky provádět meziregionální komparace.

Ústřední výzkumná otázka, kterou si klade tato diplomová práce, potom zní takto: *Je geopolitický region Arktida zároveň regionálním bezpečnostním komplexem ve smyslu teorie regionálního bezpečnostního komplexu formulované Buzanem a Wæverem, resp. lze na arktický region nahlížet optikou této teorie a klasifikovat ji v rámci studia mezinárodní bezpečnosti jako regionální bezpečnostní komplex definovaný svébytnou dynamikou bezpečnostních vztahů a vzájemnou provázaností sekuritizačních a desekuritizačních procesů?*

Tato výzkumná otázka je motivována snahou nabídnout (či zavrhnout) teoretický nástroj k analýze bezpečnostní dynamiky arktického regionu pro účely bezpečnostních studií a studií mezinárodních

⁶ viz *Arctic Strategy Documents*. Geopolitics in the High North. [online] [cit. 12-02-01] <http://www.geopoliticsnorth.org/index.php?option=com_content&view=article&id=84:arctic-strategy-documents&catid=1:latest-news>.

vztahů, případně navrhnout teoretické modifikace, které se v konfrontaci s daným případem ukážou jako možný způsob, jak s teorií regionálních bezpečnostních komplexů dále pracovat.

Metodologický postup

Diplomová práce využívá kvalitativní metodologii disciplinované interpretativní studie, která spadá do kategorie jednopřípadových studií a stojí na pomezí mezi jedinečnou případovou studií, jež detailně zkoumá konkrétní případ čistě pro jeho vnitřní hodnotu a jedinečnost bez nutnosti teoretického zobecnování, a instrumentální případovou studií, pro kterou je studium konkrétního případu pouze nástrojem pro práci s teorií, v níž leží hlavní hodnota výzkumu. Disciplinovaná interpretativní studie si volí případ také čistě na základě jeho jedinečnosti, zajímavosti, významu či jiné hodnoty, kterou tomuto případu subjektivně připisuje výzkumník a pro niž si tento případ vybírá, nicméně pro práci s tímto případem využívá existující teoretické koncepty. Případ tedy není nástrojem pro práci s teorií, ale naopak teorie je východiskem pro práci s případem.⁷

Diplomová práce kombinuje v rámci disciplinované interpretativní studie případu Arktidy prvky deduktivní a induktivní analýzy. Po prvotním vymezení zkoumaného předmětu a představení teoretického konceptu bude provedena deduktivní analýza s cílem prozkoumat uplatnitelnost teorie v daném konkrétním případě, resp. nalézt odpověď na výzkumnou otázku vyvozenou z teorie pomocí důkladné analýzy arktické regionální bezpečnostní dynamiky. Vodítkem analýzy bude definice regionálních bezpečnostních komplexů a postup, který pro identifikaci regionálních bezpečnostních komplexů navrhují sami autoři teorie. V závěrečné části práce budou závěry analýzy případu zpětně konfrontovány s původní teorií a eventuálně budou navrženy možné teoretické modifikace, které by učinily teorii aplikovatelnou i na zkoumaný případ, což odpovídá induktivnímu postupu.

Hodnocení dosavadního výzkumu a dostupných zdrojů k tématu

Arktidě je v porovnání s ostatními částmi světa v rámci oboru mezinárodních vztahů a mezinárodní bezpečnosti věnována velmi malá pozornost, přičemž v českém prostředí se drtivá většina zmínek o tomto regionu pohybuje v rovině zpopularizovaných novinových článků na stránkách českých deníků a týdeníků. Za zmínku proto stojí vydání měsíčníku *Mezinárodní politika* (8/2008) s titulkem *Čí je Arktida?*, které arktické oblasti z pohledu geopolitiky a mezinárodní bezpečnosti věnuje na téměř dvaceti stranách, a článek Filipa Chrástanského a Dalibora Jenne *Geopolitika Arktidy* na webovém portálu *Global Politics* (2010), který zkoumá regionální arktické bezpečnostní vztahy optikou geopolitických teorií. V českém odborném prostředí nicméně dosud chybí komplexnější pokus o hlubší analýzu arktické bezpečnostní dynamiky v kontextu regionalistických teorií či jiné podrobnější zpracování této problematiky v oboru bezpečnostních studií a mezinárodních vztahů. Problematická je však také dostupnost zdrojů z oboru geografie, kartografie a oceánografie, které by se arktickému regionu detailněji věnovaly. Stejně tak v domácím kontextu chybí kritická reflexe teorie regionálních

⁷ DRULÁK, Petr, a kol. (2008) *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Portál, Praha, s. 34.

bezpečnostních komplexů či vážnější pokusy o aplikaci této teorie na současnou mezinárodní praxi. Výjimkou je článek Petra Zelinky na stránkách Mezinárodních vztahů (4/2008), který se věnuje teorii regionálních bezpečnostních komplexů z pohledu síťových aktérů.

Překládaná práce proto vychází téměř výhradně z cizojazyčných zdrojů, zejména kanadské, americké a skandinávské provenience. Z monografií je nutné vyzdvihnout především práce Rogera Howarda (2009) *The Arctic Gold Rush*, Barryho Scotta Zellena (2009) *Arctic Doom, Arctic Boom. The Geopolitics of Climate Change in the Arctic* a Charlese Emmersona (2010) *The Future History of the Arctic*. Co se týče perspektivy jednotlivých regionálních aktérů, z pohledu Kanady se arktické bezpečnosti dlouhodobě věnuje Rob Huebert, norský pohled zastupují především Kristian Åtland a Kjetil Skogrand, kritickou analýzu ruské arktické politiky přináší studie Dmitri Trenina a Pavla Baeva, dánskou perspektivu představuje ve svém článku Annika Bergmann Rosamond a roli Spojených států v Arktidě analyzuje Philip Budzik a z vojenského pohledu pak dvojice Michael Wallace - Steven Staples. Komplexní vhléd do problematiky arktické bezpečnostní dynamiky poskytují zejména studie Olafa Osicy (2010) *The High North as a New Area of Cooperation and Rivalry* a Nilse Johana Holteho (2009) *The Arctic Region Is at Time of Geopolitical Transition. Will This Transpire Through Aggressive Competition or as Peaceful Change?* Všechny výše zmíněné texty jsou však více méně empirickými analýzami, které postrádají širší teoretické ukotvení.

1 Vymezení Arktidy jako geopolitického regionu

Symbolický význam severního pólu nelze podceňovat. Po staletí se k Severu upínaly zraky mořeplavců, vědců a polárních badatelů, které od poloviny minulého století postupně nahradili vojenští plánovači a stratégové, majitelé těžařských společností a političtí lídři států, kteří odkazují k dlouhé tradici arktické přítomnosti a centrálnímu významu polárních oblastí v historii a identitě svého národa. Jakoukoli výraznější aktivitu v regionu dosud omezovaly drsné přírodní podmínky a vysoce nepříznivé klima. Prognózy klimatologů v souvislosti s globálním oteplováním však přinášejí naději, že v následujících letech a desetiletích bude region vlivem tání arktického ledového příkrovu lidské aktivitě stále otevřenější. Zprávy o enormním ekonomickém potenciálu oblasti, která je významným nalezištěm vzácných kovů a dalších nerostných surovin, především ropy a zemního plynu, bohatým lovištěm mořských ryb a v neposlední řadě perspektivním koridorem pro transoceánské plavby, který by výrazným způsobem zkrátil stávající trasy a umožnil by vyhnout se potenciálně nestabilním regionům, podložené moderními geologickými a oceánografickými výzkumy přitahují k Arktidě pozornost současného světa. S tím, jak se v kontextu klimatických změn Arktida postupně stává přístupnější pro lidskou aktivitu, se však začínají vynořovat obavy, aby po dvou desetiletích míru a rozvíjející se spolupráce v regionu nepřerostly vzájemné střety zájmů motivované soupeřením o arktické zdroje v otevřený politický či dokonce vojenský konflikt.

Vztyčení vlajky Ruské federace na dně Severního ledového oceánu v místě, kterým prochází severní pól, jako završení ruské polární expedice Arktika v srpnu 2007, které vedoucí výpravy Artur Čilingarov označil za výraz toho, že „*Arktida vždy byla a zůstane ruská*“, vyvolalo na mezinárodněpolitické scéně vlnu emocí a rozdmýchalo diskuse o pravděpodobnosti vojenského střetu v Arktidě. Kanadský ministr zahraničí Peter MacKay na událost, kterou ruský prezident Vladimir Putin označil za vlastenecký čin, zareagoval slovy, která k uklidnění situace příliš nepřispěla: „*To je nepřípustný návrat do patnáctého století. Dnes už není možné vysílat válečné lodě, aby vztyčovaly vlajky a vyhledávaly zázraky. Ostatně Arktida patří Kanadě.*“⁸ Za mediální bublinu nevalného významu, na kterou je nutné dívat se s potřebnou dávkou humoru, ruskou akci označilo Dánsko, které si taktéž na oblast severního pólu činí nároky na základě tvrzení, že podmořský prostor v oblasti Lomonosovova hřbetu je pokračováním jeho kontinentálního šelfu. Ostrou výměnu názorů nakonec uzavřel ruský ministr zahraničí Sergej Lavrov, který celý incident označil za symbolické gesto srovnatelné se vztyčením americké vlajky na Měsíci.⁹ Toto „symbolické“ gesto však otevřelo éru vzájemné rivality a odstartovalo závod o Arktidu, jehož cíl je zatím v nedohlednu.

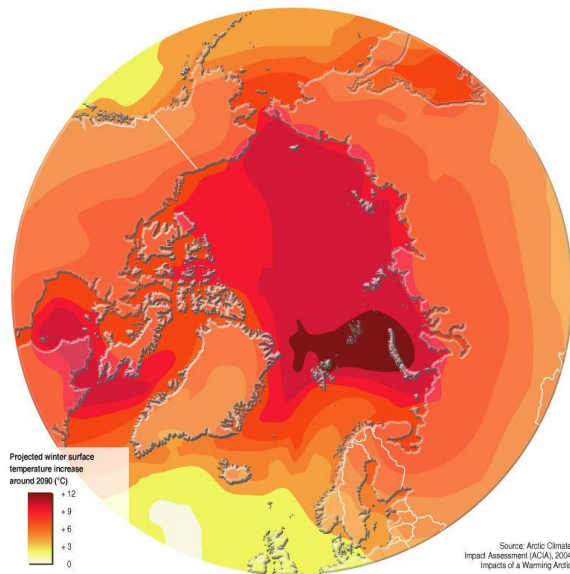
1.1 Klimatické změny a jejich důsledky v Arktidě

Mezivládní panel pro změny klimatu (Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC) ve své zatím poslední hodnotící zprávě z roku 2007 potvrdil existenci klimatických změn a globálního oteplování a označil je za jedny z nejzávažnějších environmentálních a ekonomických hrozeb pro globální

⁸ NĚMEC, Petr. (2008) Porcování Arktidy: boj o suroviny. In: *Ekonom*, roč. 52, č. 23, s. 51.

⁹ Ultima Thule aneb Bohové odcházejí na Sever. Úvodník. In: *Mezinárodní politika* (2008), roč. 32, č. 8, s. 3.

společenství.¹⁰ Z posledních klimatických výzkumů navíc vyplývá, že intenzita globálního oteplování je nejsilnější právě v oblastech obou světových pólů. V uplynulých desetiletích se průměrná teplota v Arktidě oproti zbytku světa zvýšila dvojnásobně a lze očekávat, že tento trend bude pokračovat.¹¹ Za hlavní příčinu tohoto arktického zesílení globálního oteplování je pokládána snížená odrazivost povrchu způsobená úbytkem sněhu a především mořského ledu, především mořského. Od roku 1978 byl zaznamenán úbytek ledové pokrývky Severního ledového oceánu o necelých 10 %¹², přičemž některé studie uvádějí i údaj 40 %. Objem víceletého ledu se mezi lety 2004 a 2008 zmenšil o 42 % a tento silný, několikavrstvý let byl nahrazen mladým ledem, který je mnohem náchylnější k tání.¹³

Mapa 1. Prognóza oteplování Arktidy do roku 2090. Zdroj: *Temperature Increase in the Arctic, 2090 Scenario*. GRID-Arendal. [online] [cit. 12-02-18]. <http://www.grida.no/graphicslib/detail/temperature-increase-in-the-arctic-2090-scenario_ea96>.

Právě tání ledových příkrovů bude mít podle vědeckých prognóz hlavní podíl na stoupaní hladiny světového oceánu. Rychlost tání grónského ledovce, největšího pevninského ledovce v Arktidě, který v sobě skrývá 2,85 mil. km³ ledu, se za posledních deset let zdvojnásobila. V případě jeho úplného roztátí by se hladina světového oceánu zvýšila o 7 m.¹⁴ Ustupující ledová pokrývka umožňuje, aby voda pohlcovала více slunečního tepla, čímž se postupně zvyšuje teplota povrchových vod oceánu. V roce 2007, který byl podle většiny klimatických měření dosud nejteplejším rokem vůbec, byla v některých jeho povrchových oblastech naměřena teplota i o 5° C vyšší než je dlouhodobý průměr. Vody Severního ledového oceánu se také oteplují v důsledku přítoku teplejších proudů z Atlantského a Tichého oceánu. Tání ledovců způsobuje kromě toho také zvyšování podílu sladké vody v oceánu. Proměny

teploty a slanosti ovlivňují hustotu mořské vody, což může v konečném důsledku pozměnit sílu globálního oceánského proudění. Změny tras mořských proudů budou mít dopad na mořské ekosystémy, rybolovné lokality i další živé mořské zdroje.¹⁵

Na arktické pevnině pak dochází k oteplování a tání permafrostu (trvale zmrzlé půdy) a úbytku sněhové pokrývky, což dále urychluje místní zvyšování teplot vzduchu tím, že se snižuje odrazivost zemského povrchu. Degradace permafrostu způsobuje rychlejší uvolňování skleníkových plynů do

¹⁰ IPCC Fourth Assessment Report: *Climate Change 2007 (AR4)*. (2007) Intergovernmental Panel on Climate Change. [online] [cit. 12-02-15].

<http://www.ipcc.ch/publications_and_data/publications_and_data_reports.shtml#1>.

¹¹ ÁTLAND (2010), s. 24.

¹² BILSTAD, Torleiv. (2008) *Climate Change and Consequences for the Arctic*. In: MIKKELSEN, Aslaug, LANGHELLE, Oluf (eds.). (2008) *Arctic Oil and Gas. Sustainability at Risk?* Routledge, New York, s. 51.

¹³ *Arktida: klimatické zpětné vazby a jejich globální důsledky*. (2009) Český překlad exekutivního shrnutí zprávy World Wildlife Fund, s. 4. [online] [cit. 12-02-18]. <<http://www.veronica.cz/dokumenty/arktida.pdf>>.

¹⁴ BILSTAD (2008), s. 52-53.

¹⁵ *Arktida: klimatické zpětné vazby a jejich globální důsledky* (2009), s. 6.

atmosféry, což ve svém důsledku přispěje k dalšímu oteplení v lokálním i globálním měřítku. Změny oceánského proudění a nárůst teplot budou mít dopad na chování počasí.¹⁶

Mapa 2. Posun klimatických zón v Arktidě vlivem klimatických změn. Zdroj: *Shift in Climatic Zones, Arctic Scenario*. GRID-Arendal. [online] [cit. 12-02-18]. <<http://maps.grida.no/go/graphic/shift-in-climatic-zones-arctic-scenario>>.

Všechny výše popsané změny budou mít s velkou pravděpodobností negativní dopad na arktickou flóru i faunu, zejména živočichy, kteří jsou svým způsobem života závislí na původních přírodních podmínkách, jako jsou tuleni, mroži, sobi, lední medvědi, mořské ryby či migrující ptactvo. S nimi jsou zase existenčně spjati původní obyvatelé Arktidy, jejichž tradiční způsob života je spojený právě s lovem ledních medvědů, rybolovem a chovem sobů. Snižování populací některých druhů arktických živočichů či jejich migrace směrem k severnímu pólu spolu s proměnou klimatu a roztáváním dosud zamrzlých ploch využívaných jako migrační koridory zvěře znamenají hrozbu vyhnutí těchto druhů samu o sobě, ale ohrožují také tradiční způsob života původních obyvatel Arktidy.¹⁷

Při pohledu na oficiální výroky představitelů arktických států se nicméně zdá, že globální oteplování je naopak pozitivním a žádoucím jevem. Ačkoli se jednotlivé scénáře vývoje klimatických změn v Arktidě různí co do rychlosti a intenzity, většina studií se shoduje, že arktický region bude na konci tohoto století mnohem přístupnější a stane se běžně využívaným pro námořní, obchodní, průmyslové i těžební aktivity. Klimatické změny ale mohou potenciální aktivity v regionu znesnadnit. Zvyšování hladiny oceánu, eroze půdy, méně předvídatelné počasí, častější zemětřesení apod. mohou být překážkou tradičnímu způsobu života, ale i vybudované infrastruktury, těžbě, průmyslovým centry i lodní dopravě.¹⁸ Zvýšení hladiny oceánu může také ve svém důsledku změnit současné vymezení hranic a otevřít nové konflikty mezi arktickými státy.¹⁹

1.2 Geografické vymezení Arktidy

V odborné literatuře i v praxi se lze setkat s několika souběžně používanými definicemi Arktidy, vycházejícími z geografických i kulturně-politických premis. Nejčastějším a nejjednodušším způsobem je geografické vymezení Arktidy jako prostoru nad severním polárním kruhem kopírujícím linii 66° 33'

¹⁶ Ibid., s. 12.

¹⁷ HUEBERT, Rob. (2004) *Arctic Security: Different Threats and Different Responses*. Northern Research Forum, Yellowknife, Canada, s. 5. [online] 04-09-18 [cit. 12-02-20]. <http://www.nrf.is/Publications/The%20Resilient%20North/Plenary%204/3rd%20NRF_Plenary%204_PP_Huebert.pdf>.

¹⁸ ÅTLAND (2010), s. 29.

¹⁹ HOEL, Alf Håkon. (2008) *Jurisdictional Issues in the Arctic: An Overview*. In: SKOGRAND, Kjetil (ed.). (2008) *Emerging from the Frost. Security in the 21st Century Arctic*. Oslo Files on Defence and Security, Oslo, s. 47.

severní šířky.²⁰ Severní polární kruh představuje jižní hranici polárního dne, resp. polární noci, tj. nejnižší linii, na které je slunce nad, resp. pod obzorem kontinuálně po dobu alespoň jednoho celého dne během jednoho roku. Obvod polárního kruhu o délce 2.606 km ohraničuje území, které představuje přibližně 8 % celkové rozlohy zemského povrchu.²¹

Alternativní definice odděluje arktickou oblast klimatickou hranicí 10° C izotermy, což je imaginární linie spojující geografické body s průměrnou teplotou 10° C na základě červencových měření. Méně užívané je vymezení Arktidy jako prostoru severně od hranice lesního porostu, případně jako oblasti permafrostu.²² Tyto definice založené výhradně na přírodních charakteristikách regionu se však pro účely společenskovedního výzkumu příliš nehodí a vzhledem k probíhajícím klimatickým změnám není takto definovaná hranice Arktidy příliš stabilní a uplatnitelná v dlouhodobém kontextu.

Mapa 3. Alternativní způsoby vymezení arktického regionu.

Zdroj: Perry-Castañeda Library - Map Collection. [online] [cit. 12-01-19]. <http://www.lib.utexas.edu/maps/islands_oceans_poles/arctic_region_p_01_2007.jpg>.

Definice vycházející z politicko-geografického členění světa vymezují Arktidu na základě platných státních hranic, případně hranic správních oblastí. Zpráva *Arctic Human Development Report (AHDR)* z roku 2004 definuje Arktidu jako oblast, která zahrnuje celé území Aljašky, veškeré kanadské území ležící severně od 60° severní šířky včetně Hudsonova zálivu a severních částí kanadské provincie Quebec a poloostrova Labrador, Grónsko, Faerské ostrovy, Island, severní správní oblasti Norska (Nordland, Troms, Finnmark), Švédska (Norrbotten) a Finska (Lappi), Murmanskou oblast, autonomní okruhy Něnetský, Jamalskoněnecký, Čukotský a Tajmyrský, město Vorkuta v republice Komi, města Norilsk a Igrska v Krasnojarském kraji a části republiky Jakutsko, jejichž hranice leží nejbliže severnímu polárnímu kruhu.²³ Arktická rada zahrnuje do definice všech svých osm členských států a šest původních arktických

etnik zastoupených v Arktické radě formou stálé účasti svých zastřešujících organizací.²⁴ Taková vymezení regionu pečlivě zahrnuje všechny regiony a skupiny obyvatel spjaté s arktickým způsobem

²⁰ FAIRHALL, David. (2010) *Cold Front. Conflict Ahead in Arctic Waters*. I.B. Tauris & Co. Ltd, London, s. 126.

²¹ ÅTLAND (2010), s. 12.

²² Ibid., s. 12.

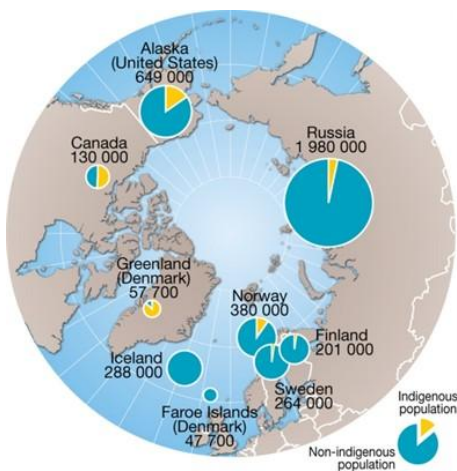
²³ *Arctic Human Development Report*. (2004) Stefansson Arctic Institute, Akureyri, s. 17-18. [online] [cit. 12-01-20]. <<http://www.svs.is/AHDR/AHDR%20chapters/English%20version/Chapters%20PDF.htm>>.

²⁴ KESKITALO, Carina. (2007) International Region-Building. Development of the Arctic as an International Region. In: *Cooperation and Conflict*, roč. 42, č. 2, s. 190.

života je vhodné pro účely vědeckých studií zaměřených na život jednotlivce či různých etnických skupin. Nevýhodou této definice pro výzkum mezinárodních vztahů je její přílišná šíře, nerespektování hranic národních států a překrývání takto vymezeného arktického regionu s jinými geografickými regiony.

Studie zaměřené na výzkum mezinárodních vztahů a bezpečnostní dynamiky v nejsevernějších oblastech zeměkoule pod pojem Arktida ve většině případů zahrnují pouze tzv. arktickou pětku neboli pět států, které částí svého území leží přímo u Severního ledového oceánu – Kanadu, Spojené státy, Rusko, Norsko a Dánsko (prostřednictvím Grónska). Touto optikou lze Arktidu definovat jako geografický útvar tvořený prostorem Severního ledového oceánu, k němu přilehlými severními pobřežními oblastmi Asie, Evropy a Severní Ameriky a podstatnou částí Grónska včetně přilehlých ostrovů.

Pro účely této práce se tento způsob vymezení arktické oblasti jeví jako nejvhodnější. Arktická bezpečnost je úzce vázána především na interakci aktérů v Severním ledovém oceánu a z tohoto pohledu nemají Finsko, Švédsko a Island na bezpečnostní dynamiku v regionu přímý vliv. Tato práce tedy vychází z předpokladu, že Severní ledový oceán a severní pobřežní oblasti Evropy, Asie a Severní Ameriky, Grónsko včetně ostrovů nacházející se v této oblasti tvoří v Arktidě specifický geopolitický celek spojený kombinací společných zájmů a vzájemných rivalit relevantních regionálních aktérů, za něž tato práce považuje státy arktické pětky – Rusko, Kanadu, Spojené státy, Norsko a Dánsko.

Mapa 4. Populace Arktidy podle zemí se zastoupením původních obyvatel. Zdroj:

Population Distribution in the Circumpolar Arctic, by country (Including Indigenous Population). GRID-Arendal. [online] [cit. 12-02-02].

<http://www.grida.no/graphicslib/detail/population-distribution-in-the-circumpolar-arctic-by-country-including-indigenous-population_1282>.

Specifičnost Arktidy jako regionu je daná tím, že se nejedná o koherentní celek složený z teritorií několika suverénních států, nýbrž o geografický útvar tvořený oceánem a částmi pevniny, která jej z větší části obklopuje. Pevnina představuje pouze přibližně jednu třetinu celkové rozlohy arktického regionu. Většinu arktické oblasti pokrývá Severní ledový oceán, uprostřed něhož se nachází symbolický středobod Arktidy – severní pól. Severní ledový oceán má v podstatě charakter uzavřené vodní plochy, kterou s ostatními světovými oceány pojí pouze několik průlivů a úžin. Jedná se o nejmenší, nejméně slaný, nejmělkčí a nejméně prozkoumaný světový oceán. Jeho průměrná hloubka dosahuje 1.038 m, přičemž jednu třetinu jeho plochy tvoří mělké šelfové moře o hloubce nepřesahující 500 m.²⁵ Severní ledový oceán je v oblasti severního pólu protnut Lomonosovovým hřbetem, 2.500 km dlouhým podmořským pohořím táhnoucím se od Sibíře ke Grónsku, který odděluje

dvě hlavní oceánské pánve: Euroasijskou a Severoamerickou. Centrální část oceánu celoročně pokrývá silná vrstva mořského ledu o průměru až 4 m.²⁶ Velikost zamrzlé plochy sezónně kolísá a vlivem klimatických změn se celkově snižuje.

²⁵ ĀTLAND (2010), s. 14.

²⁶ FAIRHALL (2010), s. 9.

V Arktidě žijí přibližně 4 mil. obyvatel, z nichž většina je koncentrována v její euroasijské části. Původní obyvatelé Arktidy představují asi jednu osminu arktické populace. V Grónsku a na Aljašce tvoří většinu populace původní obyvatelé Arktidy, v ostatních státech jsou minoritou (viz. Mapa 4). Na euroasijském kontinentě se nachází také drtivá většina velkých sídel: Murmansk - nejsevernější nezamrzající přístav na světě, Norilsk, Vorkuta, Tromsø, Bodø a další. Nejsevernějším městem Arktidy je Ny Ålesund na Svalbardu, nejsevernějším sídlem vůbec je Alert na severu Ellesmerova ostrova.²⁷

Komplexní přehled lidské aktivity v Arktidě včetně námořních tras, rybolovných oblastí, těžebních polí i ropovodů a plynovodů podává následující mapa:

Mapa 5. Přehled lidské aktivity v arktickém regionu. Zdroj: Towns and Industrial Activities in the Arctic. GRID-Arendal. [online] [cit. 12-02-20]. <<http://maps.grida.no/go/graphic/towns-and-industrial-activities-in-the-arctic>>.

²⁷ PŘIBYL, Václav, BRINKE, Josef, NOVOTNÝ, Jiří. (1986) *Antarktida, Arktida a Oceánie*. Geodetický a kartografický podnik v Praze, Praha, s. 11.

1.3 Nerostné suroviny

Podle vědeckých výzkumů se v arktickém regionu nachází významná naleziště nerostných surovin (měď, nikl, železo, uran, diamanty, zlato), bohaté rybolovné lokality a zejména ložiska ropy a zemního plynu. Není proto překvapivé, že se k ní v posledních letech obrací pozornost regionálních aktérů i zbytku světa. Arktida už v minulosti jednu zlatou horečku zažila. Klondike, odlehlá oblast v kanadském teritoriu Yukon, se stala symbolem jedné z nejmasovějších migrací za nalezišti zlata v dějinách, poté, co sem na konci devatenáctého století přijížděly tisíce zlatokopů z celé Severní Ameriky.²⁸ Zdá se, že se svět v současné době připravuje na novou honbu za arktickým bohatstvím, tentokrát za nalezišti energetických surovin, v anglickém kontextu výstižně nazývanou „black gold rush“. Lze očekávat, že nová éra zlaté horečky – „honba za černým zlatem“, na jejímž prahu Arktida podle některých odborníků stojí, bude podstatně méně romantická a dobrodružná, ale zato o mnoho organizovanější a promyšlenější. Vlády arktických států uvolňují značné finanční prostředky na výzkum a mapování nalezišť nerostných surovin na dně Severního ledového oceánu a snaží se upevnit svou pozici v regionu před tím, než závod o arktické zdroje vypukne naplno. Je pravděpodobné, že postupující technologický vývoj a klesající náklady na těžbu díky tání ledového příkrovu umožní v blízké budoucnosti zahájit těžbu nerostných surovin v Arktidě.²⁹ Právě ropa a zemní plyn představují v současném světě jedny z nejvíce ceněných surovin a jejich hraje v ekonomice některých arktických států klíčovou roli, zejména v případě Ruska, Norska a Kanady.³⁰ Otázky energetické bezpečnosti navíc v posledních letech hrají stále výraznější roli v bezpečnostní politice států. Stabilní a spolehlivý přístup k dodávkám ropy a zemního plynu je vnímán jako klíčový předpoklad k zajištění národní bezpečnosti.³¹

Zpráva Americké geologické služby (United States Geological Survey, USGS) zveřejněná v létě 2009 konstatovala, že v regionu severně od polárního kruhu se skrývá až 13 % dosud nevytěžených světových zásob ropy a 30 % dosud nevytěžených světových zásob zemního plynu.³² Odhady hovoří o tom, že arktická ložiska zemního plynu by dokázala uspokojit světovou poptávku po dobu následujících patnácti let.³³ Podle zprávy USGS jde o technicky dosažitelné zdroje, neboli ty, jež jsou vytěžitelné za pomoci současně dostupných technologií a průmyslových postupů. Přibližně 84 % odhadovaných zásob se nachází mimo pevninu, na kontinentálních šelfech. Zpráva dále uvádí, že více než polovina tohoto množství je koncentrována do tří geologických provincií: arktická Aljaška,

²⁸ EMMERSON, Charles. (2010) *The Future History of the Arctic*. Public Affairs, New York, s. 170.

²⁹ PROELSS, Alexandr, MÜLLER, Till. (2008) The Legal Regime of the Arctic Ocean. In: *Heidelberg Journal of International Law*, vol. 68, nr. 3, s. 653. [online] [cit. 12-01-28] <<http://img9.custompublish.com/getfile.php/980176.1529.dbqrcfwqax/The+Legal+Regime+of+the+Arctic+Ocean.pdf.pdf?return=www.arcticgovernance.org>>.

³⁰ GLOMSRØD, Solveig, MÄENPÄÄ, Ilmo, LINDHOLT, Lars, MCDONALD, Helen, GOLDSMITH, Scott. (2008) Arctic Economies Within the Arctic Nations. In: GLOMSRØD, Solveig, ASLAKSEN, Ilulie (eds.). (2008) *The Economy of the North*. Statistics Norway, Oslo, s. 41-64. [online] [cit. 12-05-12]. <http://www.ssb.no/english/subjects/00/00/30/sa_economy_north/sa84_en/sa84_en.pdf>.

³¹ CHŘÁŠŤANSKÝ, Filip, JENNE, Dalibor. (2010) Geopolitika Arktidy. In: *Global politics*. [online] 10-07-17 [cit. 12-02-01] <<http://www.globalpolitics.cz/clanky/geopolitika-arktity>>.

³² USGS Release. (2008) U.S. Geological Survey. [online] 08-07-23 [cit. 12-02-01]. <http://www.usgs.gov/newsroom/article.asp?ID=1980&from=rss_home>.

³³ LIEN, Guro, STRAND, Kari Røren. (2011) *Fremtidige utfordringer for Forsvarets logistikk – en trendanalyse*. Forsvarets forskningsinstitutt, Oslo, s. 9.

Americko-asijská pánev a Východogrónská pánev.³⁴ Rozložení energetických zdrojů tedy hraje ve prospěch euroasijského kontinentu, u jehož břehů se nachází přibližně 63 % veškerých nově objevených zásob ropy a zemního plynu v Arktidě. V současné době se odehrává v oblasti Aljašky a severního Ruska 97 % těžby arktických energetických surovin.³⁵ Zatímco u euroasijského pobřeží se nachází většina nových nalezišť zemního plynu, u pobřeží Severní Ameriky dominuje ropa.³⁶

Optimismus ze závěrů zprávy USGS, podle které Arktida skrývá celkem 22 % dosud nevytěžených technicky dosažitelných světových zásob ropy a zemního plynu, brzdí kromě některých kritických hlasů z vědecké obce³⁷ také několik praktických překážek, které vycházejí zejména z nepříznivých přírodních a klimatických podmínek a geografické odlehlosti arktické oblasti. Otevření arktických ložisek ropy a zemního plynu bude finančně, časově i technicky podstatně náročnější a riskantnější než otevření srovnatelných ložisek kdekoli jinde na světě. Nutností je technické vybavení speciálně přizpůsobené extrémním teplotám, plovoucí i podmořské kry skrývají nebezpečí jak pro techniku, tak pro posádku a obtížný přístup k ložiskům surovin a velká vzdálenost od center jejich zpracování představuje další výdaje, přičemž i náklady na pracovní sílu v extrémních podmínkách jsou podstatně vyšší.³⁸ Další překážkou pro těžbu se mohou stát některé dosud nevyřešené teritoriální spory a také environmentální standardy, které se státy zavázaly dodržovat. K tomu se přidává také jeden praktičtější problém - ve složení arktických zásob energetických surovin dominuje zemní plyn, jehož přeprava na delší vzdálenosti je podstatně nákladnější než přeprava ropy.³⁹

Nejen složitá dostupnost těchto zdrojů a vysoké náklady na jejich vytěžení a následný transport jsou překážkou zahájení těžby. Existují také zvláštní režimy ochrany životního prostředí, které znemožňují provádět těžební aktivity v určité lokalitě, např. Arktická národní rezervace divoké zvěře (Arctic National Wildlife Refuge, ANWR) na severním pobřeží Aljašky zřízená v roce 1980 Zákonem na zachování aljašské půdy (Alaska National Interest Land Conservation Act), který zároveň odložil těžbu ropy a zemního plynu v oblasti a využití půdy pro zemědělské účely. Poté, co USGS v roce 1998 zveřejnila odhad, podle kterého se v oblasti ANWR nachází přibližně 10,4 mil. barelů technicky dosažitelné ropy, objevily se snahy otevřít rezervaci těžbě, ale zatím bez výsledku.⁴⁰

Výše uvedené faktory mohou přispět k tomu, že státy v několika následujících letech či desetiletích k těžbě v Arktidě nepřistoupí. Nicméně zvyšující se spotřeba energetických surovin, nespolehlivé dodávky z jiných částí světa a snaha o zajištění vlastní energetické bezpečnosti mohou na pomyslných

³⁴ USGS Release (2008).

³⁵ LANGHELLE, Oluf, HANSEN, Ketil Fred. (2008) Perceptions of Arctic Challenges. Alaska, Canada, Norway and Russia Compared. In: MIKKELSEN, Aslaug, LANGHELLE, Oluf. (2008) *Arctic Oil and Gas. Sustainability at Risk?* Routledge, New York, s. 319.

³⁶ BUDZIK, Philip. (2009) *Arctic Oil and Natural Gas Potential*. U.S. Energy Information Administration, Office of Integrated Analysis and Forecasting, Oil and Gas Division, s. 7. [online] [cit. 12-02-01]. <http://www.eia.gov/oiaf/analysispaper/arctic/pdf/arctic_oil.pdf>.

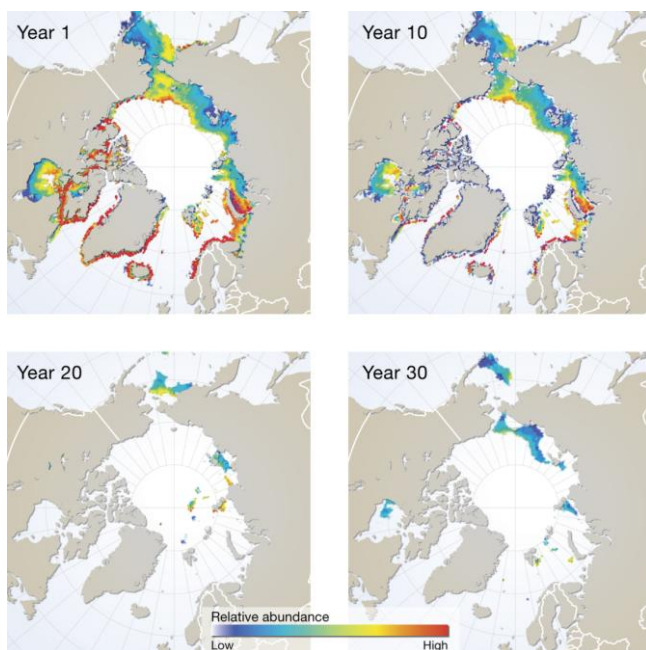
³⁷ Například francouzský geolog Jean Laherrère je přesvědčen, že údaje zveřejněné Americkou geologickou službou jsou extrémně přehnané a že se v Arktidě nachází jen malá ložiska ropy a zemního plynu skrývající pouhý zlomek odhadů USGS. (EMMERSON (2010), s. 192).

³⁸ BUDZIK (2009), s. 9.

³⁹ Ibid., s. 14.

⁴⁰ Ibid., s. 13.

vahách převážit možná rizika a finanční náklady na zahájení těžby v Arktidě. V sázce je mnoho. Kromě enormních ekonomických příjmů z ropy a zemního plynu sledují státy také důležitější zájmy, které se dotýkají zajištění národní bezpečnosti prostřednictvím dosažení vlastní energetické soběstačnosti a nezávislosti na dodávkách energetických surovin z nestabilních regionů. Ekonomická soběstačnost pramenící z obrovských příjmů z těžby je navíc jedním z arktických aktérů vnímána jako první krok na cestě k samostatnosti a jiný z aktérů aktérem ji spojuje s vizí obnovy svého velmocenského postavení.

Mapa 5. Prognóza výskytu arktické tresky s postupujícím globálním oteplováním.

Zdroj: *Simulated Projections for Polar Cod Distribution with Global Warming*. Grid – Arendal. [online] [cit. 12-02-18].
<http://www.grida.no/graphicslib/detail/simulated-projections-for-polar-cod-distribution-with-global-warming_923b>.

1.4 Rybolov

V Arktidě se nacházejí jedny z nejbohatších rybolovných lokalit na světě. Ve vodách Severního ledového oceánu žije losos, treska, halibut, sled, krab a další druhy.⁴¹ Na Arktidu připadne přibližně 10 % světového úlovku bílých ryb o celkové hodnotě několika miliard dolarů.⁴² To vysvětluje fakt, že na celkové námořní aktivitě v regionu se rybářské lodě podílí vysokým procentem - v současné době na ně připadá přibližně 60 % celkové námořní dopravy v Severním ledovém oceánu.⁴³ Mezi největší arktická naleziště ryb patří Beringovo a Barentsovo moře, v menší míře pak Grónské a Norské moře a západní pobřeží Grónska. Mizení ledového příkrovu otevře nové oblasti rybolovu.⁴⁴

Klimatické změny a jimi zapříčiněné oteplování Severního ledového oceánu podle prognóz zveřejněných ve studii *Hodnocení dopadů klimatických změn v Arktidě (Arctic Climate Impact Assessment, ACIA)*, vypracované Arktickou radou a Mezinárodní vědeckou arktickou komisí (International Arctic Science Committee, IASC), sice nejen otevrou nové, zatím ledem pokryté, oblasti rybolovu, ale především způsobí migraci některých druhů komerčně lovených ryb směrem k severnímu pólu, což může negativně ovlivnit hospodářské zájmy místních aktérů a zkomplikovat v současné době již tak dost složitá vyjednávání rybolovných kvót.⁴⁵

⁴¹ *Arctic Marine Shipping Assessment 2009 Report*. (2009) Arctic Council, s. 143. [online] [12-02-20].
<http://pame.arcticportal.org/images/stories/PDF_Files/AMSA_2009_Report_2nd_print.pdf>.

⁴² SKOGRAND, Kjetil. (2008) The Arctic in a Geostrategic Perspective. In: SKOGRAND, Kjetil (ed.) (2008) *Emerging from the Frost. Security in the 21st Century Arctic*. Oslo Files on Defence and Security, Oslo, s. 11.

⁴³ CHRISTENSEN, Sven Aage. (2009) Are the Northern Sea Routes Really the Shortest? Maybe a Too Rose-Coloured Picture of the Blue Arctic Ocean. DIIS brief, s. 3. [online] [cit. 12-01-28].
<http://www.diis.dk/graphics/Publications/Briefs2009/sac_northern_searoutes.pdf>.

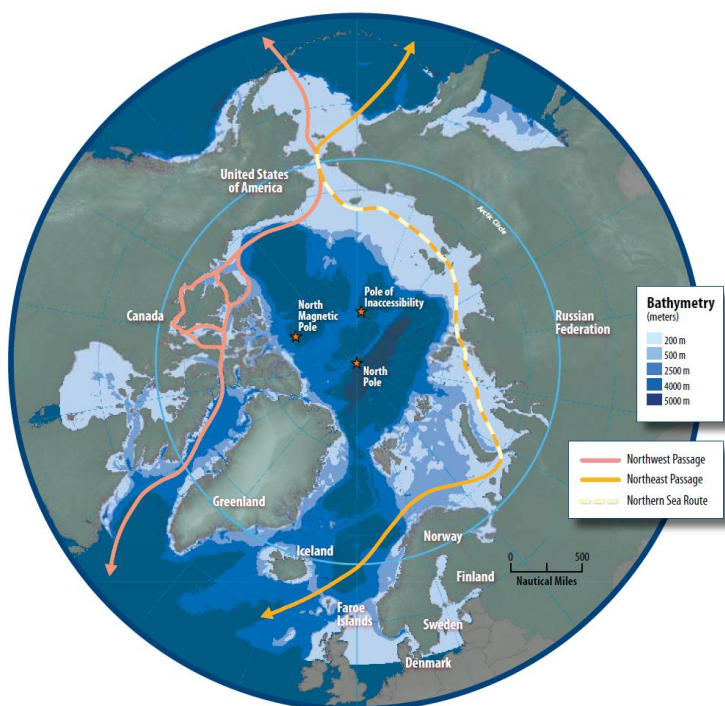
⁴⁴ *Arctic Marine Shipping Assessment 2009 Report* (2009), s. 77.

⁴⁵ *Arctic Climate Impact Assessment*. (2005) ACIA Scientific Report, Cambridge University Press, s. 408. [online] [cit. 12-02-18]. <<http://www.acia.uaf.edu/pages/scientific.html>>.

Největším problémem v oblasti je neregulovaný a nekontrolovaný ilegální rybolov. Jen v Barentsově moři je ročně bez povolení uloveno 100.000 tun ryb, což je téměř čtvrtina celkového povoleného množství. Snižování či úplné mizení rybích populací ohrožuje nejen ekonomické zájmy zainteresovaných aktérů, ale také původní arktické populace, pro které byl po staletí rybolov tradičním způsobem obživy. V posledních letech dochází k posilování kontrolních mechanismů pro dodržování rybolovných kvót a dalších pravidel využívání živých mořských zdrojů v Arktidě mezi arktickými aktéry, především Norskem a Ruskem. Ačkoli ekonomický profit z rybolovu zdaleka nedosahuje stejné výše jako zisky z ropy, zemního plynu a dalších nerostných surovin, arktické státy jasně vyjádřily odhodlání chránit své mořské zdroje a dohlížet na dodržování pravidel rybolovu, ať už samostatně, nebo formou vzájemné spolupráce.⁴⁶

1.5 Námořní cesty

Již od poloviny šestnáctého století bylo vůdčí myšlenkou většiny objevitelských výprav na sever

Mapa 5. Námořní trasy v Severním ledovém oceánu. Zdroj: *Arctic Marine Shipping Assessment*, s. 17. [online] [12-02-20]. http://pame.arcticportal.org/images/stories/PDF_Files/AMSA_2009_Report_2nd_print.pdf.

hledání severozápadní a severovýchodní cesty, které by propojily Atlantik a Pacifik a významně tak zkrátily cestu do Orientu. Po více než třech staletích námořních objevů a badatelských výprav v arktických vodách se v letech 1878-1880 konečně podařilo posádce vedené Švédem Nordenskjöldem proplout severní námořní cestu po celé délce mezi Karskými vraty a Beringovým průlivem. Jedná se o přibližně 5600 km dlouhý plavební koridor podél ruského pobřeží Severního ledového oceánu, který byl oficiálně otevřen na začátku třicátých let minulého století.⁴⁷ Jedněmi z prvních lodí, které po ní propluly, byla část sovětské Baltské flotily mířící do Tichého oceánu, kde se schylovalo k vojenské konfrontaci s Japonskem.⁴⁸ Severní cesta, která je součástí

transoceánské severovýchodní cesty, se postupně stala nejdůležitější dopravní tepnou v Arktidě.

⁴⁶ SKOGRAND, Kjetil. (2008), s. 11.

⁴⁷ WILLIAMS, Glyn. (2009) *Arctic Labyrinth. The Quest for the Northwest Passage*. University of California Press, Berkeley, s. 362.

⁴⁸ ROMANCOV, Michael. (2008) Čí je Arktida? In: *Mezinárodní politika* (2008), roč. 32, č. 8, s. 5.

Úbytek arktického ledu navíc pomalu otevírá nové námořní koridory. Severozápadní cesta, dosud přístupná pouze speciálně upraveným lodím v doprovodu těžkých ledoborců pouhé dva měsíce v roce, se postupně otevírá širšímu využití. Na pobřeží severoamerického kontinentu dosud žádný plavební koridor podobný euroasijské severní cestě vybudován není a tlaky na jeho zpřístupnění, které v posledních letech stále sílí, jsou proto pochopitelné. Hlavním problémem je spor o právní status severozápadní cesty, ve kterém Kanada stojí proti ostatním regionálním hráčům, především Spojeným státům, které tvrdí, že severozápadní cesta spadá pod mezinárodněprávní režim a toto stanovisko podporují i další zainteresovaní aktéři včetně Evropské unie. V kanadském úsilí o zachování suverenity nad vodami severozápadní cesty hraje roli samozřejmě perspektiva lepší přístupnosti a tím pádem větší využitelnosti oblasti pro těžbu i námořní dopravu, ale také obavy z dopadů zvýšené aktivity v regionu na životní prostředí a život původních obyvatel žijících v oblasti. Kanadská vláda dala na srozuměnou, že nechce využití severozápadní cesty mezinárodním společenstvím blokovat, nicméně chce si udržet kontrolu nad tímto námořním koridorem, jehož bezproblémové využití stále znesnadňují špatné přírodní podmínky (husté mlhy, častý výskyt ledových ker), slabá infrastruktura a geografická odlehlost, což je kombinace faktorů, která by v případě katastrofy podobné havárii ropného tankeru Exxon Valdez v březnu 1989, kterou má většina Američanů i Kanadánů stále v živé paměti, mohla mít nedozírné následky, s nimiž by se musela potýkat především Kanada.⁴⁹

Severní ledový oceán je de facto uzavřeným mořem, takže lodní dopravu v oblasti lze efektivně kontrolovat v několika málo námořních uzlech, jejichž strategická hodnota byla plně doceněna již v minulosti.⁵⁰ V posledních letech dochází k intenzivnímu rozvoji lokální námořní dopravy, např. severní cesta, která spojuje Karskou bránu jižně od ostrova Nova Zemlya a přístav Dudinka na řece Jenisej, je celoročně využívána již od roku 1978.⁵¹

V souvislosti s globálním oteplováním a táním oceánského ledového příkrovu se očekává otevření nových námořních koridorů. V roce 2008 poprvé nastal stav, kdy byla severní i severozápadní cesta v létě kompletně bez ledu.⁵² Podle klimatických modelů bude v polovině tohoto století nebo i dříve Severní ledový oceán v letním období kompletně přístupný.

Vědci a akademici zdůrazňují význam Arktidy pro mezinárodní námořní dopravu, který spočívá především v radikálním zkrácení vzdáleností transoceánských tras a v novém potenciálu pro růst cestovního ruchu. Výhody severovýchodní a severozápadní cesty se mohou projevit také v případě, dojde-li k radikálnímu zhoršení bezpečnostní situace v oblasti Suezů či Panamského průplavu – tradičních dopravních uzlů. Nové arktické trasy jsou navíc přístupné i mnohem větším plavidlům, než mohou v současné době proplout například Panamským průplavem.⁵³

⁴⁹ STEJSKAL, Lubomír. (2008) Kanadský Sever: součást duše národa Země javorů. In: *Mezinárodní politika* (2008), roč. 32, č. 8, s. 17.

⁵⁰ CHŘÁŠŤANSKÝ – JENNE (2010).

⁵¹ CHRISTENSEN (2009), s. 4.

⁵² *Arktida: klimatické zpětné vazby a jejich globální důsledky* (2009), s. 4.

⁵³ OSICA, Olaf. (2010) The High North as a New Area of Cooperation and Rivalry. In: *Nowa Europa. Natolin Review* – speciální vydání, roč. 4, č. 1, s. 17. [online] [cit. 12-01-30].

<http://www.natolin.edu.pl/pdf/nowa_europa/NE_spec42010_eng.pdf>.

Zpřístupnění Severního ledového oceánu komerční dopravě je však také provázeno obavou z eskalace mezistátních sporů o status námořních cest, dopadů intenzivnější mezinárodní plavby na životní prostředí i z přetrvávajících nejasností ohledně zodpovědnosti za případné záchranné akce. Odborníci rovněž upozorňují na to, že nové námořní koridory se mohou stát branou pro nelegální migranty, organizovaný zločin či teroristické skupiny.⁵⁴ Zatímco pozitivní výsledky otevření nových arktických transoceánských tras budou využívat všichni, negativní dopady námořní aktivity v oblasti se dotknou primárně arktických států. Jejich obavy jsou proto pochopitelné.

Severozápadní cesta se během několika let může stát novou spojnici mezi východním pobřežím Kanady a Asíí, která zkrátí současnou vzdálenost o 7.000 km, a cestou pro přepravu těžkých ropných tankerů a kontejnerů, pro které je Panamský průplav příliš úzký. Celková hmotnost přepravy pak podle odhadů stoupne ze současných 3 mil. tun na 14 mil tun v roce 2015.⁵⁵ Stejně tak výhodné se zdá být využití severovýchodní cesty. Například pro nákladní lodní přepravu mezi Londýnem a Jokohamou, ke které se dnes využívá buď Panamský průplav (23.300 km) nebo Malacký a Suezský průliv (21.200 km), by volba severovýchodní cesty zkrátila vzdálenost na 13.841 km, tj. o jednu třetinu.⁵⁶

Sven Aage Christensen z Dánského institutu mezinárodních studií však brzdí optimistické představy poukazem na výzkum Fréderica Lassera, který srovnal vzdálenosti mezi významnými světovými přístavy na základě užití čtyř různých námořních cest: „jižní“ cesty přes Panamský průplav a přes Suez a Malaccu, a „severní“ trasy severozápadním a severovýchodním koridorem.⁵⁷ Výsledky Lassera zkoumání jsou zachyceny v následující tabulce.

	Panamský průplav	Severozápadní cesta	Severovýchodní cesta	Suez a Malacca
Londýn - Jokohama	23.300 km	15.930 km	13.841 km	21.200
Marseilles - Jokohama	24.030 km	16.720 km	17.954 km	17.800 km
Marseilles - Singapur	29.484 km	21.600 km	23.672 km	12.420 km
Rotterdam - Singapur	28.994 km	19.900 km	19.641 km	15.750 km
Rotterdam - Vancouver	16.350 km	14.330 km	13.445 km	28.400 km
Rotterdam - Los Angeles	14.490 km	15.790 km	15.252 km	29.750 km
Hamburg - Seattle	17.110 km	15.270 km	13.459 km	29.780 km
Barcelona - Hongkong	25.044 km	23.179 km	20.686 km	14.693 km
New York - Šanghaj	20.880 km	17.030 km	19.893 km	22.930 km
New York - Singapur	23.580 km	20.310 km	23.121 km	18.770 km

Tabulka 1. Vzdálenosti mezi významnými přístavy podle tras. Zdroj: Zpracováno podle CHRISTENSEN (2009), s. 2.

⁵⁴ HOŘEJŠOVÁ, Tereza, JANSKÝ, Bohumír, VLKOVÁ HINGAROVÁ, Vendula, ŠÍR, Jan. (2010) *Význam arktické oblasti v mezinárodních vztazích pro zájmy ČR*. Vědecký projekt Ministerstva zahraničních věcí ČR, s. 2-3. [online] [cit. 12-02-02]. <http://www.mzv.cz/file/625949/RM_03_02_10_Arkticka_oblast.pdf>.

⁵⁵ PROELSS – MÜLLER (2008), s. 653.

⁵⁶ CHŘÁŠŤANSKÝ – JENNE (2010).

⁵⁷ CHRISTENSEN (2009), s. 2.

Je třeba si uvědomit, že vědecké prognózy zatím hovoří pouze o krátkém letním období, během kterého budou námořní cesty v Severním ledovém oceánu volné, ačkoli v některých oblastech Severního ledového oceánu blízkých pobřeží Kanady, Grónska a severního Ruska funguje námořní doprava celoročně. Zmizení ledového příkrovu neznamena automaticky absolutní přístupnost lodní dopravě. Podle Světové meteorologické organizace je pojem „otevřené vody“ pro účely námořní navigace definován jako plocha, na které led pokrývá maximálně 10 % povrchu. I v letním období tak brzdí námořní dopravu v Arktidě plovoucí led a vlivem tání grónského ledovce dochází ke zvýšené tvorbě ledových ker v oceánu. Severní ledový oceán je navíc v některých místech velice mělký.⁵⁸ Pojištění pro lodě využívající severní námořní cesty není levné, pokud ne přímo nemožné sehnat. Infrastruktura v pobřežních oblastech severních ledového oceánu snad s výjimkou Ruska není příliš rozvinutá, což je další nevýhoda. Radiové a satelitní pokrytí Severního oceánu je stále velmi řídké. S výjimkou několika míst, většinou pobřežních, je dostupnost Severního ledového oceánu pro záchranné týmy v případě nehody nebo ekologické katastrofy stále velmi špatná.⁵⁹ Nižší rychlost a nutnost objíždět překážky může v praxi i geograficky kratší cestu časově prodloužit.

Severní námořní cesty jsou stále považovány za příliš komplikované a riskantní a mezi námořními společnostmi o jejich využití zatím není příliš zájem, což se ale do budoucna může velmi rychle změnit.⁶⁰ Není tedy úplně jednoznačné, zda otevření severních námořních cest zkrátí a zefektivní nákladní námořní dopravu. V případě zhoršení bezpečnostní situace v oblastech dosud využívaných námořních cest, zejména v okolí Suezského průplavu, lze nicméně očekávat, že se „severní“ alternativa může nakonec se započítáním všech bezpečnostních rizik ukázat jako výhodnější.

1.6 Historie dobývání Arktidy

Historie dobývání Arktidy sahá do 4. století př. n. l., kdy řecký obchodník a zeměpisec Pýtheas z Massilie na svých cestách po dálném severu objevil bájný ostrov Thule (pravděpodobně dnešní Island).⁶¹ V éře zámořských objevů na počátku novověku se k severnímu pólu vypravovali mořeplavci a objevitelé, kteří se snažili najít severní cestu do Indie. Moderní historie dobývání Arktidy se však datuje rokem 1874, kdy jedenáct evropských států založilo v Brémách Spolek pro polární výpravy, který začal v Arktidě zřizovat polární stanice a observatoře určené k vědeckému výzkumu.⁶² Magická přitažlivost severního pólu však působila i na různé dobrodruhy a amatérské objevitele, kteří se do oblasti vypravovali na vlastní pěst s cílem dobýt severní pól. Jako prvním se to podařilo Američanu Richardu Byrdovi, který v roce 1926 uskutečnil údajně první přelet severního pólu letadlem. O pouhé tři dny později dosáhl severního pólu slavný norský polárník Roald Amundsen na palubě vzducholodi Norge.⁶³

⁵⁸ CHRISTENSEN (2009), s. 3.

⁵⁹ *Arctic Marine Shipping Assessment 2009 Report* (2009), s. 5.

⁶⁰ CHRISTENSEN (2009), s. 4.

⁶¹ *Ultima Thule aneb Bohové odcházejí na Sever* (2008), s. 3.

⁶² *Ibid.*, s. 3.

⁶³ ROMANCOV (2008), s. 5.

Arktida nebyla ale v minulosti pouze zónou mírových aktivit. První válečné operace v této oblasti proběhly již během krymské války, kdy lodě britského královského námořnictva propluly do Bílého moře, zničily město Kola a ostřelovaly Solovecký klášter. Ačkoli tato operace průběh války nezvrátila, ukázalo se, že technologický pokrok znamená nejen kvalitnější zbraně, ale také vojenské využití dosud nepřístupných lokalit. Ve dvacátém století došlo k prvnímu vážnějšímu projevu rivality ve sporu o souostroví Svalbard, který byl v roce 1920 vyřešen podpisem tzv. špicberské smlouvy, jež přiřkla souostroví norské jurisdikci, ale současně garantovala právo rovného přístupu na ostrov všem signatářům.⁶⁴

Důležitý geostrategický význam byl připisován také Grónsku. Z historického hlediska bylo Grónsko od poloviny třináctého století až do roku 1814 norskou državou, ačkoli Norsko bylo od roku 1380 v personální unii s Dánskem. V roce 1814 muselo Dánsko jako poražený spojenec napoleonské Francie postoupit Norsko švédskému králi, nicméně bylo mu dovoleno ponechat si historické norské državy Island, Faerské ostrovy a Grónsko. Po první světové válce se mezi Dánskem a Norskem rozhořel spor o území východního Grónska, které na rozdíl od západní části kontrolované Dánskem nebylo trvalé osídlené. Východní Grónsko nakonec v roce 1933 Stálý dvůr mezinárodní spravedlnosti přiřkl Dánsku.⁶⁵

Strategický význam Arktidy pro budoucí generace předznamenal v roce 1942 kanadský ministr těžby a přírodních zdrojů Hugh Llewellyn Keenleyside těmito slovy: „*Čím bylo Egejské moře pro antické Řecko, Středozevní moře pro Římské impérium, Atlantický oceán pro expandující Evropu období renesance, tím se stává Severní ledový oceán pro svět letadel a jaderných zbraní.*“⁶⁶ Během druhé světové války se vody severního Atlantiku a okrajové části Severního ledového oceánu staly důležitou tranzitní cestou pro dodávky vojenského materiálu, zbraní, munice i transport samotných vojáků ze Severní Ameriky do Velké Británie a později i do Sovětského svazu. Skutečnost, že nacistické Německo od roku 1940 okupovalo výhodně situované Norsko, přispěla k jeho schopnosti vysílat proti spojeneckým konvojmům námořní jednotky, ponorky i letadla, na což odpověděli spojenci intenzivnější kontrolou oblasti. Jak píše Michael Romancov, „*[n]utnost efektivně kontrolovat celou délku námořní spojnice vedla jak k vybudování řady nových námořních i leteckých základen na pobřeží Kanady, Grónska a Islandu, tak představovala i významný stimul pro zdokonalení radaru, sonaru a letadel dalekého doletu.*“⁶⁷

⁶⁴ CHŘÁŠŤANSKÝ – JENNE (2010). Podle údajů z roku 2005 žije na Svalbardu zhruba 2400 lidí, z nichž 70 % jsou Norové a zbytek občané Ruska či Ukrajiny. Sovětské osady Barentsburg, Pyramiden a Grumant ležící v centrální části souostroví Svalbard se staly během studené války jakýmsi výkladními skříněmi komunismu, které mohli občané západních zemí navštěvovat bez víza a zvacího dopisu. V současné době je Barentsburg jedinou osídlenou ruskou osadou na Svalbardu a je plně závislá na ekonomické podpoře z Kremlu. (RUŠČÁK, Andrej (2008). Svalbard – unikátní životní prostor v Severním ledovém oceánu. In: *Mezinárodní politika* (2008), roč. 32, č. 8, s. 10).

⁶⁵ HROCH, Miroslav, KADEČKOVÁ, Helena, BAKKE, Elisabeth. (2005) *Dějiny Norska*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha, s. 223.

⁶⁶ ZELLEN, Barry Scott. (2009) *Arctic Doom, Arctic Boom. The Geopolitics of Climate Change in the Arctic*. ABC-CLIO, LLC, Santa Barbara, s. 8.

⁶⁷ ROMANCOV (2008), s. 5.

V období studené války dosáhla oblast Arktidy globálního významu hned z několika důvodů. Procházela tudy železná opona a nacházela se zde jediná společná hranice obou supervelmocí probíhající středem Beringova průlivu mezi Aljaškou a Čukotským poloostrovem.⁶⁸ Zkušenosti z druhé světové války, kdy Německo - tradiční kontinentální mocnost - dokázala díky kontrole strategicky významného pobřeží Norska velmi účinně narušovat komunikaci a operace mocností námořních, ukázaly na důležitost kontroly severního pobřeží Atlantského oceánu. Proto prosadily Spojené státy při vzniku NATO v roce 1949, aby se členy aliance staly všechny země mající přístup k severnímu Atlantiku: Norsko, Velké Británie, Island, Dánsko (skrže Grónsko), Spojené státy a Kanada. Na území těchto zemí byla instalována vojenská zařízení schopná monitorovat jakýkoli pohyb nepřítele po moři či ve vzduchu.⁶⁹

Vzdálenosti mezi oběma znepřátelenými supervelmocemi se záhy ještě zkrátily, když Sovětský svaz v roce 1949 představil letoun TU-4, kopii amerického bombardéru B-29, schopného nést na palubě jadernou zbraň, kterou Sovětský svaz ve stejném roce získal. Průmyslová centra, městské aglomerace i strategické vojenské cíle protivníka se najednou ocitly v dosažitelné vzdálenosti 5.500 km přes Arktidu. Situace se zhoršila v neprospěch Spojených států poté, co Sovětský svaz vypustil v roce 1957 na oběžnou dráhu družici Sputnik, což byl více než výmluvný důkaz o schopnosti doletu sovětských raket. Ve stejné době se také celý Severní ledový oceán stal mimořádně důležitým operačním prostorem raketonosných jaderných ponorek, které z jeho vod měly případně vypustit své střely v rámci tzv. odvetného úderu. V reakci na tento vývoj začaly Sovětský svaz a Spojené státy společně s Kanadou podél svých severních hranic na neobydlených územích prakticky bez infrastruktury s velkými náklady budovat obranné linie v podobě radarových a sonarových stanic, leteckých a námořních základen, odpalovacích zařízení pro rakety, meteorologických stanic a dalších zařízení včetně finančně a technologicky mimořádně náročného permanentního satelitního monitoringu severního vrchlíku planety.⁷⁰

Barentsovo moře se postupně stalo jedním z nejvíce militarizovaných míst na světě. Strategicky nejdůležitějším místem v Severním ledovém oceánu byl průliv mezi norským mysem Nordkapp a souostrovím Svalbard, který spojuje Barentsovo a Norské moře. Tento úsek byl jediným navigačně zvládnutelným námořním koridorem, kterým mohly ruské válečné lodě pronikat na otevřené moře a v případě konfliktu zablokovat spojení mezi západní Evropou a Spojenými státy.⁷¹ Díky této skutečnosti byla severní ruská flotila kotvící u poloostrova Kola nejdynamičtěji modernizována. Na konci osmdesátých let minulého století se zde soustřeďovalo přibližně sedmdesát procent sovětských strategických ponorek a balistických střel nesených na ponorkách (SLBM) a představovala 73 % celkové megatonáže sovětského námořnictva.⁷² Díky svému geografickému umístění i extrémním přírodním podmínkám však Arktida fungovala ve strategických plánech obou bloků především jako tranzitní prostor a nikdy nebyla považována za oblast přímého vojenského střetu.⁷³

⁶⁸ HNÍZDO, Bořivoj. (1995) *Mezinárodní perspektivy politických regionů*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha, s. 57.

⁶⁹ ROMANCOV (2008), s. 6.

⁷⁰ Ibid., s. 6.

⁷¹ HNÍZDO (1995), s. 57.

⁷² Ibid., s. 115.

⁷³ CHRÁŠŤANSKÝ – JENNE (2010).

Bezprostředně po skončení studené války a po rozpadu bipolarity si svět oddychl a geostrategický potenciál regionu poněkud poklesl. Diverzifikace hrozeb a nová ohniska konfliktů přesunula pozornost velmocí do jiných částí světa, nicméně v posledních letech se Arktida postupně navrácí na geopolitickou mapu světa, ačkoli čistě vojenskostrategický rozměr ustupuje komplexnímu pojetí bezpečnosti, jemuž dominují politické, ekonomické a energetické zájmy.⁷⁴

1.7 Právní režim v Arktidě

Na rozdíl od Antarktidy, jejíž právní postavení je upraveno tzv. antarktickým smluvním systémem, nepodléhá Arktida žádnému specifickému režimu zakotvenému v mezinárodním právu. Jako možné vysvětlení tohoto stavu se nabízí fakt, že Antarktida je kontinent obklopený oceánem, zatímco Arktida je oceán obklopený kontinenty, resp. suverénními státy na pobřeží těchto kontinentů. Páteří antarktického smluvního systému je Smlouva o Antarktidě z roku 1959, která zde zavádí bezjadernou zónu, zakazuje jakékoli vojenské aktivity a uvaluje padesátileté moratorium na těžbu nerostných surovin. Smlouva zároveň zmrazuje případné požadavky států na další rozšiřování území, přičemž explicitně zachovává v platnosti teritoriální nároky států vyhlášené před jejím podpisem.⁷⁵ Suverenitu na nejnižším kontinentu světa tak uplatňuje sedm států, které spravují jednotlivá území vytyčená od 60° jižní šířky směrem k jižnímu pólu podle tzv. sektorové teorie.⁷⁶ Arktida je naproti tomu *terra nullius* – země nikoho, což nemění ani svévolné vztyčení vlajky na severním pólu.⁷⁷

Na arktický region se stejně jako na další světová moře a oceány vztahuje v první řadě *Úmluva Spojených národů o mořském právu (United Nations Convention on the Law of the Sea, UNCLOS)* a mezinárodní právo zvykové.⁷⁸ Dalšími významnými právními akty jsou především *Úmluva o pevninské mělčině (kontinentální šelfu)*⁷⁹ z roku 1958 a *Dohoda o implementaci XI. části Úmluvy o mořském právu* týkající se podmořské těžby.⁸⁰ *Úmluva o mořském právu* představuje obecný právní rámec pro všechny světové oceány a upravuje veškeré aktivity, které se v tomto prostoru odehrávají. Byla přijata v roce 1982 na třetí konferenci OSN o mořském právu a vstoupila v platnost po ratifikaci šedesátou zemí v roce 1994. V současné době se k ní připojilo již 162 zemí světa.⁸¹

⁷⁴ STRANDBJERG, Jeppe. (2010) *Cartography and Geopolitics in the Arctic Region*. DIIS Working Paper 2010:20, s. 8. [online] [cit. 12-02-11]. <<http://www.diis.dk/graphics/Publications/WP2010/WP2010-20-Cartography-Geopolitics-web.pdf>>.

⁷⁵ *Smlouva o Antarktidě*. In: POTOČNÝ, Miroslav, ONDŘEJ, Jan. (1997) *Dokumenty mezinárodního práva III*. Karolinum, Praha, s. 82-85.

⁷⁶ Jedná se o Velkou Británii, Chile, Argentinu, Austrálii, Nový Zéland, Francii a Norsko. (LANDIS, Marilyn J. (2001) *Antarctica: Exploring the Extreme. 400 Years of Adventure*. Chicago Review Press, Chicago, s. 181.)

⁷⁷ PROELSS – MÜLLER (2008), s. 654.

⁷⁸ *Ibid.*, s. 654.

⁷⁹ *Úmluva o pevninské mělčině* stanovuje základní principy vymezení mořských hranic mezi dvěma státy. Primárním nástrojem by měla být dohoda, ale pokud nemohou státy dosáhnout dohody, jejich mořská hranice by měla respektovat ekvidistantní linii, tzn. linii, jejíž každý bod je ve stejné vzdálenosti od základních linií pobřeží obou států. (HOEL (2008), s. 41.)

⁸⁰ OSICA (2010), s. 13.

⁸¹ *Úmluva Organizace Spojených národů o mořském právu*. In: POTOČNÝ – ONDŘEJ (1997), s. 29-69.

Úmluva o mořském právu stanovuje hranici 12 námořních mil (nm) od základních linií⁸² států jako hranici teritoriálních vod, přičemž tato svrchovanost se rozšiřuje na vzdušný prostor nad tímto územím a na jeho mořské dno a podzemí.⁸³ Jak upozorňují Čestmír Čepelka a Pavel Šturma z Právnické fakulty Univerzity Karlovy, pásmo teritoriálních vod nepředstavuje jen prosté rozšíření území suverenity pobřežního státu. Ta je omezena v zájmu svobodné plavby všech, což je zásada uplatňovaná typicky v právním režimu volného moře.⁸⁴

Úmluva o mořském právu dále zavádí institut výlučné ekonomické zóny, který stanoví výlučná práva v šíři 200 nm (370 km) od základních linií „na výzkum a využívání přírodních zdrojů živých i neživých, a to jak ve vodách (rybolov), tak i na mořském dně a v jeho podzemí (neživé zdroje a se dnem spjaté organismy), a to bez ohledu na geologicky danou mělčinu.“⁸⁵ Tato výlučná práva se nedotýkají využívání vod k plavbě a vzdušeného prostoru k přeletu, jelikož tyto stránky využívání ekonomického pásma se nadále řídí režimem volného moře.⁸⁶ Severní ledový oceán, resp. jeho centrální část rozprostírající se mezi euroasijským kontinentem, Grónskem a Severní Amerikou, má rozlohu 14.000 km², z čehož více než polovinu zabírají výlučné ekonomické zóny pěti arktických pobřežních států.⁸⁷

Za hranicí těchto zón se rozprostírá volné moře, kde žádný stát nevykonává svou suverenitu, čímž je tento prostor dán k užívání všem státům. Platí zde zásada svobodné plavby, svobodného přeletu, svoboda rybolovu a vědeckého výzkumu pro všechny státy.⁸⁸ Nerostné zdroje, které se nachází na dně volného moře, jsou společným dědictvím lidstva a jejich využívání je spravováno Mezinárodním úřadem pro mořské dno.⁸⁹

Článek 76 *Úmluvy o mořském právu* umožňuje státům rozšířit svá suverénní práva i za hranici výlučné ekonomické zóny až do vzdálenosti 350 nm (647,5 km) od základní linie nebo 100 nm od izobaty 2.500 m, což je linie spojující body v dané hloubce.⁹⁰ Kontinentální šelf je ponořeným pokračováním pevniny. Nejde o součást území státu, ale o podmořský prostor, kde stát vykonává svou výlučnou suverenitu za účelem průzkumu a využití zdrojů.⁹¹ Zdroji se v textu úmluvy rozumí „všechny nerostné a jiné neživé zdroje mořského dna a jeho podzemí, jakož i organismy, které náleží mezi přisedlé druhy.“⁹² Podle odhadů tvoří kontinentální šelf přibližně 37 % dna Severního ledového oceánu, přičemž nejdelší je u pobřeží euroasijského kontinentu. Ačkoli většina arktického kontinentálního šelfu leží uvnitř výlučných ekonomických zón jednotlivých států, státy si činí nároky i na podmořské území ležící vně.⁹³

⁸² Základní linií je podle čl. 5 odd. 2 *Úmluvy o mořském právu* obvykle chápána linie největšího odlivu podél pobřeží, jak je zakreslena na námořních mapách velkého měřítka, které jsou úředně uznány pobřežním státem. (POTOČNÝ – ONDŘEJ (1997), s. 31.)

⁸³ POTOČNÝ – ONDŘEJ (1997), s. 30.

⁸⁴ ČEPELKA, Čestmír, ŠTURMA, Pavel. (2003) *Mezinárodní právo veřejné*. Eurolex Bohemia, Praha, s. 242.

⁸⁵ ČEPELKA – ŠTURMA (2003), s. 255.

⁸⁶ *Ibid.*, s. 255.

⁸⁷ HOEL (2008), s. 39.

⁸⁸ POTOČNÝ – ONDŘEJ (1997), s. 50.

⁸⁹ *Ibid.*, s. 57-58.

⁹⁰ *Ibid.*, s. 47.

⁹¹ PROELSS – MÜLLER (2008), s. 662.

⁹² POTOČNÝ – ONDŘEJ (1997), s. 47.

⁹³ HOEL (2008), s. 40.

Státy mohou požádat o rozšíření hranic kontinentálního šelfu ve lhůtě deseti let od ratifikace *Úmluvy*. Nárok se vznáší vůči mezinárodnímu společenství, které reprezentuje Komise pro hranice kontinentálního šelfu, zřízená na základě spravedlivého geografického klíče. *Úmluva* podmiňuje uznání nároků států na mořská území za hranicí výlučné ekonomické zóny vědecky podloženými fakty a mění tak dosavadní praxi, podle které byly teritoriální nároky států uznávány na základě síly, směrem k objektivitě a stejným podmínkám pro všechny, což bylo vnímáno jako krok ke snížení konfliktního potenciálu výbušného tématu teritoriální suverenity a vymezení státních hranic.⁹⁴ Komise přijímá od nárokovatelského státu vědecké informace o hranicích kontinentálního šelfu přesahujícího 200 námořních mil od základních linií a na základě toho vydává rozhodnutí ve formě doporučení.⁹⁵ Systém je ale poněkud měkký a v případě napadení vědeckých informací pro jejich zaujatost a jednostrannost vzniká problém. Komise pro hranice kontinentálního šelfu nemá právní ani politické nástroje k řešení případných teritoriálních sporů pramenících z překrývajících se teritoriálních nároků. Řešení tedy zůstává na tradičních nástrojích mezinárodní politiky – diplomatických, ale v krajním případě i vojenských.⁹⁶

Při pohledu na mapu Arktidy je Severní ledový oceán možné označit za mezinárodní prostor, který splňuje kritéria uzavřeného či polozavřeného moře, které je definováno jako „*záliv, pánev nebo moře obklopené dvěma nebo více státy a spojené s volným mořem úzkou výpustí nebo sestávající zcela nebo především z pobřežních moří a výlučných ekonomických zón dvou nebo více pobřežních států.*“⁹⁷ *Úmluva o mořském právu* ošetřuje vzájemnou spolupráci států, které hraničí s uzavřeným či polozavřeným mořem, při výkonu jejich práv a povinností v takto definovaném mezinárodním prostoru ve čtyřech bodech. Podle nich budou státy přímo či prostřednictvím příslušné mezinárodní organizace (a) usilovat o koordinaci hospodaření s živými zdroji moře, (b) o koordinaci uplatňování svých práv a povinností s ohledem na ochranu a uchování mořského prostředí, (c) koordinaci politiky vědeckého výzkumu a realizaci společných výzkumných projektů v oblasti a (d) přizvání jiných dotčených států nebo mezinárodních organizací ke spolupráci při uplatňování ustanovení tohoto článku, bude-li to účelné.⁹⁸

Všechny arktické státy jsou navíc ve své vzájemné interakci vázány podpisem *Charty OSN*, která v článku 2, odstavec 4 stanovuje povinnost řešit mezinárodní spory výhradně mírovými prostředky a zavazuje státy vystříhat se použití síly a hrozby silou.⁹⁹ Kombinace těchto dvou právních nástrojů – závazku ke spolupráci daného *Úmluvou o mořském právu* a závazku mírového řešení mezistátních sporů zakotveného v *Chartě OSN* – se zdá být dostatečnou zárukou udržení míru v oblasti Arktidy. Realita mezinárodních vztahů však často neodpovídá paragrafům a úmluvám a z povahy mezinárodního systému nelze konflikt nikdy zcela vyloučit.

⁹⁴ STRANDBJERG (2010), s. 15.

⁹⁵ Čl. 76, bod. 8 *Úmluvy*. In: POTOČNÝ – ONDŘEJ (1997), s. 47.

⁹⁶ STRANDBJERG (2010), s. 18.

⁹⁷ POTOČNÝ – ONDŘEJ (1997), s. 55.

⁹⁸ *Ibid.*, s. 55.

⁹⁹ *Charter of the United Nations*. The United Nations. [online] [cit. 12-02-20]. <<http://www.un.org/en/documents/charter/>>.

Úmluvu o mořském právu podepsalo všech pět arktických států, nicméně Spojené státy ji dosud neratifikovaly. Prezident Reagan odmítl ratifikovat Úmluvu z důvodu výhrad k části XI o nakládání s přírodními zdroji v oblasti volného moře. Poté, co Spojené státy vyjednaly změnu části XI, podepsal prezident Bill Clinton úmluvu a postoupil ji Senátu k ratifikaci. K té kvůli odporu skupiny republikánských senátorů dosud nedošlo, a to i přes to, že v roce 2002 označil prezident Bush Úmluvu jako jednu ze čtyř klíčových mezinárodních smluv, jejichž podpis je pro zájmy Spojených států prioritou, což stvrzuje i vytrvalá podpora různých skupin operujících v soukromé sféře, zejména v oblasti námořní dopravy, rybolovu, těžby ropy a zemního plynu, telekomunikací atd. Ačkoli Spojené státy fakticky jednájí v souladu s Úmluvou, kvůli chybějící ratifikaci nemohou formálně vznášet požadavky na rozšíření kontinentálního šelfu, což pro ně především v arktické oblasti znamená značnou nevýhodu.¹⁰⁰

V posledních letech jsou stále silněji slyšet hlasy volající po přijetí zvláštní arktické smlouvy upravující právní poměry v tomto regionu se zřetelem k jeho specifikům po vzoru Antarktidy.¹⁰¹ Kritici stávajícího stavu upozorňují především na přílišnou vágnost výkladu *Úmluvy o mořském právu*, nejasné vymezení práv a povinností například při organizaci záchranných a pátracích akcí atd. Proti vypracování nového právního rámce pro Arktidu se důrazně staví státy arktické pětky, jak v posledních letech několikrát deklarovaly. Arktické pobřežní státy podporují zcela pochopitelně stávající právní úpravu a jejich silně odmítavé stanovisko vůči případné redefinici stávajícího právního režimu je motivováno obavou o své výlučné postavení v regionu a vstupu externích aktérů do hry. Deklarace z konference arktických států v grónském přístavním městě Ilulissat v létě 2008 vyslala jasný signál mezinárodnímu společenství, že arktická pětka se o přírodní bohatství skrývající se v Severním ledovém oceánu nehodlá s nikým dělit a své případné nároky na mořský a podmořský prostor kontinentálního šelfu vnesou a upraví v souladu s Úmluvou o mořském právu.¹⁰²

1.8 Hlavní regionální aktéři

1.8.1 Rusko

Díky nejdelší pobřežní linii se Severním ledovým oceánem a dlouhé tradici osídlení severních oblastí země spojené s budováním průmyslových a obchodních center je Rusko klíčovým hráčem v arktické

¹⁰⁰ KOLCZ-RYAN, Marta. (2009) An Arctic Race. How the United States' Failure to Ratify the Law of the Sea Convention Could Adversely Affect its Interests in the Arctic. In: *University of Dayton Law Review*, roč. 35, č. 1, s. 160-165.

¹⁰¹ V rezoluci z 9. 10. 2008 Evropský parlament oficiálně navrhl zahájení multilaterálních jednání o revizi stávajícího právního rámce, jejichž výsledkem by měla být komplexní smlouva o Arktidě analogická k již existující antarktické smlouvě. (MAURER, Andreas. (2010) *The Arctic Region – Perspectives from Member States and Institutions of the EU*. Stiftung für Wissenschaft und Politik, SWP Working Paper, FG 02, 2010/4, s. 7-8. [online] [cit. 12-02-14]. <<http://www.geopoliticsnorth.org/images/stories/attachments/Maurer.pdf>>.)

¹⁰² Fakt, že úmluva UNCLOS není v textu deklarace explicitně zmíněna a státy se odvolávají na mezinárodní mořské právo, je připisován skutečnosti, že Spojené státy úmluvu dosud neratifikovaly. (WINKELMANN, Ingo. (2008) *Fixed Rules of Play for Dividing Up the Arctic Ocean. The Ilulissat Declaration of the Arctic Coastal States*. Stiftung Wissenschaft und Politik – SWP Comments, s. 2. [online] [cit. 12-02-10]. <http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2008C18_wkn_ks.pdf>.)

regionální dynamice. Ačkoli podíl ruské arktické populace ve srovnání s celkovým počtem obyvatel Ruska představuje pouze zhruba 1 %, v regionálním kontextu jde přibližně o jednu polovinu celkové populace Arktidy. Arktická oblast Ruska se podílí na celkové výši HDP a celkovém objemu ruského exportu celou jednou pětinou, což je nejvíce ze všech arktických zemí.¹⁰³ Pevninská část ruské Arktidy je také důležitým nalezištěm uhlí, drahých kovů a dalších nerostných surovin.¹⁰⁴ Ruské strategické zájmy v Arktidě jsou proto silně, avšak nikoli výhradně determinovány ekonomickými potřebami země.

Zatímco svět často vnímá ruská devadesátá léta jako éru úspěšného vykročení země na cestu demokratizace a občanských a politických svobod, pro většinu Rusů je tato součást jejich nedávné historie nepříjemnou vzpomínkou na dobu, kdy země stála na pokraji ekonomického bankrotu a mezinárodní bezvýznamnosti. Iluze západního světa o ruské demokracii se postupně rozplynuly a byly nahrazeny specifickým modelem ruské „suverénní demokracie“.¹⁰⁵ Po problémech, se kterými se země potýkala v devadesátých letech, následoval prudký ekonomický růst posilovaný vysokými cenami ropy na světových trzích.¹⁰⁶

Ruská vláda začala modernizovat armádu včetně nukleárních zařízení na poloostrově Kola. Rusko také obnovilo monitorování mezinárodního vzdušného prostoru nad Barentsovým, Norským a Grónským mořem bombardéry s dlouhým doletem a operování jaderných ponorek pod arktickým ledem a provedlo také několik testů nových zbraňových systémů včetně balistických střel odpalovaných z moře.¹⁰⁷ Současné vyzbrojování je vedeno ani ne tak obavou z hrozícího vojenského útoku, jako spíše strachem z toho, že ostatní státy arktické pětky, případně externí aktéři, vnesou požadavky na arktické přírodní bohatství, které Rusové považují za své.¹⁰⁸

Významným prvkem aktivní arktické politiky jsou také ruské aspirace stát se námořní velmocí. Všechny existující ruské námořní flotily – baltská, černomořská, pacifická i severní – byly od volného moře oddělené průlivy či úžinami, které ve většině případů kontrolovaly země s tradičně problematickým vztahem k Rusku. Jedinou výjimkou je právě úžina mezi Norskem a souostrovím Svalbard spojující Barentsovo a Norské moře, která je podstatně širší než ostatní a celoročně splavná díky absenci ledového příkrovu. Z vojensko-politického pohledu je tento prostor mimořádně výhodný

¹⁰³ MAURER (2010), s. 13.

¹⁰⁴ PILYAVSKY, Valery P. (2011) *The Arctic. Russian Geopolitical and Economic Interests*. FES Briefing Paper, 2011. [online] [cit. 12-05-05]. <<http://library.fes.de/pdf-files/id/07925.pdf>>.

¹⁰⁵ EMMERSON (2010), s. 196.

¹⁰⁶ ÅTLAND (2010), s. 16.

¹⁰⁷ ÅTLAND (2010), s. 16.

¹⁰⁸ BAEV, Pavel. (2010) *Russia's Arctic Policy. Geopolitics, Mercantilism and Identity-Building*. Briefing Paper. The Finnish Institute of International Affairs, s.7. [online] [cit. 12-05-12].

<<http://arcticuncduke.files.wordpress.com/2011/11/russias-arctic-policy-geopolitics-mercantilism-and-identity-building.pdf>>. V dobách Sovětského svazu byl prostor mezi 32° východní a 168° západní délky považován za vnitřní vody Sovětského svazu s odkazem na tzv. sektorovou smlouvu z roku 1926, podle které byla sovětským územím veškerá pevnina včetně ostrovů ve vymezeném sektoru, ať už objevená či neobjevená. (ÅTLAND (2010), s. 16.)

díky faktu, že souostroví Svalbard je částečně demilitarizovanou zónou a samotné Norsko je také bezjadernou zemí.¹⁰⁹

Rusko silně motivováno vidinou ekonomických zisků z arktického přírodního bohatství, což předpokládá stabilní a předvídatelné mezinárodní prostředí a fungující regionální spolupráci.¹¹⁰ Očekávání Ruska však mohou být příliš optimistická – Rusko stále nemá potřebné technologie ani prostředky na jejich vývoj, které by umožnily těžbu energetických a jiných přírodních surovin v takto nepřístupné oblasti. Sovětský těžební průmysl fungoval obdobně jako veškeré sovětské hospodářství – primárním úkolem bylo splnit nebo pokud možno překonat stanovený plán, přičemž environmentální ohledy či investice do technologického vylepšování těžebních postupů neměly v ruské hospodářské strategii místo. V devadesátých letech sice přišly do Ruska západní ropné společnosti a podílely se na realizaci těžebních projektů, ale prezident Putin po nástupu k moci upevnil postavení ruských společností na trhu a označil dobytí arktické ropy a zemního plynu za národní projekt. Je otázka, zda Rusko bude schopno své arktické zdroje vybudovat samo bez zahraničních investic, expertního vedení a moderních technologií, které mají oproti těm ruským minimálně desetiletý náskok.¹¹¹

V roce 2001 Rusko jako první ze signatářů *Úmluvy o mořském právu* podalo oficiální žádost o rozšíření svého kontinentálního šelfu. Pokud budou ruské požadavky na rozšíření mořského území Komisí uznány, může mu připadnout až 45 % území Arktidy.¹¹² Rusko jako největší světový exportér zemního plynu považuje dosažitelnost arktických zásob nerostných surovin jako svoji strategickou prioritu a je odhodláno své zájmy a svou bezpečnost v oblasti bránit „v jakýchkoli politických i vojenských podmínkách.“¹¹³ Komise dosud nevydala žádné stanovisko a vyžádala si podrobnější vědeckou dokumentaci a více podkladů k ruským požadavkům. Rusko v návaznosti na to v srpnu 2007 uskutečnilo výzkumnou expedici Arktika v oblasti Lomonosovova hřbetu, v rámci které ruské ponorky umístily na dno Severního ledového oceánu ruskou vlajku. O několik dní později nad Severním ledovým oceánem poprvé od skončení studené války přelétl ruský strategický bombardér.¹¹⁴

1.8.2 Spojené státy americké

Spojené státy se řadí mezi arktickou pětku díky Aljašce, kterou koupily od carského Ruska v roce 1867. Aljaška je nejrozlehlejším americkým státem a pro Spojené státy představuje důležitou ekonomickou a strategickou hodnotu díky svému výhodně situovanému přístupu k pobřeží Tichého i Severního ledového oceánu i díky nalezištím ropy a plynu u jejího pobřeží.¹¹⁵ Původně historicky

¹⁰⁹ ØSTRENG, Willy. (1989) The Militarization and Security Concept of the Arctic. In: BERGER et al. (1989) *The Arctic: Choices for Peace & Security – A Public Inquiry*. Gordon Soules Book Publishers, West Vancouver, s. 114-115.

¹¹⁰ OSICA (2010), s. 21.

¹¹¹ EMMERSON (2010), s. 211-213.

¹¹² MAURER (2010), s. 12.

¹¹³ Ibid., s. 13.

¹¹⁴ Ibid., s. 3.

¹¹⁵ EMMERSON (2010), s. 62.

zesměšňovaná koupě Aljašky od ruského cara se ukázala být geopolitickou výhrou a severská identita se postupně stala nedílnou součástí amerického národa.¹¹⁶

Spojené státy jsou v arktických otázkách považovány za poněkud váhavého hráče, a to z několika důvodů. S koncem studené války zmizela Arktida na několik let z centra pozornosti vojenských strategií a po 11. září byly priority americké zahraniční a bezpečnostní politiky jasně nastavené. Kvůli výrazně reorientaci zahraniční politiky došlo k podstatnému oslabení americké vojenské přítomnosti v Arktidě a uzavření několika vojenských základen. Výmluvný je fakt, že Spojené státy v roce 2008 disponovaly pouze jedním plavbyschopným arktickým ledoborcem, zatímco Rusko jich v té době mělo osmnáct.¹¹⁷ Spojené státy se také stavěly rezervovaně k regionální spolupráci završené založením Arktické rady v roce 1996 a v jejím rámci nejsou příliš aktivním členem. Země zatím kvůli dlouhotrvajícím obstrukcím několika republikánských senátorů neratifikovala *Úmluvu o mořském právu*, což podstatným způsobem omezuje její manévrovací prostor v arktické politice.

Ačkoli 11. září obrátilo pozornost Spojených států do jiných částí světa, zdůraznilo obecnou potřebu efektivní obrany území a státních hranic. Do obecného povědomí veřejnosti i médií přinesla Arktidu aljašská guvernérka Sarah Palin během své prezidentské kampaně v roce 2008. Prezident George Bush pak těsně před koncem volebního období podepsal *Prezidentskou směrnici pro národní bezpečnost č. 66*, která identifikovala hlavní priority Spojených států v Arktidě. Dokument, který společně schválili zástupci republikánů i opozičních demokratů, se stal stabilním základem pro sebevědomou a konzistentní arktickou politiku nově příchozí vlády.¹¹⁸ Na jaře 2010 pak prohlásila ministryně zahraničí Hillary Clinton v televizním interview: „*Teprve nyní se Arktidě dostává té pozornosti, kterou si zaslouží.*“¹¹⁹

Jelikož Spojené státy dosud neratifikovaly *Úmluvu o mořském právu*, nemohou formálně vznášet nároky na rozšíření kontinentálního šelfu. Zmiňovaná prezidentská směrnice vyzdvihla potřebu urychlené ratifikace tohoto dokumentu právě s poukazem na to, že Spojené státy mají v Arktidě fundamentální bezpečnostní zájmy a přistoupení k *Úmluvě* je vstupenkou do „arktické hry“.¹²⁰ Zastánci smlouvy z řad politiků i zástupců amerického ropného průmyslu zdůrazňovali význam této smlouvy pro možnost Spojených států plnohodnotně rozhodovat o dalším vývoji v Arktidě a poukazovali na nebezpečí, že Spojené státy nebudou moci vyjednávat ani o oprávněnosti požadavků ostatních států arktické pětky. Spojené státy od roku 2003 již podnikly tři podmořské expedice v oblasti Čukotského a Beaufortova moře zkoumající možné hranice amerického kontinentálního šelfu.¹²¹ Dokud nebude ratifikace dokončena, mohou být vědecká data užitečným materiálem, který

¹¹⁶ Ibid., 62.

¹¹⁷ BORGERSON, Scott G. (2008) Arctic Meltdown: The Economic and Security Implications of Global Warming. In: *Foreign Affairs*, roč. 87, č. 2, s. 64.

¹¹⁸ OSICA (2010), s. 29-30.

¹¹⁹ STAALSEN, Atle. (2010) Clinton: More U.S. Attention to the Arctic. In: *The Barents Observer*. [online] 10-03-30 [cit. 12-05-04]. <<http://barentsobserver.com/en/sections/security/clinton-more-us-attention-arctic>>.

¹²⁰ OSICA (2010), s. 31.

¹²¹ ZELLEN (2009), s. 105.

by případně mohl vyvrátit ruské či kanadské požadavky v případě, že by směřovaly proti zájmům Spojených států.¹²²

Prezidentská směrnice dále vyzdvihuje potenciál arktického regionu pro námořní a těžební aktivity. Na severu Aljašky má těžba ropy dlouholetou tradici a postupně se stala důležitou součástí americké ekonomiky.¹²³ Toto téma je nicméně v poslední době předmětem sporů a kontroverzí v souvislosti s hojně diskutovanou otázkou zrušení zákazu průzkumu mořského dna u pobřeží Aljašky za účelem těžby ropy a zemního plynu. Silným a vládou podporovaným argumentem pro je snížení externí energetické závislosti Spojených států na nespolehlivých dodávkách z nestabilních regionů, argumentem proti je jedinečnost aljašské přírody chráněné Arktickou národní rezervací divoké zvěře.¹²⁴

1.8.3 Kanada

Kanada je druhým nejdůležitějším arktickým hráčem co do rozlohy území, které kontroluje.¹²⁵ Kanada tradičně považuje svou vazbu k Arktidě za nedílnou součást své identity severského národa a své národní historie. Jak prohlásil kanadský ministr zahraničí Lawrence Cannon na zasedání Valného shromáždění OSN v září 2009, Kanada je arktickým státem a arktickou velmocí.¹²⁶

Kanada vstoupila do nové éry po skončení studené války jako mírový a kooperativní arktický hráč a velký propagátor environmentálních témat, z jehož bezpečnostních a politických strategií se rychle vytrácela témata tradičních bezpečnostních hrozeb. Oficiální dokumenty výslovně uváděly, že po pádu sovětského bloku již otázka vojenské bezpečnosti v arktickém regionu není na místě. Tento postoj se ale začal na konci devadesátých let měnit a Kanada postupně rozšířila svou arktickou politiku i o tradiční bezpečnostní témata, což se naplno projevilo s nástupem konzervativního premiéra Stephena Harpera.¹²⁷ V roce 2002 obnovila kanadská vláda poprvé od konce studené války vojenská cvičení v Arktidě.¹²⁸ V reakci na ruský incident z léta 2007 začala Kanada budovat moderní hlídková plavidla přizpůsobená plavbě v náročných arktických podmínkách, nový přístav pro lodě s hlubokým ponorem a vojenské centrum pro výcvik v extrémních klimatických podmínkách podél trasy severozápadní cesty.¹²⁹ Kanadský premiér Harper jasně prohlásil: „*Pokud jde o obranu naší suverenity v Arktidě, Kanada si může vybrat. Buď ji využijeme, nebo jí ztratíme. A aby bylo jasno, tato vláda ji hodlá využít.*“¹³⁰

¹²² ZELLEN (2009), s. 96.

¹²³ ÅTLAND (2010), s. 17.

¹²⁴ MAURER (2010), s. 11-12.

¹²⁵ ÅTLAND (2010), s. 17.

¹²⁶ *Canada and the Arctic*. Minister Cannon's video. [online] 09-09-26 [cit. 12-03-30].

<http://www.international.gc.ca/ministers-ministres/Cannon_Video_Arctic-Arctique2.aspx?view=d>.

¹²⁷ HUEBERT, Rob. (2010) *The Newly Emerging Arctic Security Environment*. Canadian Defence & Foreign Affairs Institute, Calgary, s. 6. [online] [cit. 12-05-11].

<<http://www.cdfai.org/PDF/The%20Newly%20Emerging%20Arctic%20Security%20Environment.pdf>>.

¹²⁸ HUEBERT (2010), s. 6.

¹²⁹ MAURER (2010), s. 3.

¹³⁰ ZELLEN (2009), s. 94.

Arktická politika Kanady sestává ze tří klíčových motivů: zisky z arktické těžby energetických surovin, jichž je Kanada jako jedna z mála západních zemí na světě čistým vývozcem, národní bezpečnost spojená se suverénním výkonem práv v kanadské Arktidě a teritoriální spory, která Kanada vede se svými arktickými sousedy.¹³¹

Kanada svou teritoriální suverenitu v Arktidě vykonává velmi aktivně, což může být jeden z důvodů, proč má stále několik nevyřešených teritoriálních sporů se svými sousedy. Spolu s Ruskem je tradičním zastáncem sektorového způsobu vymezení státních hranic. Již v roce 1925 vznesla Kanada nárok na území mezi 60° a 141° západní délky směrem k severnímu pólu. V roce 1985 vytyčila kanadská vláda hranici kopírující vnější linii Kanadských arktických ostrovů a veškeré vodní plochy uvnitř tohoto prostoru označila za historicky kanadské vnitřní vody. Zde leží počátek konfliktu, který Kanada vede se Spojenými státy a dalšími zeměmi a který se s postupujícím táním arktického ledu může dále zintenzivnit. Jádrem sporu je charakter právního postavení úžin mezi Kanadskými arktickými ostrovy, tvořícími severozápadní cestu. Stejně tak se Kanada se Spojenými státy pře o přístup do zálivu Fundy, kde Kanada plánuje zavést zákaz těžkých ropných tankerů. Další střet hrozí mezi Kanadou, Ruskem a Dánskem ohledně Lomonosovova hřbetu, na který všechny tři státy vznášejí nárok s tvrzením, že se jedná o prodloužení jejich kontinentálního šelfu. Z pohledu Kanadčanů se totiž může jednat o prodloužení šelfu severně od Ellesmerova ostrova, případně kontinentálního šelfu severně od Grónska.¹³²

1.8.4 Norsko

Norsko je považováno za tradiční arktický stát především díky souostroví Svalbard ležícímu v Severním ledovém oceánu i dlouhé a úspěšné tradici polárních expedic a výzkumů i obchodních aktivit v prostoru za polárním kruhem. Norsko spravuje v Arktidě mořské území, které je šestkrát rozlehlejší než samotné teritorium státu.¹³³ Pro bezpečnost Norska jako malého státu sousedícího na jedné straně s velmocí a na druhé straně s perspektivními mořskými oblastmi bylo vždy životně důležitým předpokladem členství v NATO.¹³⁴

Norsko je také nejaktivnějším arktickým hráčem co do orientace své zahraniční politiky a hlavním propagátorem mezinárodní spolupráce v Arktidě. Norská vláda se také vytrvale snaží o prosazení arktických témat do agendy EU a NATO a větší zapojení těchto institucí v regionu, nicméně výsledky tohoto diplomatického úsilí jsou zatím poměrně skromné.¹³⁵

¹³¹ OSICA (2010), s. 24.

¹³² ÅTLAND (2010), s. 17.

¹³³ ÅTLAND (2010), s. 18.

¹³⁴ BØRRESEN, Jacob, HELSETH, Hans Christian. (2011) *Norske interesser og Sjømakt*. FFI Rapport, 2011:00759, s. 16. [online] 11-03-03 [cit. 12-05-06]. <<http://rapporter.ffi.no/rapporter/2011/00759.pdf>>.

¹³⁵ HØNNELAND, Geir, ROWE, Lars. (2010) *Nordområdene – hva nå?* Tapir akademisk forlag, Trondheim, s. 129.

V roce 2006 označila norská vláda polární oblasti a arktickou politiku za zahraničněpolitickou prioritu číslo jedna a přijala *Strategii pro „dálný sever“ (High North Strategy)*,¹³⁶ kterou následně aktualizovala v roce 2009.¹³⁷ Páteří arktické politiky Norska je zachování dobrých sousedských vztahů s Ruskem a rozvíjení vzájemné spolupráce a přátelského dialogu o arktických otázkách. Z logiky své geografické pozice věnuje norská vláda bilaterálním vztahům s Ruskem mnoho energie i prostředků a z obou stran opakovaně zaznívá ujišťování, že vzájemné vztahy obou zemí jsou na nejlepší úrovni v historii. Zároveň však existují určité historicky podmíněné i zcela aktuální problémy a obavy, které sice podle oficiálních představitelů Norska nemají podobu přímé vojenské hrozby, ale které vyžadují trvalou pozornost a posílení norských bezpečnostních sil v arktické oblasti poblíž norskó-ruské hranice.¹³⁸ Největším šrámem ve vzájemných norskó-ruských vztazích byl donedávna spor o vymezení podmořské hranice v Barentsově moři, který byl po téměř čtyřiceti letech ukončen podpisem kompromisní smlouvy, přičemž kompromisní byla zejména z norské strany.¹³⁹

Až do šedesátých let byla za nejsevernější hranici moderního civilizačního rozvoje považována linie 62° severní šířky, která prochází středním Norskem. Objev prvního ropného pole Ekofisk v Severním moři u severozápadního pobřeží Norska otevřelo novou etapu norských dějin. Jako vůbec první z arktických států zahájilo Norsko velké těžařské operace v Barentsově moři a od té doby získalo postavení jednoho z největších těžařů ropy a zemního plynu na světě.¹⁴⁰

1.8.5 Dánsko

Dánská přítomnost v Arktidě se uplatňuje skrze Grónsko. Grónsko je integrální součástí Dánska, nicméně od roku 1979 požívá rozsáhlou autonomii na centrální vládě a na základě výsledků referenda z roku 1985 není členem EU. V roce 2008 si obyvatelé ostrova odhlasovali další rozšíření svých autonomních práv a tím se například oblasti jako soudnictví, policie a pobřežní stráž dostaly pod vládu Nuuku.¹⁴¹ V Grónsku žije v současné době necelých šedesát tisíc obyvatel. Gróňané mají vlastní vládu a parlament, přičemž zahraniční a bezpečnostní politiku vykonává dánská vláda a grónskou hlavou státu je dánská královna Margrethe II.¹⁴²

V arktickém kontextu bylo Grónsko vždy strategicky výhodné jak pro Dánsko, tak pro Spojené státy, a to zejména vojensky. Na základě bilaterální obranné smlouvy uzavřené mezi Dánskem a Spojenými státy v prvních poválečných letech byla v roce 1961 v Thule na severozápadě ostrova vybudována

¹³⁶ *Regjeringens Nordområdestrategi*. (2006) Utenriksdepartementet, Oslo. [online] [cit. 12-05-05]. <<http://www.regjeringen.no/upload/kilde/ud/pla/2006/0006/ddd/pdfv/302927-nstrategi06.pdf>>.

¹³⁷ *Nye byggesteiner i nord. Neste trinn i Regjeringens nordområdestrategi*. (2009). Utenriksdepartementet, Oslo. [online] [cit. 12-05-05]. <http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Nordomr%C3%A5dene/byggesteiner_nord090323_2.pdf>.

¹³⁸ HUEBERT (2010), s. 12.

¹³⁹ *Avtalen om avgrensning og samarbeid i Barentshavet og Polhavet undertegnet*. (2010) Tisková zpráva kanceláře norského premiéra Jense Stoltenberga, Oslo. [online] 10-09-15 [cit. 12-02-02]. <<http://www.regjeringen.no/nb/dep/smk/pressesenter/pressemeldinger/2010/avtalen.html?id=614254>>.

¹⁴⁰ EMMERSON (2010), s. 248.

¹⁴¹ ROSAMOND (2011), s. 56.

¹⁴² EMMERSON (2010), s. 264.

americká letecká základna se systémem antinukleárního včasného varování.¹⁴³ Na území Grónska se nachází amerických vojenských zařízení několik, a Grónsko tak již od dob studené války hraje důležitou strategickou úlohu pro bezpečnost západních spojenců. Ačkoli záležitosti bezpečnostní a obranné politiky jsou řízeny z Kodaně, během bilaterálních rozhovorů mezi Dánskem a Spojenými státy o budoucnosti vojenské základny v 21. století a její modernizaci prokázala grónská autonomní vláda mimořádné diplomatické schopnosti, když se jí podařilo stát se třetí stranou rozhovorů a vymohla si od partnerů záruku, že modernizace základny v Thule neohrozí mezinárodní mír a stabilitu v regionu.¹⁴⁴ To může být znakem rostoucího sebevědomí i schopností autonomní vlády na ostrově, kde se stále častěji skloňuje slovo „nezávislost.“

Vztah Grónska k mateřské zemi je rozporuplný – velká část Gróňanů si přeje samostatnost, nicméně země je zatím stále ekonomicky závislá na podpoře z Kodaně ve výši 3,4 mld. DKK ročně.¹⁴⁵ Pokud se však většina obyvatel vysloví v referendu pro samostatnost, Dánsko ztratí nároky na území i nerostné bohatství v Arktidě.

Dánská vláda ratifikovala *Úmluvu o mořském právu* v roce 2003 a následně tak učinily i autonomní vlády v grónském Nuuku a faerském Torshavnu.¹⁴⁶ Dánsko je tak jediným členem EU, který může podle *Úmluvy o mořském právu* požadovat rozšíření svého kontinentálního šelfu v surovinově extrémně bohatém Severním ledovém oceánu.¹⁴⁷ Dánsko si nárokuje v Severním ledovém oceánu pět oblastí.¹⁴⁸ Dánské Ministerstvo zahraničí potvrdilo, že Dánsko plánuje poslat žádost o rozšíření svého kontinentálního šelfu do roku 2014.¹⁴⁹

Je více než pravděpodobné, že dánské nároky na prodloužení grónského kontinentálního šelfu až k Severnímu pólu narazí na teritoriální požadavky z Ruska a Kanady. Další potenciální problém pro dánskou vládu spočívá v tom, že grónská autonomní vláda otevřeně označuje zahájení těžby u svých břehů za hlavní ekonomickou podmínku vyhlášení nezávislosti na Dánsku.¹⁵⁰ Úspěšné uznání dánských teritoriálních nároků na území grónského kontinentálního šelfu tak může paradoxně způsobit ztrátu Grónska.¹⁵¹

Gróňané tak představují pro ostatní původní národy v arktickém regionu vzor – jedná se o zemi původních obyvatel se značnou autonomií, považovanou minimálně na vnitropolitické – dánské – scéně za relevantního partnera v arktických diskusích. Nezávislost Grónska, kde 90 % obyvatel tvoří původní inuitské etnikum, by se mohla stát vzorem pro další původní arktické národy a precedentem

¹⁴³ ÅTLAND (2010), s. 16.

¹⁴⁴ ROSAMOND (2011), s. 59.

¹⁴⁵ Ibid., s. 56.

¹⁴⁶ STRANDBJERG (2010), s. 15.

¹⁴⁷ ÅTLAND (2010), s. 18.

¹⁴⁸ STRANDBJERG (2010), s. 16.

¹⁴⁹ *Danmark, Grønland, Færøerne: Kongeriet Danmarks Strategi for Arktis 2011-2020.* (2011) Udenrigsministeriet, København, s. 14. [online] [cit. 12-05-05].

<<http://dk.nanog.gl/~media/b193bbec95fb4ecf864b4e247be5b824.ashx>>.

¹⁵⁰ EMMERSON (2010), s. 171.

¹⁵¹ STRANDBJERG (2010), s. 10.

do budoucna. Již nyní se ozývají hlasy původních obyvatel domáhajících se svých práv a vyjadřující zásadní nesouhlas s geopolitickou hrou mocností o území a suroviny.¹⁵²

1.9 Externí aktéři: NATO, EU a Čína

1.9.1 NATO

Severoatlantická aliance lze z určitého pohledu považovat za „domácího“ aktéra, jelikož čtyři z pěti arktických států jsou jejími členy. Ačkoli Arktida zaujímá v žebříčku zahraničněpolitických priorit těchto států přední pozici, v případě NATO jako celku tato skutečnost úplně neplatí, ačkoli NATO po více než dvou desetiletích absence většího zájmu o toto kdysi geostrategicky klíčové území na severu opět obrací svou pozornost k severnímu pólu.

Bývalý generální tajemník NATO Jaap de Hoop Scheffer na konci svého funkčního období v projevu na konferenci v Reykjavíku začátkem roku 2009 vyzval alianci k přehodnocení dosavadního postoje k polárnímu regionu: „*Je velmi žádoucí obrátit naši pozornost k chladnějšímu regionu. Říkám to proto, že pravý důvod, proč se zaměřujeme na dálný sever, je ten, že do budoucna nemusí zůstat tak chladný.*“¹⁵³ Zároveň naznačil, že konstruktivní roli v udržování míru a stability v regionu by mohlo sehrát právě NATO.¹⁵⁴ Jen o několik měsíců později zopakoval jeho nástupce, Anders Fogh Rasmussen, obavu aliance z možného zhoršení bezpečnostní situace na severu v důsledku klimatických změn a naznačil plány na posílení vojenské přítomnosti v oblasti. Zároveň vyzval k zahájení aktivního dialogu s Ruskem, který by přispěl ke snížení bezpečnostního pnutí v Arktidě,¹⁵⁵ což ale s ohledem na současně plánované navyšování aliančních sil v regionu nebude jednoduchý úkol.

Posílení přítomnosti NATO v Arktidě již z povahy vojenské aliance znamená militarizaci oblasti, což může sice arktickým členům NATO přinést dodatečné bezpečnostní záruky, které ale Rusko pravděpodobně vyhodnotí jako hrozbu a podnikne nutné reciproční kroky k zajištění vlastní arktické bezpečnosti. Fakt, že v proměněném strategickém kontextu Arktidy 21. století bude NATO plnit především úkoly spojené se zajišťováním bezpečné plavby námořními koridory, ochranou kritické infrastruktury, provádění záchranných operací a zabezpečování energetických dodávek, nebude mít na reakci Ruska pravděpodobně téměř žádný dopad. Vzájemně se podněcující vyzbrojovací dynamika ve svém důsledku bezpečnostní situaci v regionu podstatně zhorší.¹⁵⁶ Pozitivní a efektivní zapojení

¹⁵² STRANDBJERG (2010), s. 19.

¹⁵³ SCHEFFER, Jaap de Hoop. (2009) *Speech on Security Prospects in the High North*. [online] 09-01-29 [cit. 12-02-01]. <http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_50077.htm>.

¹⁵⁴ SCHEFFER, Jaap de Hoop. (2009)

¹⁵⁵ RASMUSSEN, Anders Fogh (2009). *Speech on Emerging Security Risks*. Lloyd's of London. [online] 09-10-01 [cit. 12-02-01]. <http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_57785.htm>.

¹⁵⁶ HOLTE, Nils Johan. (2009) *The Arctic Region Is at Time of Geopolitical Transition. Will This Transpire Through Aggressive Competition or as Peaceful Change?* Seaford House Paper, Royal College of Defence Studies, s. 19. [online] [cit. 12-05-07]. <<http://www.mod.uk/NR/rdonlyres/C8EF34E1-F8F8-4F34-8687-80BAF80656E4/0/shp09holte.pdf>>.

aliance do dění v regionu proto předpokládá výrazné zlepšení vztahů NATO – Rusko. Vše ale nasvědčuje tomu, že Rusko bude minimálně v několika následujících letech preferovat bilaterální dialog s jednotlivými arktickými aktéry, především se Spojenými státy a Norskem, a k posílení alianční přítomnosti na severu se bude stavět i nadále skepticky.¹⁵⁷ Ani pohled ostatních aktérů na výraznější angažmá NATO v regionu není zdá se jednoznačný – zatímco skandinávské státy Norsko a Dánsko jsou dlouhodobými zastánci alianční přítomnosti v Arktidě, Kanada i Spojené státy se k možnosti většího zapojení celé aliance do arktických záležitostí, které považují za sféru svých strategických zájmů, staví poněkud rezervovaně.¹⁵⁸

1.9.2 EU

Evropská unie má ve srovnání s NATO pro svou arktickou politiku podstatně horší výchozí pozici. Z arktické pětky je jejím členem pouze Dánsko, ovšem bez Grónska, takže EU je sice v Arktidě politicky přítomná skrze Dánsko, geograficky sem ovšem nezasahuje. Z toho důvodu EU také propaguje rozšíření definice Arktidy i na zbylé skandinávské státy – Finsko, Švédsko a Island, což však naráží na tichý odpor arktické pětky.¹⁵⁹ Ani posílení vyjednávací pozice skrze institucionální spolupráci s regionálními organizacemi se unii příliš nedaří. Ačkoli je EU prostřednictvím Evropské komise (EK) členem Barentsovy euroarktické rady, její žádost o udělení statusu stálého pozorovatele při Arktické radě byla v roce 2009 zamítnuta v reakci na evropský zákaz komerčního lovu tuleňů, který EU přijala těsně před strategicky důležitým hlasováním Arktické rady. EU tak promarnila velkou šanci posílit své postavení v budoucích diskusích o Arktidě, jejichž hlavní arénou je i přes své zaměření na *soft security* témata právě Arktická rada.¹⁶⁰

EU formulovala své zájmy v Arktidě ve společné zprávě Vysokého komisaře pro společnou zahraniční a bezpečnostní politiku a EK na jaře 2008: „*Rapidní tání ledového příkrovu, zvláště v Arktidě, otevírá nové cesty námořní dopravě a mezinárodnímu obchodu. Rostoucí přístupnost enormních hydrokarbonových zdrojů v Arktidě proměňuje geostrategickou dynamiku v regionu s možnými důsledky pro mezinárodní stabilitu a evropské bezpečnostní zájmy. Nové strategické zájmy ilustruje například nedávné umístění ruské vlajky na severním pólu. Existuje rostoucí potřeba zapojit se do debaty různých aktérů o jejich teritoriálních požadavcích a přístupu k novým obchodním trasám, která zpochybňuje schopnost Evropy efektivně zabezpečit své obchodní a energetické zájmy v regionu a může negativně ovlivnit její vztahy s klíčovými partnery.*“¹⁶¹

Nejbližším evropským spojencem v Arktidě je Norsko, které v roce 2010 uzavřelo dohodu s EU o navýšení dodávek zemního plynu o 25-40 % do roku 2020, čímž se má snížit energetická závislost unie na Rusku. I přes širokou a intenzivní spolupráci, jejímž zastřešujícím rámcem je dohoda o Evropském

¹⁵⁷ OSICA (2010), s. 50.

¹⁵⁸ Ibid., s. 48.

¹⁵⁹ Ibid., s. 41.

¹⁶⁰ HOLTE (2009), s. 18-19.

¹⁶¹ *Climate Change and International Security*. (2008) Paper from High Representative for CFSP and European Commission. [online] 08-03-14 [cit. 12-02-02].

<http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/reports/99387.pdf>.

hospodářském prostoru z roku 1994, si Norsko drží ve své arktické politice pragmatickou linii a preferuje bilaterální přístup a důraz na národní suverenitu stejně jako ostatní regionální hráči.¹⁶²

1.9.3 Čína

Nejvýraznějších z neinstytucionálních aktérů, kteří dlouhodobě sledují arktické dění s úmyslem se v příhodnou chvíli zapojit, je Čína. Již v letech 2007 a 2009 se Čína zúčastnila zasedání Arktické rady z titulu ad hoc pozorovatele a formálně usiluje o získání statusu stálého pozorovatele. Dosavadní vyčkávací taktika politických představitelů Číny, která si je vědoma, že svou velikostí a aspiracemi na pozici nastupující světové velmoci by mohla příliš asertivními kroky v Arktidě vyvolat paniku a následnou protireakci států arktické pětky, je nenápadně doplňována stále intenzivnější vědeckou aktivitou s regionu. Čína oficiálně zdůvodňuje arktický výzkum realizovaný pomocí ledoborce Sněžný drak snahou zjistit, jak tání arktického ledového příkrovu ovlivní životní prostředí jejích pobřežních oblastí a jaký dopad budou mít změny na zemědělství a ekonomiku. Část čínských odborníků nicméně otevřeně volá po plném zapojení Číny do arktického dění s poukazem na strategické a obchodní možnosti, které region nabízí. Pro Čínu jako zemi silně závislou na exportu¹⁶³ je vidina využití severní plavební cesty pro dopravu zboží do Evropy velmi lákavá.¹⁶⁴ Další výraznou motivací je samozřejmě také enormní ekonomický a geostrategický potenciál regionu jako takového.¹⁶⁵

Jelikož Čína není pobřežním státem Severního ledového oceánu, současné mezinárodněprávní nastavení vycházející z *Úmluvy o mořském právu* pro ni není výhodné. Překážkou je také tradičně zdůrazňovaná zásada respektu k nedělitelnosti a neporušitelnosti státní suverenity, ke které se Čína ve své oficiální zahraničněpolitické linii tradičně hlásí.¹⁶⁶ Přesto se čínští představitelé snaží zajistit zájmy své země v regionu právě nepřímým zpochybňováním teritoriálních nároků arktických států na další území v Severním ledovém oceánu a také poukazem na význam a velikost své země, jak nedávno učinil například čínský kontraadmirál Yin Zhuo: „*Arktida patří všem lidem na světě jelikož nad ní žádný národ nemá suverenitu... Čína musí hrát v arktických průzkumech nezastupitelnou roli, jelikož reprezentuje pětinu světové populace.*“¹⁶⁷

Současné postavení Číny v mezinárodních vztazích i světové ekonomice je tak významné, že otevřeností nebo dokonce aktivní snahou o její zapojení do arktických záležitostí mohou malé arktické státy – Norsko nebo Dánsko - získat plusové body a navázat s Čínou pevné bilaterální vztahy. Ze států arktické pětky zatím s Čínou otevřely formální dialog o arktických otázkách Norsko a

¹⁶² MAURER (2010), s. 15-16.

¹⁶³ Zahraniční obchod se na tvorbě HNP podílí ze 46 %. Navíc je 85 % čínského vývozu i dovozu závislých na lodní dopravě. (HOLM, Erik. (2010) Dansk oprustning i Arktis vil provokere Rusland. In: *Ingeniøren*. [online] 10-06-04 [cit. 12-05-10]. <<http://ing.dk/artikel/109373-dansk-oprustning-i-arktis-vil-provokere-rusland>>.)

¹⁶⁴ LIEN – STRAND (2011), s. 11-12.

¹⁶⁵ JAKOBSON, Linda. (2010) *China Prepares for an Ice-Free Arctic*. SIPRI Insights on Peace and Security, č. 2, s. 12. [online] [cit. 12-05-09]. <<http://books.sipri.org/files/insight/SIPRIInsight1002.pdf>>.

¹⁶⁶ JAKOBSON (2010), s. 1.

¹⁶⁷ STRADER, Olin. (2012) *An Arctic Council Security Agreement: Preventing Militarization and Ensuring Stability and Security of the Arctic*. The Arctic Institute – Center for Circumpolar Security Studies. [online] 12-01-18. [cit. 12-05-09]. <<http://www.thearcticinstitute.org/2012/01/12234-arctic-council-security-agreement.html>>.

Kanada.¹⁶⁸ K většímu zapojení do arktických záležitostí se pozitivně staví také dánský ministr zahraničí Villy Søvndal.¹⁶⁹ Zdá se však, že vstřícnost arktických států vůči Číně končí ochotou přiznat zemi status stálého pozorovatele v Arktické radě, jejíž agenda ale pro Čínu pravděpodobně není tak přitažlivá jako samotné bohatství, které se ukrývá ve vodách Severního ledového oceánu. Na to upozorňuje Rusko, které ústy admirála ruské armády Vladimira Vysotskeho varovalo před zvyšováním čínské aktivity v regionu s tím, že Čína se již dávno stala součástí závodu o arktické zdroje.¹⁷⁰

2 Teorie regionálního bezpečnostního komplexu

Významným milníkem v historii disciplíny bezpečnostních studií byl pád železné opony a zánik bipolarity po skončení studené války. Došlo k zásadní proměně dlouhodobě stabilního uspořádání mezinárodního systému, která ovlivnila jak praktické fungování vztahů mezi státy, tak i oblast teoretického výzkumu mezinárodních vztahů a mezinárodní bezpečnosti. Bylo nutné zásadně přehodnotit paradigma dosavadního výzkumu postavené na bipolárním rozdělení světa a nahradit jej novými koncepty bezpečnosti, jež by dokázaly teoreticky podchytit novou realitu mezinárodního uspořádání, včetně nového analytického a terminologického aparátu.

Mezi výzkumníky a akademiky se začalo rozšiřovat přesvědčení, že charakter mezinárodní bezpečnosti se bude regionalizovat v důsledku zániku dvou hlavních supervelmocenských sil, které dosud strukturovaly mezinárodní vztahy na globální úrovni. S tím, jak slábne role globálního vůdcovství, se do centra pozornosti dostává myšlenka, že si regiony budou napříště své vnitřní problémy řešit samy.¹⁷¹

Na základě těchto premis formuloval Barry Buzan svou teorii regionálního bezpečnostního komplexu. Vycházel z předpokladu relativní autonomie regionálních bezpečnostních vztahů po skončení studené války, kdy bipolární soupeření velmocí bránilo rozvinutí regionálních bezpečnostních dynamik, a bezpečnostní vztahy v obou blocích byly definovány společnou hrozbou. Posun od bipolarity k polycentrickému uspořádání mezinárodních vztahů po skončení studené války se zásadním způsobem odrazil zejména v rovině regionální bezpečnosti. Tento trend v podstatě navázal na dekolonizační proces nastartovaný po druhé světové válce, kdy koloniální državy v Africe, jihovýchodní Asii a Latinské Americe do té doby plně závislé na mateřské zemi postupně získávaly

¹⁶⁸ JAKOBSON (2010), s. 11.

¹⁶⁹ JØRGENSEN, Steen A. (2011) Søvndal vil hjælpe Kina til Arktis. In: *Berlingske*. [online] 11-10-31 [cit. 12-05-09]. <<http://www.b.dk/politiko/soevndal-vil-hjaelpe-kina-til-arktis>>.

¹⁷⁰ BENITEZ, Jorge. (2010) Commander of the Russian Navy Warns of Chinas Race for the Arctic. *Atlantic Council*. [online] 10-04-10 [cit. 12-05-05]. <<http://www.acus.org/print/23494>>.

¹⁷¹ BUZAN – WÆVER - DE WILDE (2005), s. 18.

nezávislost a stávaly se svébytným aktérem mezinárodních vztahů, čímž v teoretické a analytické rovině prudce vzrostl význam regionální úrovně.¹⁷²

V následující kapitole bude představena a podrobně charakterizována teorie regionálního bezpečnostního komplexu, jejíž původní – klasická – verze byla formulována Barry Buzanem již na počátku devadesátých let minulého století a v průběhu následujících let došlo k její revizi s ohledem na další vývoj oboru bezpečnostních studií. Současná podoba teorie regionálního bezpečnostního komplexu představuje dosud nejkomplexnější pokus o teoretické uchopení regionální bezpečnostní dynamiky.¹⁷³

2.1 Klasická teorie regionálního bezpečnostního komplexu

Klasickou teorii regionálního bezpečnostního komplexu poprvé představil Barry Buzan v roce 1983 v prvním vydání knihy *People, States & Fear*, v průběhu osmdesátých let ji rozvinul a následně aktualizoval ve druhém vydání z roku 1991.¹⁷⁴ Cílem tohoto teoretického počínu bylo zdůraznit význam regionálního přístupu ke studiu mezinárodní bezpečnosti a nabídnout vhodný terminologický a především analytický aparát k teoretickému uchopení bezpečnostní dynamiky na subsystémové úrovni.¹⁷⁵ Ambicí tohoto konceptu bylo rovněž usnadnit meziregionální komparace poskytnutím jednotného a univerzálního teoretického nástroje.¹⁷⁶

Klasická teorie regionálních bezpečnostních komplexů je postavená na předpokladu, že mezinárodní bezpečnost je relační (vztahový) fenomén. To znamená, že je tvořena systémem vzájemných vztahů jednotek motivovaných bezpečnostními hrozbami a že tudíž nelze porozumět bezpečnosti jedné systémové jednotky bez poznání širšího vzorce bezpečnostních vztahů, jehož je tato jednotka součástí.¹⁷⁷

V souladu s dosavadní tradicí neorealistického výzkumu mezinárodní bezpečnosti je klíčovým referenčním objektem bezpečnosti¹⁷⁸ v Buzanově klasické teorii regionálního bezpečnostního komplexu stát, a důraz je kladen téměř výhradně na klasické bezpečnostní sektory: vojenský a politický. Buzan považoval tyto sektory bezpečnosti za nejvíce relevantní pro zkoumání vzorců přátelských a nepřátelských vztahů mezi státy i rozložení moci uvnitř komplexů. V úvodu studie *Bezpečnost. Nový rámec pro analýzu své přesvědčení* zdůvodňuje následujícím způsobem: „[...] [P]ro většinu aktérů na úrovni jednotek má vojensko-politická bezpečnost význam v rámci určitých středně

¹⁷² BUZAN, Barry. (1991) *People, States & Fear. An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Pearson Education Limited, Harlow, s. 208.

¹⁷³ ÅTLAND, Kristian. (2007) *The European Arctic after the Cold War: how can we analyze it in terms of security?* Forsvarets forskningsinstitut – rapport 200700344, s. 25. [online] [cit. 12-03-24]. <<http://rapporter.ffi.no/rapporter/2007/00344.pdf>>.

¹⁷⁴ BUZAN (1991).

¹⁷⁵ Ibid., s. 191.

¹⁷⁶ BUZAN – WÆVER – DE WILDE (2005) s. 21.

¹⁷⁷ BUZAN (1991), s. 187, BUZAN – WÆVER – DE WILDE (2005), s. 20.

¹⁷⁸ Referenční objekt bezpečnosti je entita, která je existenčně ohrožena a může si legitimně nárokovat právo na přežití. (BUZAN – WÆVER – DE WILDE (2005), s. 48.)

*velikých uskupení, přičemž největší relevance byla v této teorii (regionálních bezpečnostních komplexů – pozn. autorky) přisouzena uskupením regionální úrovně.*¹⁷⁹

Naopak ekonomické hrozby nejsou podle Buzana geografickou blízkostí tolik podmíněny a k jejich výskytu specificky na regionální úrovni příliš často nedochází. Ačkoli se po skončení studené války svět stále více ekonomicky propojuje, nízká aktivita ekonomické výměny zejména ve třetím světě nadále přetrvává, zatímco vojenské a politické hrozby v těchto oblastech hrají zásadní roli. Buzan dokonce tvrdí, že ekonomická bezpečnost státu až na několik výjimek nezávisí primárně na jeho vztahu s ostatními státy uvnitř komplexu. Ekonomické faktory podle Buzana determinují moc státu uvnitř komplexu a jeho vnitropolitickou stabilitu. Také mohou motivovat národní zájmy státu uvnitř komplexu a musí být tedy brány v potaz, avšak klasická teorie regionálních bezpečnostních komplexů se nevztahuje na ekonomickou bezpečnost jako takovou.¹⁸⁰ Buzan se nicméně zároveň vůči klasickému neorealismu vymezuje právě důrazem kladeným na regionální úroveň, jejíž význam neorealisté tradičně opomíjí.¹⁸¹

Region je v pojmech Buzanovy klasické teorie regionálních bezpečnostních komplexů chápán jako svébytný systém bezpečnostních vztahů mezi skupinou států, které jsou si geograficky blízké.¹⁸² Buzan je přesvědčen, že intenzita bezpečnostních hrozeb se vzrůstající geografickou vzdáleností klesá a že nejaktuálnější a nejzávažnější bezpečnostní hrozby jsou ty, které jsou danému referenčnímu objektu bezpečnosti geograficky nejbližší. Z toho vyplývá, že nelze analyzovat bezpečnost konkrétního referenčního objektu bez současného prozkoumání bezpečnostní dynamiky okolních, resp. geograficky blízkých referenčních objektů.¹⁸³ Ačkoli jsou všechny státy součástí globální sítě vzájemné bezpečnostní závislosti, vytvářejí vlivem vzájemného působení anarchické struktury mezinárodního systému a geografické roztržitosti regionálně ukotvené shluky neboli bezpečnostní komplexy.¹⁸⁴ Anarchická povaha mezinárodního systému staví státy do situace bezpečnostního dilematu, která je umocňována jejich geografickou blízkostí.¹⁸⁵

Regionální bezpečnostní komplex definuje Buzan v klasické teorii jako „*skupinu států, jejichž primární bezpečnostní zájmy a obavy jsou vzájemně propojené natolik, že problémy národní bezpečnosti těchto států nelze analyzovat odděleně.*“¹⁸⁶

Podobu klasického regionálního bezpečnostního komplexu určuje jeho *základní struktura*, kterou tvoří dvě hlavní proměnné: vzorce přátelských a nepřátelských vztahů mezi státy a rozložení moci mezi hlavními jednotkami uvnitř komplexu.¹⁸⁷

¹⁷⁹ Ibid., s. 20.

¹⁸⁰ BUZAN (1991), s. 201-202.

¹⁸¹ BUZAN – WÆVER – DE WILDE (2005), s. 21.

¹⁸² BUZAN (1991), s. 188.

¹⁸³ Ibid., s. 188.

¹⁸⁴ BUZAN – WÆVER – DE WILDE (2005), s. 21.

¹⁸⁵ BUZAN (1991), s. 191.

¹⁸⁶ Ibid., s. 190. Zdůrazněno autorkou.

¹⁸⁷ Ibid., s. 211.

Vztahy mezi státy uvnitř komplexu se pohybují na škále od skutečných přátelských vztahů, očekávání ochrany či podpory na jedné straně ke skrytě či otevřeně nepřátelským vztahům motivovaným podezřením či strachem na straně druhé. Podle Ole Wævera tvoří opačné extrémy této škály totální chaos, kdy všichni jsou nepřátelé všech, a pluralistické bezpečnostní společenství, uvnitř kterého panuje vzájemná důvěra a všeobecně přijímaný závazek řešit vzájemné neshody mírovou cestou. Mezi těmito dvěma vztahovými póly se nachází relativně široký prostor indiference či neutrality.¹⁸⁸ Buzan a Wæver se odvolávají na Wendtův koncept tří typů anarchické kultury: hobbesovské, lockovské a kantovské.¹⁸⁹ V prvním – hobbesovském - případě je regionální bezpečnostní komplex konfliktní formací, v rámci které vzájemná závislost pramení z vnímání ostatních jednotek komplexu jako bezpečnostních hrozeb. Lockovská kultura anarchie vládne v takovém komplexu, jehož jednotky se sice nadále navzájem považují za hrozbu, ale v zájmu omezení bezpečnostních dilemat uzavřely dílčí dohody přinášející určitou jistotu. Kantovská povaha regionálního bezpečnostního komplexu je typická pro pluralistické bezpečnostní společenství, jehož jednotky se dobrovolně vzdaly užití síly ve vzájemných vztazích a navzájem si v tomto závazku důvěřují. Procesem regionální integrace se pluralistické bezpečnostní společenství může přeměnit v jednotného geograficky rozsáhlejšího aktéra mezinárodního systému, čímž dochází k zániku regionálního bezpečnostního komplexu.¹⁹⁰

Konkrétní podoba vztahů uvnitř komplexu je závislá na celé řadě proměnných, jako je nejen celková rovnováha moci uvnitř komplexu, ale také na specifických faktorech typu hraniční spory, vazby na etnicky spřízněné obyvatelstvo jiného státu, sdílená či naopak neslučitelná ideologická východiska nebo dlouhá historie vzájemných kontaktů jak v negativním, tak pozitivním slova smyslu.¹⁹¹ Charakter vzájemných vztahů jednotek uvnitř komplexu je možné vyhodnotit na základě bezpečnostní rétoriky států vůči sobě navzájem, rozmístění vojenských sil státu a četnosti vzájemných konfliktů v minulosti.¹⁹²

Podle způsobu rozložení moci uvnitř bezpečnostního komplexu rozlišuje Buzan komplex unipolární neboli hegemonský, kde jedna mocnost dominuje ostatním členům komplexu, bipolární, který je tvořen dvěma, a multipolární, který je tvořen několika víceméně stejně silnými a vyrovnanými státy.¹⁹³

Prostřednictvím těchto dvou základních proměnných je možné analyzovat jak statické, tak dynamické aspekty regionální bezpečnosti, to znamená jak podobu a vlastnosti regionálního bezpečnostního komplexu, tak i jeho proměny v čase. Rozložení moci uvnitř komplexů se totiž podle Buzana neustále proměňuje, stejně jako vzorce přátelství a nepřátelství, ačkoli ty jsou považovány za stabilnější faktor. Dopady těchto změn na regionální bezpečnostní komplex mohou být v zásadě čtyři: *zachování statu quo*, *vnitřní transformace*, *vnější transformace* a *překrytí*.¹⁹⁴ *Status quo* je zachován v případě, kdy základní struktura zůstává neporušená a nastalé změny ji ještě více posílily nebo aspoň vážněji

¹⁸⁸ Ibid., s. 218.

¹⁸⁹ BUZAN - WÆVER (2003), s. 54.

¹⁹⁰ BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 22.

¹⁹¹ BUZAN (1991), s. 189-190.

¹⁹² Ibid., s. 194.

¹⁹³ Ibid., s. 217, BUZAN - WÆVER (2003), s. 49.

¹⁹⁴ BUZAN (1991), s. 216.

neohrozily. *Vnitřní transformace* nastává, promění-li se základní struktura komplexu, aniž by byly dotčeny jeho stávající hranice. K *vnější transformaci* naopak dochází, změní-li se základní struktura v důsledku rozšíření či naopak zmenšení hranic komplexu. *Překrytí* nastává ve chvíli, kdy do fungování komplexu zasáhne jedna nebo více vnějších mocností a svou přítomností potlačí přirozenou regionální bezpečnostní dynamiku.¹⁹⁵

Identifikace jednotlivých regionálních bezpečnostních komplexů vyžaduje posouzení relativní síly bezpečnostní závislosti mezi jednotlivými státy. Regionální bezpečnostní komplex se nachází tam, kde soubor bezpečnostních vztahů vyčnívá svou intenzitou a svým vnitřně orientovaným charakterem z obecného systému vztahů, zatímco bezpečnostní vztahy s okolím komplexu jsou slabší.¹⁹⁶

Buzan tvrdí, že mezinárodní systém lze rozdělit do jednotlivých regionálních bezpečnostních komplexů. Zároveň ale upozorňuje na to, že za takový komplex nelze označit libovolné seskupení států. Klíčová podmínka je splněna teprve v případě, vykazují-li státy charakteristický teritoriálně ohraničený model vzájemné bezpečnostní závislosti, který je vyděluje od států s nimi sousedících dostatečně jasně a zřetelně.¹⁹⁷

Některé státy však nejsou členy žádného regionálního bezpečnostního komplexu, protože jsou do značné míry oddělené od bezpečnostní dynamiky okolních bezpečnostních komplexů. Buzan pro tyto státy zavádí termín *izolátor*, což je v podstatě jakási neutrální zóna mezi dvěma či více komplexy - např. Finsko během studené války nebo současný příklad Turecka mezi Evropou a Blízkým Východem.¹⁹⁸ Existují také celé regiony, kde nevznikají bezpečnostní komplexy. Příčiny mohou být trojího typu: slabost států, resp. jejich neschopnost promítat svou sílu navenek, *překrytí*, což je stav, kdy dochází k potlačení regionální bezpečnostní dynamiky intervencí velmocí nebo vzájemným soupeřením velmocí, a obtížná identifikace vnějších hranic bezpečnostního komplexu.¹⁹⁹ Intervence velmocí, případně velmocí, do regionální bezpečnostní dynamiky není ničím výjimečným, ale zatímco za normálních okolností regionální bezpečnostní dynamiku posiluje, *překrytím* ji podřizuje rozsáhlejšímu modelu velmocenské rivality a v podstatě smazává dynamiku lokálních bezpečnostních vztahů.²⁰⁰

Na rozdíl od systémové hladiny analýzy dokáže teorie regionálních bezpečnostních komplexů lépe přiblížit operační prostor národních bezpečnostních politik jednotlivých států a představuje účinný nástroj ke klasifikaci vztahových vzorců mezi jednotlivými subsystémy i mezi jednotlivými analytickými rovinami navzájem.²⁰¹

Klasická teorie regionálního bezpečnostního komplexu je zakotvena v tradicionalistickém bezpečnostním úzu, který pracuje výhradně se státy jako referenčními objekty bezpečnosti a

¹⁹⁵ BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 23.

¹⁹⁶ BUZAN (1991), s. 193.

¹⁹⁷ BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 24.

¹⁹⁸ BUZAN (1991), s. 196.

¹⁹⁹ Ibid., s. 197-199.

²⁰⁰ BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 22.

²⁰¹ BUZAN (1991), s. 222.

zaměřuje se pouze na vojenské a politické hrozby. Z této perspektivy byl regionální bezpečnostní komplex geograficky koherentním uskupením dvou a více států, jejichž vztahy fungovaly na principu vzájemné bezpečnostní závislosti (pozitivní či negativní), která vykazovala výrazně vyšší intenzitu mezi členy komplexu než ve vztahu ke státům mimo komplex. Také platilo, že vzorce vzájemné bezpečnostní závislosti musely být hluboce ukotvené, avšak nikoli nutně trvalé. Vzhledem k tomu, že referenčními objekty bezpečnosti byly výhradně státy, nabývaly regionální bezpečnostní komplexy značných geografických rozměrů a nezdá se překrývaly s celými subkontinenty či kontinenty (Blízký východ, jižní Afrika, Evropa, Jižní Amerika). S vývojem oboru v devadesátých letech, ke kterému velkou měrou přispěli právě výzkumníci kodaňské školy v čele s Barry Buzanem a Ole Wæverem, byla takto postavená teorie dále neudržitelná a bylo nutno původní koncept regionálního bezpečnostního komplexu reformulovat.²⁰²

2.2 Teorie regionálního bezpečnostního komplexu po revizi

Klasická teorie regionálního bezpečnostního komplexu prošla od svého uveřejnění v roce 1991 zásadní revizí. Barry Buzan společně s Ole Wæverem a Jaap de Wildem v roce 1998 vydali knihu *Bezpečnost. Nový rámec pro analýzu*, která přinesla zásadní rozšíření a prohloubení konceptu bezpečnosti, čímž nastavila nový a komplexní analytický rámec pro studium mezinárodní bezpečnosti.

Rozšíření konceptu bezpečnosti probíhá na horizontální ose tzv. sektorů bezpečnosti, které definují autoři jako „*náhledy na mezinárodní systém, které staví do popředí jeden konkrétní aspekt vztahů a interakcí mezi veškerými jeho jednotkami.*“²⁰³ Vedle tradičního vojenského a politického sektoru bezpečnosti rozlišují autoři také tři nové sektory bezpečnosti: společenský, ekonomický a environmentální. Zdůrazňují, že „*bezpečnost je obecným termínem, jež má distinktivní význam, ovšem nabývá různých forem.*“²⁰⁴ Bezpečnost obecně znamená absenci hrozeb nebo přežití tváří v tvář hrozbám, nicméně zdroje a povaha hrozeb, strategie přežití a další bezpečnostní interakce se od sebe v jednotlivých bezpečnostních sektorech navzájem liší.²⁰⁵

K prohloubení konceptu bezpečnosti dochází na pomyslné vertikální ose analytických rovin. Autoři zpochybnili primát tradičního státocentrického pojetí bezpečnosti zakořeněný v neorealismu a poukázali na nutnost rozšířit spektrum referenčních objektů s ohledem na zavedení multisektorového přístupu ke studiu bezpečnosti. Tradiční těsné pojetí vztahu státu a bezpečnosti má podle Buzana a spol. stále určitou analytickou platnost a je třeba přiznat, že současné nastavení mezinárodního prostředí je státu coby privilegovanému referenčnímu objektu bezpečnosti příznivě nakloněno, nicméně v novém, širším konceptuálním pojetí bezpečnosti je státocentrická pozice pouze jednou z možných alternativ. Další entity, které jsou z hlediska studia mezinárodní bezpečnosti rovněž

²⁰² ZELINKA, Petr. (2008) Kritika teorie bezpečnostního komplexu z hlediska přístupu síťových aktérů. In: *Mezinárodní vztahy*, roč. 43, č. 4, s. 56.

²⁰³ BUZAN – WÆVER - DE WILDE (2005), s. 38.

²⁰⁴ *Ibid.*, s. 38.

²⁰⁵ *Ibid.*, s. 38.

relevantní, se nachází jak v rovině nadstátní (region, mezinárodní systém, v individuální rovině lidstvo jako celek), tak substátní (jednotlivec, skupina jednotlivců, např. byrokratický aparát, kmen atd.).²⁰⁶

V souvislosti s rozšířením a prohloubením konceptu bezpečnosti se objevila otázka, zda budou nové bezpečnostní sektory schopné produkovat vzorce regionálních vztahů a pokud ano, jak se tento fakt odrazí v rovině referenčních objektů. Klíčovým předpokladem je geografická blízkost relevantních jednotek (referenčních objektů) a existence hrozeb vázaných na vzdálenost. I v případě, že jsou tyto dva předpoklady splněny, není jasné, zda se budou hranice bezpečnostních komplexů v jednotlivých sektorech překrývat či zda budou naopak odlišné. Studie nabízí dvě alternativy, jak se s těmito otázkami vypořádat. *Homogenní* komplexy jsou uzamčeny do jednotlivých sektorů a jsou tvořeny specifickými formami interakcí. Toto pojetí předpokládá, že v různých sektorech krystalizují různé typy komplexů, a nabízí tak v podstatě pět různých map uspořádání mezinárodního systému. *Heterogenní* komplexy naopak zahrnují různé druhy aktérů interagujících napříč dvěma či více bezpečnostními sektory, což umožňuje zachovat jednotný analytický rámec a postihnout nevyhnutelné přelévání (*spillover*) a interakce sekuritizačních aktů napříč jednotlivými sektory.²⁰⁷

V návaznosti na takto zásadní proměnu analytického rámce se museli výzkumníci vypořádat s otázkou, zda je možné klasickou teorii regionálního bezpečnostního komplexu reformulovat tak, aby byla aplikovatelná i v novém bezpečnostním prostředí, kde stát již není jediným referenčním objektem bezpečnosti a kde nejsou bezpečnostní vztahy omezeny výhradně na vojensko-politický sektor. Studie *Bezpečnost. Nový rámec pro analýzu* představuje první pokus o smíření klasické teorie regionálního bezpečnostního komplexu s širším analytickým konceptem mezinárodní bezpečnosti. Teorie regionálního komplexu byla následně podrobena kritické revizi a reformulována Buzanem a Wæverem v knize *Regions and Powers. The Structure of International Security* poprvé vydané v roce 2003.

V úvodní části posledně jmenované studie Buzan a Wæver označují svou předešlou knihu *Bezpečnost. Nový rámec pro analýzu* za do značné míry konstruktivistický počín primárně zaměřený na metateoretické zkoumání možností klasické teorie regionálního bezpečnostního konceptu a vracejí se o několik kroků zpět k původnímu státocentrickému konceptu s tvrzením, že nelze zcela vyloučit, že státy jsou výrazně dominantními aktéry mezinárodní bezpečnosti, ačkoli rozšířený konceptuální rámec bezpečnosti státocentrismus formálně odmítá.²⁰⁸

V reakci na kritiku poukazující na riziko ztráty koherence oboru bezpečnostních studií při tak širokém předmětu výzkumu přistoupili autoři k poměrně radikální rekonceptualizaci hrozeb pomocí sekuritizace.²⁰⁹ Jedná se o intersubjektivní proces, kterým se z určitého tématu stává „*existenční hrozba, jež si žádá mimořádná opatření a ospravedlňuje konání vybočující ze standardních mantinelů politických procedur.*“²¹⁰ Jedná se v podstatě o posun konkrétního tématu od politizovaného (tzn. je součástí veřejného politického diskurzu, což předpokládá vládní zásah v podobě oficiálního

²⁰⁶ Ibid., s. 48-52.

²⁰⁷ BUZAN - WÆVER (2003), s. 76.

²⁰⁸ Ibid., s. 44-45.

²⁰⁹ ZELINKA (2008), s. 57.

²¹⁰ BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 34.

rozhodnutí a alokace zdrojů, případně jinou formu celospolečenské aktivity) k sekuritizovanému. Hybateli procesu sekuritizace neboli těmi, kdo prohlašují konkrétní referenční objekty za existenčně ohrožené, jsou aktéři sekuritizace.²¹¹ Diskurs, jehož prostřednictvím je téma prezentováno jako existenční hrozba, je pouze prvním sekuritizačním krokem. K plnohodnotné sekuritizaci tématu dochází teprve v případě, je-li tento akt akceptován veřejností.²¹² Jinými slovy, „*existenční hrozba musí být argumentačně obhájena a musí být natolik všeobecně přijímána, aby na jejím základě bylo možné legitimizovat mimořádná opatření.*“²¹³

V návaznosti na to je možné redefinovat regionální bezpečnostní komplex jako „*skupinu jednotek, jejichž nejvýznamnější sekuritizační a desekuritizační akty (případně oboje) jsou natolik provázané, že bezpečnostní problémy každé z nich nelze přiměřeným způsobem analyzovat či řešit odděleně.*“²¹⁴

Vzorce bezpečnostní provázanosti v rámci regionálního bezpečnostního komplexu lze podle autorů vysledovat v následujících třech krocích. Nejprve je nutné položit si otázku, zda došlo k úspěšné sekuritizaci tématu některou z jednotek. Pokud ano, je třeba zjistit reakce ostatních jednotek na tento akt. Kompletní matice reakcí na všechny úspěšné případy sekuritizace potom představuje konstitutivní jádro regionálního bezpečnostního komplexu.²¹⁵

Přínos konceptu sekuritizace tkví především v jeho důrazu na intersubjektivitu a diskursivní konstrukci bezpečnostních hrozeb. V teorii mezinárodních vztahů do té doby objektivně dané, téměř výhradně materiálně definované bezpečnostní hrozby nebyly schopné postihnout jeden důležitý rozměr bezpečnostní reality, a to subjektivní a intersubjektivní rozměr vnímání a chování aktérů operujících v daném bezpečnostním prostředí.²¹⁶ Právě intersubjektivita ukotvená v diskursu je jádrem nového konceptu bezpečnosti, který se spíše než na objektivně dané hrozby a jejich existenci či absenci soustřeďuje na proces, kterým se určitá politická a společenská témata hrozbou stávají. Tímto procesem je řečový akt, který označí určité téma za bezpečnostní hrozbu a přesvědčí relevantní publikum, aby tuto skutečnost akceptovalo. Tento akt neprobíhá ve vakuu, ale je ovlivněn historickou zkušeností, geografickou polohou, charakterem domácího prostředí i kvalitou vztahů s okolními aktéry vnímanou účastníky diskursu.²¹⁷ Slovy teoretiků kodaňské školy představuje bezpečnost „*autoreferenční druh jednání, protože právě prostřednictvím tohoto jednání se z daného tématu stává bezpečnostní problém – nikoliv nutně proto, že určitá existenční hrozba skutečně existuje, nýbrž protože téma je jako takový typ hrozby prezentováno.*“²¹⁸

Kritici vytýkají konceptu sekuritizace zakotvenému v řečovém aktu neschopnost identifikovat tzv. tiché bezpečnostní dilema, které nastává v okamžiku, kdy potenciální referenční objekt bezpečnosti

²¹¹ Ibid., s. 48.

²¹² Ibid., s. 34-36.

²¹³ Ibid., s. 36.

²¹⁴ Ibid., s. 230. Zdůrazněno autorkou.

²¹⁵ BUZAN – WÆVER (2003), s. 73.

²¹⁶ BUZAN, Barry, HANSEN, Lene. (2009) *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge University Press, Cambridge, s. 33-34.

²¹⁷ BUZAN – HANSEN (2009), s. 34.

²¹⁸ BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 35.

má pouze velmi omezenou nebo dokonce žádnou možnost explicitně artikulovat své bezpečnostní obavy. Lene Hansen, profesorka na Kodaňské univerzitě, uvádí jako příklad časté případy znásilňování žen v muslimských zemích, které z obavy o život nemohou na tuto hrozbu upozornit, nebo označování nakažených virem HIV v některých částech Afriky za společenskou hrozbu, což jim znemožňuje vyhledávat pomoc, ačkoli jsou v podstatě oběťmi.²¹⁹ Claire Wilkinson z Univerzity v Birminghamu zpochybňuje univerzálnost konceptu sekuritizace poukazem na jeho přílišnou svázanost se západocentrickým vnímáním reality, které předpokládá garanci svobody projevu a obecně velmi nízký stupeň deformace veřejného diskursu vládnoucími elitami.²²⁰

Teorie regionálního bezpečnostního komplexu propojuje všechny vrstvy čtyřstupňového analytického rámce: výzkum vnitřního bezpečnostního uspořádání jednotlivých států, bezpečnostní vazby mezi těmito státy v rámci určitého regionu, vzájemné vztahy mezi jednotlivými regiony a vzájemné interakce regionů s globálními velmocemi. Tyto čtyři roviny tvoří tzv. *bezpečnostní konstelaci*, která odráží celkový úhrn všech možných bezpečnostních vztahů relevantních pro daný region.²²¹ Tímto způsobem vytvářejí regionální bezpečnostní komplexy spojenci mezi rovinou mezinárodního systému a rovinou jednotek. Z perspektivy jednotek jsou komplexy produktem bezpečnostní interakce mezi státy, zatímco z pohledu systému se jedná o výsledky vzájemného působení anarchické struktury a geografické blízkosti.²²² Regionální bezpečnostní komplexy samy o sobě tvoří svébytné subsystémy, jakési zmenšené anarchie, které analogicky ke globálnímu systému disponují plnohodnotnými vnitřními strukturami a vzorci interakcí.²²³

Regionální bezpečnostní komplexy spojuje s globální úrovní mezinárodního systému mechanismus *penetrace*. Jedná se o zásah supervelmoci nebo velmoci do regionální bezpečnostní dynamiky, aniž by docházelo k jejímu překrytí. Základní vzorce rivality, mocenské rovnováhy a vytváření aliancí musí být plně kontrolovány hlavními mocnostmi uvnitř regionu.²²⁴

Buzan a Wæver označují polaritu mezinárodního systému po skončení studené války vzorcem 1 + 4, který vyjadřuje existenci jedné supervelmoci (Spojených států) a čtyř velmocí (Evropské unie, Ruska, Japonska a Číny).²²⁵ Podle charakteru *penetrace* rozlišují autoři bezpečnostní komplexy na *standardní* a *centralizované*. *Standardní* komplexy odráží klasické vestfálské uspořádání dvou a více států s převahou vojensko-politické agendy. Polarita komplexu vychází z konstelace vztahů mezi regionálními mocnostmi a pohybuje se na škále unipolární-multipolární, přičemž unipolarita vychází z převahy jedné z regionálních mocností, nikoli z intervenující globální velmoci, příp. supervelmoci. Co se týče vztahů přátelství a nepřátelství, *standardní* komplexy mohou být jak konfliktní formací, bezpečnostním režimem i bezpečnostním společenstvím ve smyslu tří wendtovských kultur anarchie. *Centralizované* komplexy naopak vykazují unipolaritu moci, která pramení z působení globální

²¹⁹ BUZAN – HANSEN (2009), s. 216.

²²⁰ WILKINSON, Claire. (2007) The Copenhagen School on Tour in Kyrgyzstan: Is Securitization Theory Useable Outside Europe? In: *Security Dialogue*, roč. 38, č. 1, s. 21.

²²¹ BUZAN – WÆVER (2003), s. 51.

²²² BUZAN (1991), s. 191.

²²³ BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 22-23.

²²⁴ BUZAN – WÆVER (2003), s. 46 - 47.

²²⁵ Ibid., s. 34-37 a 46.

supervelmoci nebo velmoci. Specifickým příkladem *centralizovaného* bezpečnostního komplexu je regionální integrace skrze instituce, např. Evropská unie.²²⁶

Důležitým prvkem teorie regionálního bezpečnostního komplexu je exkluzivita členství. Autoři jsou přesvědčeni, že každá jednotka může být členem právě jednoho regionálního bezpečnostního komplexu a že členství ve více komplexech najednou se vzájemně vylučují. Viděno touto optikou je mezinárodní systém složen z regionálních bezpečnostních komplexů, *izolátorů* a globálních hráčů (supervelmoci a velmocí). Externí zásah do regionálního bezpečnostního komplexu probíhá formou *penetrace* nebo *překrytí*, ale není výsledkem členství.²²⁷ Kompromisem je nicméně ustanovení *subkomplexů*, což jsou de facto plnohodnotně rozvinuté komplexy existující uvnitř rozsáhlejších regionálních bezpečnostních komplexů s velkým počtem členů (např. Levanta či státy Perského zálivu uvnitř regionálního bezpečnostního komplexu Blízkého východu).²²⁸ *Superkomplexy* jsou naopak formace vzniklé spojením dvou či více regionálních bezpečnostních komplexů v jeden, jehož jádro tvoří jedna či více globálních velmocí, případně supervelmoc.²²⁹ Specifickým případem komplexu, jehož jádro tvoří více než jedna velmoc, je tzv. *velmocenský komplex*, jímž je například bezpečnostní komplex regionu východní Asie, v jehož středu stojí Čína a Japonsko.²³⁰

K deskriptivnímu a komparativnímu využití teorie regionálních bezpečnostních komplexů slouží *základní struktura*. Ta je na rozdíl od klasické teorie konstituována čtyřmi proměnnými: vnějšími hranicemi bezpečnostního komplexu, anarchickou strukturou komplexu, polaritou neboli rozložením moci uvnitř komplexu a sociálně konstruovanými vztahy přátelství a nepřátelství.²³¹ Doplnění prvních dvou proměnných oproti klasické verzi teorie je pouze formální a původní podobu *základní struktury* komplexu nijak nemění, pouze zpřesňuje její objektivní vymezení.

Teorie regionálního bezpečnostního komplexu je podle tvrzení autorů zároveň schopná predikovat vývoj regionu do budoucna. Buzan a Wæver v teoretické rovině operují s mnoha možnými scénáři vývoje, jejichž prediktivní síla je nicméně velmi sporná.²³² Autoři sami přiznávají, že teorie neumí nabídnout kauzální model, který by dokázal na základě důkladné analýzy konkrétního případu vyprodukovat jediný scénář budoucího vývoje, nicméně se domnívají, že jejím přínosem je schopnost představit všechny alternativy, které jsou v daném případě více či méně relevantní.²³³

²²⁶ Ibid., s. 55-56.

²²⁷ Ibid., s. 48.

²²⁸ Ibid., s. 51-52.

²²⁹ Ibid., s. 60.

²³⁰ Ibid., s. 59.

²³¹ Ibid., s. 53.

²³² Ibid., s. 66-67.

²³³ Ibid., s. 70.

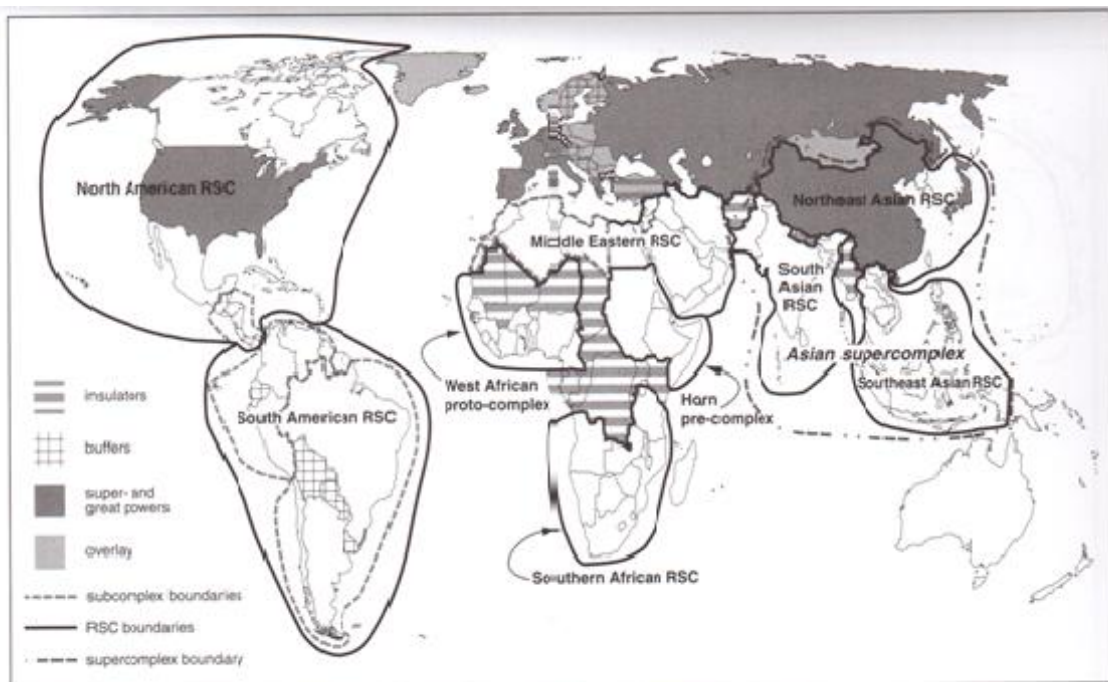
3 Aplikace teorie regionálního bezpečnostního komplexu na případ Arktidy

Buzanova a Wæverova rozsáhlá analytická práce zaměřená na výzkum regionální bezpečnosti, která se datuje od roku 1983, kdy byla poprvé vydána studie *People, States & Fear*, a která vrcholí knihou *Regions and Powers* z roku 2003, neobsahuje žádnou zmínku o Arktidě či polárních oblastech jako takových.

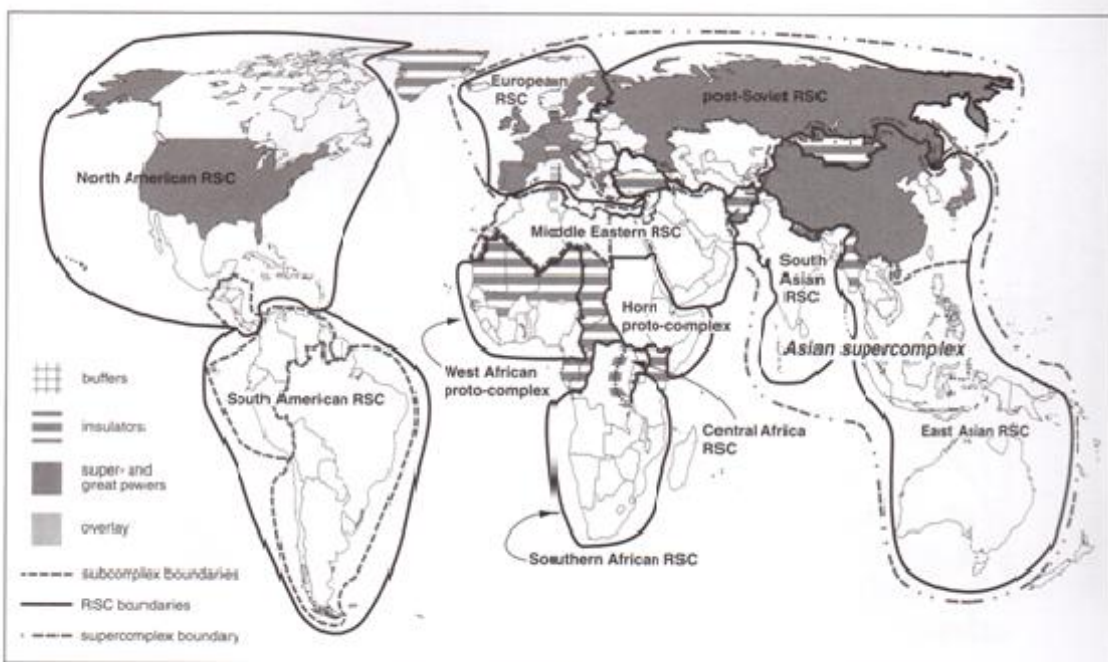
Pohled na mapu rozdělení světa do regionálních bezpečnostních komplexů podle Buzana a Wævera během i po skončení studené války (viz. Mapa 6) ukazuje, že Arktida byla považována za jakýsi „zbytkový“ region bez výrazné regionální bezpečnostní dynamiky. Důvodem může být jednak nízká intenzita regionálních bezpečnostních interakcí v regionu *překrytém* bipolárním soupeřením supervelmocí během studené války a jednak periferní poloha Arktidy, což je však charakteristika, která se v posledních letech začíná postupně měnit.

Buzan a Wæver se při definování hranic regionálních bezpečnostních komplexů drží linie hranic jednotlivých států, tudíž řadí severní oblasti severoamerického a euroasijského pobřeží v souladu se zařazením celých relevantních států do velkých kontinentálních komplexů – severoamerického, eurounijního a postsovětského.

Zajímavým případem je Grónsko, které podle autorů teorie hraje v současné době roli izolátoru, což je ale v rozporu s jeho významnou vojensko-strategickou úlohou pro zajišťování obrany aliančních spojenců, kterou plní již od dob studené války. Grónsko je navíc jako integrální součást Dánska podřízeno zahraniční, bezpečnostní i obranné politice řízené z Kodaně.

Map 1. Patterns of Regional Security During the Cold War

Map 2. Patterns of Regional Security Post-Cold War

Mapa 6 Rozdělení světa do regionálních bezpečnostních komplexů během a po skončení studené války podle Buzana a Wævera. Zdroj: BUZAN – WÆVER (2003), s. xxv a xxvi.

3.1 Základní struktura arktického bezpečnostního komplexu

S cílem zjistit, zda a nakolik bylo opomenutí Arktidy v Buzanově a Wæverově teorii opodstatněné či nikoli, bude v následující části aplikována revidovaná teorie regionálního bezpečnostního komplexu

na případ arktického regionu. Arktidu lze z pohledu mezinárodní bezpečnosti bezesporu považovat za bezpečnostně relevantní region, jehož význam bude v budoucnu pravděpodobně dále stoupat. Pro to, aby bylo Arktidu možné klasifikovat jako regionální bezpečnostní komplex, je potřeba nejprve zjistit, zda struktura a bezpečnostní dynamika arktického regionu odpovídají *základní struktuře* regionálního bezpečnostního komplexu, kterou tvoří čtyři proměnné: vnější hranice, anarchická struktura, polarita moci a vztahy přátelství a nepřátelství uvnitř komplexu. Poté, co bude analyzována *základní struktura* arktického regionu, bude následovat ověření definice regionálního bezpečnostního komplexu, jejíž jádro tvoří požadavek propojenosti hlavních procesů sekuritizace či desekuritizace. Pokud arktický region svou strukturou odpovídá *základní struktuře* regionálního bezpečnostního komplexu a pokud hlavní procesy sekuritizace či desekuritizace vykazují silnou provázanost, je možné Arktidu klasifikovat jako regionální bezpečnostní komplex.

3.1.1 Vnější hranice regionálního bezpečnostního komplexu

Vnější hranice regionálního bezpečnostního komplexu oddělují komplex od jeho okolí. Jelikož je regionální bezpečnostní komplex definován v bezpečnostních pojmech, také jeho hranice jsou definovány liniemi a intenzitou bezpečnostních interakcí aktérů. Slovy Buzana jsou regionální bezpečnostní komplexy geograficky ukotvené shluky jednotek, jejichž matice vzájemných bezpečnostních vztahů vyčnívá svou intenzitou a svým vnitřně orientovaným charakterem z obecného systému vztahů, zatímco bezpečnostní vazby k okolí komplexu jsou podstatně slabší.²³⁴ Hranice komplexu jsou shodné s vnějšími hranicemi jeho jednotek. Jelikož jsou podle Buzana a Wævera dominantními jednotkami regionálních bezpečnostních komplexů státy, lze očekávat, že hranice komplexu budou kopírovat linii státních hranic.

Případ Arktidy je ve světle Buzanovy a Wæverovy teorie problematický právě z toho důvodu, že se nejedná o region vymezený celými státy, ale pouze jejich severními periferními oblastmi, resp. severními pobřežními oblastmi Severní Ameriky, Asie a Evropy, jejichž břehy omývají vody Severního ledového oceánu. Arktický region tak, jak byl pro účely této práce definován v první kapitole, v podstatě přetíná hranice tří regionálních bezpečnostních komplexů – severoamerického, postsovětského a evropského tak, jak je vymezili Buzan a Wæver v *Regions and Powers* (viz. Mapa 6).²³⁵ Buzan a Wæver však pluralitu členství ve více regionálních bezpečnostních komplexech vylučují,²³⁶ což je vedle státocentrického zaměření teorie jeden z hlavních nedostatků, jež jsou teorii často vytýkány a na které naráží také tato práce.²³⁷

Gunnhild Hoogensen z Univerzity v Tromsø ve své recenzi Buzanovy a Wæverovy studie *Regions and Powers* hovoří o důsledcích státocentrismu a exkluzivity členství v regionálním bezpečnostním komplexu právě pro případ transnacionálního regionu Arktidy: „*Sdílené bezpečnostní zájmy a obavy se mohou objevit i v regionech jdoucimi napříč těmito [státními – pozn. autorky] hranicemi, jako je*

²³⁴ BUZAN (1991), s. 193.

²³⁵ BUZAN – WÆVER (2003), s. xxvi.

²³⁶ Ibid., s. 52.

²³⁷ HOOGENSEN, Gunnhild. (2005) Bottoms up! A Toast to Regional Security. (Review of Barry Buzan and Ole Wæver: *Regions and Powers*). In: *International Studies Review*, roč. 7, č. 2.; ZELINKA (2008); ÅTLAND (2007).

např. Arktida. Problém je, že Arktida se rozprostírá napříč státy a pokud by měla být násilně vtěsnána do struktury regionálních bezpečnostních komplexů definovaných hranicemi států (tak, jak to Buzan a Wæver ve své teorii vyžadují), ztratí se v prostoru mezi severoamerickým, ruským a evropským, resp. eurounijním regionálním bezpečnostním komplexem. Důsledkem toho je rozplynutí nebo zkreslení bezpečnostních témat a dynamiky specifické pro tento region (např. otázky environmentální, potravinové, ekonomické a společenské bezpečnosti) vlivem jeho nuceného vtělení do širších regionálních bezpečnostních komplexů.²³⁸

Buzan a Wæver upozorňují na to, že regionální bezpečnostní komplexy nejsou definovány diskursivní konstrukcí aktérů samotných, ale faktickým naplněním objektivních analytických kritérií formulovaných výzkumníkem, která jsou pevně zakotvená v bezpečnostní praxi aktérů. Jedinou relevantní otázkou při stanovování hranic regionálních bezpečnostních komplexů je proto existence dostatečně intenzivní kolektivní bezpečnostní identity mezi ohraničenou skupinou jednotek a zároveň bezpečnostní indiference vůči jednotkám okolním.²³⁹

V konfrontaci s klasickou verzí teorie proto klasifikace Arktidy jako možného regionálního bezpečnostního komplexu neobstojí, neboť původní teorie explicitně operuje se státy jako výhradní stavební jednotkou komplexu. Revidovaná definice nicméně nahradila pojem „stát“ obecnějším pojmem „jednotka“, kterým můžeme označit i substátní entitu (např. substátní region jako administrativní jednotka státu), a z tohoto pohledu již Arktidu jako geograficky koherentní soubor jednotek označit lze. Regionální bezpečnostní komplex Arktida je potom ohraničen jižní hranicí pobřežních oblastí Spojených států, Kanady, Ruska, Norska a Dánska (Grónska), které omývají vody Severního ledového oceánu. Ačkoli tedy komplex netvoří pět výše jmenovaných států celým svým územím, státy jsou v podstatě jeho základními jednotkami, a to v tom smyslu, že jsou ztělesněny a zastoupeny částmi svého arktického území. Ačkoli Buzan a Wæver zdůrazňují význam geografického faktoru pro teorii regionálních bezpečnostních komplexů, vymezení těchto komplexů čistě geografickými, resp. politicko-geografickými nástroji je nanejvýš problematické.

Ačkoli Buzan a další výzkumníci kodaňské školy v knize *Bezpečnost. Nový rámec pro analýzu* rozšířili a prohloubili koncept mezinárodní bezpečnosti, nepodařilo se jim příliš přesvědčivě vtělit jej do teorie regionálního bezpečnostního komplexu, a to i přesto, že formálně ustoupila definice komplexu od explicitního státocentrismu k užití termínu „jednotka“ a autoři podrobili regionální analýze jednotlivé sektory bezpečnostních hrozeb. Studie *Regions and Powers* se poměrně zřetelně vrací ke státocentrické perspektivě, což je patrné hned z prvních stránek studie s mapou rozdělení světa do jednotlivých regionálních bezpečnostních komplexů, které ve všech částech světa přesně kopírují hranice národních států. Při bližším pohledu je však patrné, že toto rozdělení je poněkud zastaralé a volá po revizi. Například i přesto, že byla studie vydána v roce 2003, tedy pouhý rok před největším rozšířením NATO v historii a formálním vstupem deseti zemí převážně bývalého východního bloku do Evropské unie, pobaltské státy jsou zobrazeny stále jako součást postsovětského regionálního bezpečnostního komplexu, zatímco Rumunsko a Bulharsko patří již do evropského, resp. balkánského subkomplexu, a to i navzdory integraci Pobaltí v Radě států Baltského moře, která od roku 1992 na

²³⁸ HOOGENSEN (2005), s. 273.

²³⁹ BUZAN – WÆVER (2003), s. 48.

mezivládní úrovni spojuje pobaltské státy se Skandinávií, Polskem a Německem mj. v otázkách lidské bezpečnosti.²⁴⁰

3.1.2 Anarchická struktura

Druhým prvkem základní struktury regionálního bezpečnostního komplexu je anarchie, což podle Buzana a Wævera znamená, že „*regionální bezpečnostní komplex se musí skládat ze dvou nebo více autonomních jednotek.*“²⁴¹ Z tohoto hlediska lze podmínku anarchické struktury v případě arktického regionu považovat za splněnou. Arktidu tvoří Spojené státy, Kanada, Rusko, Norsko a Dánsko – tzv. arktická pětka.

Klasičtí realisté hobbesovského střihu chápou mezinárodní anarchii jako synonymum absence nadřazené autority v podobě jakýchkoli morálních či právních omezení. Vztahy mezi státy chápou jako hru s nulovým součtem - stav války všech proti všem, kdy zájem jednoho státu vylučuje zájmy ostatních. Jedinou aktivitou, která státy na mezinárodním poli spojuje, je válka. Mír je pak pouhou přestávkou mezi dvěma válkami, která slouží ke konsolidaci a nabrání nových sil.²⁴²

Proti realistické představě mezinárodních vztahů jako boje na život a na smrt vystoupili neorealisté a neoliberálové s důrazem na sounáležitost mezinárodní společnosti postavené na morálních imperativech, právních normách a mezinárodních institucích. Tato kantovská tradice sice přijala předpoklad mezinárodní anarchie, nicméně věřila v možnost jejího překonání.²⁴³

Výzkumníci tzv. anglické školy mezinárodních vztahů odmítli analogii hobbesovské anarchie přirozeného stavu a anarchické podoby mezinárodního systému a zformulovali tzv. racionalistický koncept anarchické společnosti,²⁴⁴ jenž sice uznával realistický předpoklad nevyhnutelné existence anarchického stavu, nicméně zároveň stavěl na přesvědčení o možnosti kooperace mezi státy a nutné účtě k institucím mezinárodního práva a diplomacie.²⁴⁵ Hedley Bull, přední teoretik anglické školy, považoval mezinárodní anarchii za výsledek suverenity států jakožto autonomních politických společenství. Státy, které přijmou určitou sadu společných pravidel a podílejí se na chodu společných institucí, tvoří tzv. mezinárodní společnost. Platí, že mezinárodní společnost je jednou z forem mezinárodního systému a nemůže existovat nezávisle na něm, zatímco mezinárodní systém bez mezinárodní společnosti existovat může.²⁴⁶ Mezinárodní systém sám o sobě odpovídá realistické

²⁴⁰ *Council of the Baltic Sea States - Civil Security and the Human Dimension*. [online] [cit. 12-03-31]. <<http://www.cbss.org/Civil-Security-and-the-Human-Dimension/creating-a-safe-and-secure-region>>.

²⁴¹ BUZAN – WÆVER (2003), s. 53.

²⁴² WAISOVÁ, Šárka. (2005) *Bezpečnost. Vývoj a proměny konceptu*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň, s. 11.

²⁴³ WAISOVÁ (2005), s. 12.

²⁴⁴ Racionalismus v pojetí Martina Whighta vychází z odkazu Huga Grotia a stojí uprostřed mezi hobbesovským realismem a kantovským revolucionismem. Tyto tři tradice teorie mezinárodních vztahů odpovídají třem klíčovými konceptům anglické školy: mezinárodnímu systému, mezinárodní společnosti a světové společnosti. (HYNEK, Nikola. (2005) *Anglická škola a teorie mezinárodních vztahů: obsahový vesmír, akademický svět a kritiky přístupu*. In: *Mezinárodní vztahy*, roč. 40, č. 2, s. 81)

²⁴⁵ HYNEK (2005), s. 77.

²⁴⁶ BULL, Hedley. (2002) *The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics*. Palgrave, Basingstoke, s. 12.

tradici, která se soustředí na studium států, jejich národních zájmů a procesu maximalizace moci. Základními institucemi mezinárodního systému jsou rovnováha moci a válka a státy jsou chápány jako kulečnickové koule v prostředí mezinárodní anarchie.²⁴⁷

Hlavním konstitutivním principem mezinárodní společnosti je stále přežití a svépomoc a v tomto smyslu anarchie pořád trvá, nikoli však v brutální podobě původní realistické tradice, neboť normy mezinárodní společnosti zároveň poskytují státům záruku uznání, suverenity a nevměšování se do vnitřních záležitostí.²⁴⁸ V mezinárodní společnosti je ukotven Bullův klíčový koncept anarchické společnosti, který je založen právě na předpokladu slučitelnosti mezinárodního anarchického stavu s třemi základními cíli mezinárodní společnosti, jimiž jsou omezení násilí a zaručení bezpečnosti, dodržování dohod a zajištění stability v oblasti soukromého i veřejného majetku.²⁴⁹ „*Mezinárodní společnost, jež vzniká na základě společných – a tedy intersubjektivně sdílených – zájmů a hodnot, umožňuje spolupráci mezi státy, respektive mezi jejich elitami, a to i v podmínkách mezinárodního anarchického stavu.*“²⁵⁰

Tímto způsobem se lze vyrovnat s výhradami ohledně neslučitelnosti anarchie a vzájemné spolupráce mezi státy. Současné fungování mezinárodních vztahů svým charakterem odpovídá mezinárodní společnosti, která je tvořena autonomními politickými společenstvími (státy) disponujícími vnitřní i vnější suverenitou, které se nicméně zavázaly dodržovat určité univerzální normy, jejichž cílem je zaručení míru a bezpečnosti, omezení násilí a nevměšování do vnitřních záležitostí. Garantem těchto norem je *Charta OSN* a další mezinárodněprávní dokumenty, jež se státy svým podpisem zavázaly dodržovat. Anarchie současného mezinárodního systému se vyznačuje pluralitou aktérů nadaných vnitřní i vnější suverenitou, kteří odmítají nadřazenou autoritu.

Barry Buzan navázal na anglickou školu v odmítnutí podobnosti hobbesovské anarchie přirozeného stavu a anarchie mezinárodního systému s poukazem na neudržitelnost analogie mezi jednotlivcem a státem.²⁵¹ Za základní definiční znak státu označil suverenitu, která se projevuje odmítnutím jakékoli vyšší politické autority. Suverénní státy a mezinárodní anarchie jsou podle Buzana vzájemně konstitutivní, což znamená, že charakter států jakožto jednotek předurčuje charakter mezinárodního systému a naopak. „*Pokud jsou jednotky suverénní, systém jejich vzájemných vztahů je anarchický, a pokud je systém anarchický, jeho členové musí odmítnout centrální zastřešující autoritu.*“²⁵² Způsobem, jakým státy samy sebe definují a brání své esenciální zájmy, konstruuji a udržují systém mezinárodní anarchie. Anarchie zároveň vytváří strukturu, která definuje charakter politického prostředí, ve kterém státy operují.²⁵³

Buzan zároveň spatřuje slučitelnost anarchie a vzájemné spolupráce mezi státy v ustavení mezinárodní společnosti. „*[...] [M]ír nevyžaduje existenci harmonie. Nesouhlas a konflikt jsou součástí*

²⁴⁷ HYNEK (2005), s. 81.

²⁴⁸ WAISOVÁ (2005), s. 13.

²⁴⁹ BULL (2002), s. 3-5.

²⁵⁰ HYNEK (2005), s. 79.

²⁵¹ BUZAN (1991), s. 21 a 148.

²⁵² *Ibid.*, s. 146.

²⁵³ *Ibid.*, s. 147.

*lidských politických podmínek jak uvnitř státu, tak mezi státy navzájem, ale válka jako legitimní nástroj mezinárodní politiky je vyloučena, s výjimkou obrany proti vojenské agresi. Pokud je mezinárodní společnost silná natolik, aby dokázala podpořit legitimní mechanismy změny, anarchie se stane rámcem, v němž budou mezinárodní spory a konflikty vedeny a řešeny bez násilí velkého rozsahu.*²⁵⁴

Buzan se domnívá, že povaha anarchie není neměnná, ale pohybuje se na škále určující její zralost. Nezralá anarchie je v podstatě anarchie hobbesovského typu, kde státy uznávají jedinou legitimní suverenitu, a to suverenitu sama sebe, a vztahy mezi státy pak logicky mají podobu nekončícího boje o nadvládu. Nezralost spočívá v úplné absenci mezinárodní společnosti a vztahy mezi státy v takovéto anarchii jsou ovládnuty strachem, nedůvěrou, opovržením a nenávisí. Z dlouhodobého hlediska má nezralá anarchie sklon k zániku, způsobenému buď všeobecným vyčerpáním a následným kolapsem, nebo zásadním vychýlením rovnováhy moci ve prospěch jednoho aktéra, které může vyústit v jeho nadvládu. Zralá anarchie bude naproti tomu vycházet ze silné mezinárodní společnosti tvořené stabilními státy, které vzájemně uznávají svou suverenitu a respektují institucionalizované normy upravující jejich vzájemné vztahy. Mezi těmito dvěma póly se nachází současná podoba mezinárodní anarchie. Některé prvky zralé anarchie jsou v současném mezinárodním systému ctěny a respektovány, například zásada vzájemného uznání a rovnosti států, zatímco jiné jsou respektovány pouze částečně a v praxi dochází k jejich porušování, například nedotknutelnost teritoriálních hranic, zásada nepoužití síly nebo zásada nevměšování do vnitřních záležitostí druhého státu. Modelem zralé anarchie v současné praxi mezinárodních vztahů je Organizace spojených národů, která slouží jako měřítko pokroku, který lidstvo učinilo od časů hobbesovské anarchie, a zároveň ukazuje cestu, kterou má svět ještě před sebou.²⁵⁵

Jelikož je regionální bezpečnostní komplex podle Buzana zmenšenou verzí mezinárodního systému, vykazuje stejné rysy, z nichž nejdůležitější je právě anarchie. Anarchická struktura regionálního bezpečnostního komplexu se v návaznosti na to vyznačuje stejnými vlastnostmi jako na systémové úrovni – pluralitou aktérů a absencí centrální nadřazené autority. V tomto ohledu lze podmínku existence anarchie v případě arktického regionu považovat za splněnou. Region tvoří pět suverénních aktérů, kteří neuznávají existenci žádné nadřazené autority a v regionu vykonávají suverénní zahraniční politiku. To, že všechny jsou členy OSN a Spojené státy, Kanada, Norsko a Dánsko jsou navíc zakládajícími členy NATO, není výrazem absence anarchie v regionu, ale existence zralé formy mezinárodní společnosti na regionální úrovni.

3.1.3 Rozložení moci uvnitř komplexu

Anarchickou strukturu mezinárodního systému podle Buzana a Wævera tvoří nejméně dva a více států, které neuznávají nadřazenou autoritu. Pokud systém tvoří pouze dva státy, bude se s největší pravděpodobností jednat o velmoci, zatímco s nárůstem počtu jednotek lze předpokládat větší

²⁵⁴ Ibid., s. 172.

²⁵⁵ Ibid., s. 177.

fragmentárnost a také nerovnoměrnou distribuci moci v systému.²⁵⁶ Z hlediska distribuce moci může být komplex buď unipolární, bipolární nebo multipolární.²⁵⁷

Specifický vliv na rozložení moci uvnitř komplexu hrají globální supervelmoc či velmoci. Pokud má globální supervelmoc či velmoc výrazně dominantní postavení uvnitř komplexu, jedná se *centralizovaný* komplex s unipolární koncentrací moci (např. Spojené státy v rámci severoamerického bezpečnostního komplexu). Pokud jádro komplexu tvoří více než jedna velmoc, jde o *velmocenský* komplex.²⁵⁸ *Standardní* komplexy naopak odrážejí klasické vestfálské uspořádání dvou a více států, přičemž jejich polarita vychází z mocenské konstelace mezi hlavními regionálními mocnostmi (nikoli globálními velmocemi nebo globální supervelmocí). Takovými regionálními mocnostmi jsou například Indie a Pákistán v rámci jihoasijského komplexu nebo Írán, Irák a Saudská Arábie v bezpečnostním subkomplexu Perského zálivu, který je součástí blízkovýchodního komplexu. *Standardní* komplexy mohou být unipolární, bipolární i multipolární. Unipolarita v případě *standardního* komplexu vychází z mocenské převahy jednoho z regionálních aktérů, nikoli z intervence globální velmoci nebo supervelmoci.²⁵⁹

Buzan a Wæver tvrdí, že globální velmoci tvořící druhou část globální struktury znázorněné vzorcem 1 + 4 jsou spíše než globální silou multiregionálními hráči. To znamená, že se angažují ve většině případů ve svém vlastním bezpečnostním komplexu a v komplexech jemu přilehlých, spíše než že by mezi sebou tvořily jeden globální multipolární systém fungující podle logiky klasické evropské rovnováhy velmocí devatenáctého století.²⁶⁰ Globální supervelmoc (Spojené státy) se naproti tomu vyznačuje tzv. *swing power* strategií, která spočívá v tom, že Spojené státy institucionalizují svou přítomnost v regionálních bezpečnostních komplexech skrze supraregionální projekty typu NATO (atlantická vazba k eurounijnímu regionálnímu bezpečnostnímu komplexu), APEC (asijsko-pacifický region) nebo panamerické projekty (vazba ke komplexu Jižní Ameriky). Tyto institucionalizované vazby umožňují supervelmoci být plnohodnotným členem daného regionálního bezpečnostního komplexu, nikoli pouze intervenujícím externím aktérem, a ovlivňovat tak regionální bezpečnostní dynamiku ve svůj prospěch. Klíčovým atributem globální supervelmoci, který ji odlišuje od globálních velmocí, je její schopnost stáhnout se z jakéhokoli z těchto regionů a přesouvat svou přítomnost *kyvadlově* z jednoho regionálního komplexu do druhého, čímž se stává významným hybatelem regionální i systémové bezpečnostní dynamiky.²⁶¹

Z toho vyplývá, že ačkoli Spojené státy jsou jedinou globální supervelmocí v celosvětovém měřítku a tuto pozici si pravděpodobně uchovají do budoucna (minimálně ve střednědobém výhledu), v rámci arktického regionálního bezpečnostního komplexu nezaujímají supervelmocenské postavení právě z toho důvodu, že jejich přítomnost v regionu je geograficky podmíněná a tudíž trvalá. Členství Spojených států v arktickém komplexu proto nelze klasifikovat ani jako *penetraci*, ke které dochází,

²⁵⁶ Ibid., s. 150.

²⁵⁷ BUZAN – WÆVER (2003), s. 49.

²⁵⁸ Ibid., s. 59.

²⁵⁹ Ibid., s. 55.

²⁶⁰ Ibid., s. 447.

²⁶¹ Ibid., s. 455-456.

pokud supervelmoc nebo velmoc, případně velmoci, zasahují do regionální bezpečnostní dynamiky, aniž by docházelo k jejímu *překrytí*. To samé platí v případě Ruska.

Přítomnost globálních velmocí v daném regionálním bezpečnostním komplexu podle Buzana a Wævera obecně znamená, že interregionální vazby, tedy vazby tohoto komplexu k sousedním bezpečnostním komplexům, budou silnější než v případě klasických bezpečnostních komplexů, což může potenciálně vést ke vzniku *superkomplexů* nebo *velmocenských komplexů*, a také že bezpečnostní dynamika tohoto komplexu bude pevněji propojena s rovinou mezinárodního systému v důsledku větší míry *penetrace*.²⁶² Buzan a Wæver uvádí příklad Číny, která byla během studené války jádrem bezpečnostního komplexu severovýchodní Asie a zároveň aktivně operovala ve *standardních* komplexech jihovýchodní a jižní Asie.²⁶³ Z toho vyplývá, že požadavek exkluzivity členství v regionálním bezpečnostním komplexu v případě velmocí a supervelmoci neplatí, a tito aktéři především díky svému globálnímu dosahu mohou být členy více (sousedících) komplexů.

Tímto způsobem se lze částečně vyrovnat s námitkou, že potenciální regionální bezpečnostní komplex Arktida by byl tvořen výhradně státy, které již v klasifikaci Buzana a Wævera zaujímají místo v jiných regionálních bezpečnostních komplexech. Označení Arktidy jako *velmocenského* komplexu, jehož jádro tvoří jedna supervelmoc (Spojené státy) a jedna velmoc (Rusko), by připouštělo skutečnost, že tyto dva aktéři se zároveň angažují i v sousedních bezpečnostních komplexech, konkrétně v severoamerickém a postsovětském. Problém je ale ten, že v teorii jsou velmoci stojící v centru *velmocenského* komplexu primárně členy tohoto komplexu a teprve sekundárně působí v sousedních komplexech, což v tomto případě neplatí. Ostatní tři aktéři – Kanada, Norsko a Dánsko – navíc velmocenské postavení nemají a podle Buzanovy a Wæverovy klasifikace jsou zařazeny do severoamerického, resp. evropského/ eurounijního komplexu.²⁶⁴ Podmínka exkluzivity členství pak znemožňuje těmto aktérům zapojení do jakéhokoli jiného bezpečnostního komplexu.

Ačkoli tedy v arktickém regionálním bezpečnostním komplexu figurují dva nejvýraznější globální hráči – Spojené státy a Rusko, nelze jej označit za bipolární *velmocenský* komplex, jehož póly tvoří dvě globální mocnosti, které v rámci komplexu hrají roli dominantních regionálních hráčů. Jedná se spíše o *standardní* komplex tvořený pěti aktéry, z nichž dva sice v globálním mocenském uspořádání 1 + 4 hrají úlohu globální velmoci, resp. supervelmoci, ale v rámci arktického komplexu působí jako regionální mocnosti. S trochou nadsázky lze hovořit o arktickém *koncertu*, kde si pět regionálních mocností osobuje výlučné právo rozhodovat o arktických otázkách na základě společné dohody opřené o platné mezinárodní právo.²⁶⁵

Vzhledem k tomu, že většina bezpečnostních vztahů v rámci arktického komplexu, v jejichž centru stojí otázka vymezení hranic kontinentálního šelfu, spory o podmořské hranice, budoucnost nerostných surovin i živých mořských zdrojů a využívání nových námořních tras, se primárně váže k prostoru Severního ledového oceánu, lze dokonce supervelmoc Spojené státy z určitého pohledu

²⁶² Ibid., s. 59 a 96.

²⁶³ Ibid., s. 60.

²⁶⁴ Ibid., s. xxvi.

²⁶⁵ DRULÁK, Petr. (2010) *Teorie mezinárodních vztahů*. Portál, Praha, s. 21.

označit za relativně slabšího aktéra.²⁶⁶ Spojené státy dosud neratifikovaly *Úmluvu o mořském právu*, takže formálně nemohou vznášet případný nárok na rozšíření svého podmořského území až k hranici kontinentálního šelfu na rozdíl od ostatních arktických států, z nichž některé to již učinily.²⁶⁷ Toto omezení představuje pro Spojené státy ve vztahu ke zbylým arktickým hráčům určité oslabení vyjednávací pozice v diskusi o budoucnosti Arktidy a arktických zdrojů.

I přesto, že Spojené státy a Rusko jsou jadernými velmocemi, které dohromady kontrolují drtivou většinu světového jaderného arzenálu²⁶⁸, charakter regionální bezpečnostní dynamiky v Arktidě hovoří spíše proti označení Arktidy za *velmocenský* komplex. Žádný z arktických států nedominuje regionálním bezpečnostním vztahům natolik, aby bylo možné hovořit o unipolaritě. Zároveň se nejedná o bipolární komplex, jehož osu by tvořily dva silné mocenské póly, a to i přesto, že součástí komplexu je supervelmoc a velmoc v Buzanových a Wæverových pojmech. Arktický regionální bezpečnostní komplex je proto co do rozložení moci a reálného fungování regionální bezpečnostní dynamiky nejhodnější označit za *standardní* komplex s multipolárním uspořádáním moci, kdy žádný z aktérů není výrazně silnější než ostatní.

3.1.4 Vztahy přátelství a nepřátelství uvnitř komplexu

Arktický region je obecně považován za zónu míru a kooperace, kde panují velmi korektní a pragmatické vztahy mezi jednotlivými aktéry. Rostoucí geopolitický potenciál Arktidy, která se vlivem globálního oteplování a technologického pokroku stává stále přístupnější, nicméně může v budoucnosti negativně ovlivnit charakter vzájemných vztahů v regionu. Vedle několika dosud neurovnaných teritoriálních sporů, které jsou zatím řešeny v přísně diplomatické rovině, by se v následujících desetiletích mohly objevit konflikty o surovinově bohatá a strategicky významná mořská území, donedávna celoročně pokrytá ledem, mimo jiné v souvislosti s možností rozšířit podmořské území státu až k hranici kontinentálního šelfu zakotvenou v *Úmluvě o mořském právu*.

Olaf Osica z Polského institutu východních studií velmi výstižně klasifikuje jednotlivé aktéry podle přístupu k arktickým bezpečnostním otázkám. Kanadu a Rusko označuje za arktické válečníky (*arctic warriors*), kteří zdůrazňují svou arktickou identitu jako určující součást své zahraniční politiky. Oba státy zásadně odmítají jakýmkoli způsobem rozšířit počet aktérů majících přímý vliv na dění v Arktidě, ať jde o nearktické státy jako je Čína či o mezinárodní organizace typu NATO nebo EU. Severské státy Dánsko a Norsko nazývá opatrnými pragmatiky (*anxious pragmatists*) se silnou tradicí konsensuální zahraniční politiky, kteří akcentují v první řadě environmentální, ekonomické a společensko-bezpečnostní témata a kteří v silnějším zapojení NATO a EU v regionu spatřují zlepšení své vlastní

²⁶⁶ BAEV, Pavel K. (2010) Russian Policy in the Arctic. A Reality Check. In: TRENIN, Dmitri, BAEV, Pavel K. (2010) *The Arctic. A View from Moscow*. Carnegie Endowment for International Peace, Washington, s. 18.

²⁶⁷ Rusko podalo žádost jako první signatářský stát již v roce 2001, ale bylo požádáno o doplnění vědecké dokumentace. Své požadavky dále oficiálně podalo Norsko (2006, kladné doporučení 2009) a Dánsko (2009 a 2010, zatím bez vydání stanoviska). (*Submissions to the Commission on the Limits of the Continental Shelf*. [online] [cit. 12-04-18]. <http://www.un.org/depts/los/clcs_new/commission_submissions.htm>.)

²⁶⁸ WALLACE, Michael, STAPLES, Steven. (2010) *Ridding the Arctic of Nuclear Weapons. A Task Long Overdue*. Canadian Pugwash Group, Toronto, s. 9. [online] [cit. 12-04-21]. <<http://www.arcticsecurity.org/docs/arctic-nuclear-report-web.pdf>>.

vyjednávací pozice vůči velkým hráčům, především Rusku a Spojeným státům, ačkoli ty nesou v Osicově klasifikaci označení opožděného, váhavého hráče (*the late player*).²⁶⁹ Tato pestrá kombinace přístupů, strategií a identit dohromady tvoří plastický obraz současné bezpečnostní dynamiky v Arktidě.

3.1.4.1 Konflikty a spory mezi arktickými státy

Během studené války procházela Arktidou železná opona, která oddělovala Sovětský svaz od zbylých arktických států integrovaných od roku 1949 v Severoatlantické alianci. Po roce 1989 sice železná opona padla, ale jistá nedůvěra a ostražitost ve vztazích mezi Ruskem a zbytkem arktické pětky, zejména Spojenými státy, panuje dosud, a je podmíněna především značně proměnlivým charakterem vztahů mezi Ruskem a Severoatlantickou aliancí.²⁷⁰ Stále platí, že v arktickém prostoru se nachází nejdelší část přímé hranice NATO a Ruska, a to jednak v Beringově průlivu (Rusko a Spojené státy) a jednak v oblasti Barentsova moře (Rusko a Norsko) společně s rusko-norskou pozemní hranicí o délce 196 km.²⁷¹ Proto je tato oblast jak pro Rusko, tak pro NATO z vojensko-politického i strategického pohledu velmi významná, a charakter vzájemných vztahů těchto dvou aktérů do značné míry definuje vztah Ruska a zbylých arktických států. Zároveň však hraje roli i historická zkušenost, která v případě rusko-amerických vztahů hovoří spíše v jejich neprospěch, zatímco například u rusko-norských vztahů je situace opačná.

V prostoru Arktidy existuje stále několik dosud nevyřešených teritoriálních sporů: konflikt mezi Norskem a Ruskem o právní status ochranné rybolovné zóny kolem Svalbardu, konflikt mezi Spojenými státy a Ruskem o vymezení hranic v Beringově moři, konflikt mezi Spojenými státy a Kanadou průběh hraniční linie v Beaufortově moři, spor Kanady a Dánska o Hansův ostrov, spor Kanady a Spojených států o právní status severozápadní plavební cesty a spor mezi Spojenými státy a Ruskem o právní status severní námořní cesty. Otazník visí také nad problematikou vymezení hranic kontinentálního šelfu za hranicí 200 nm, kde se mohou srazit zájmy především Ruska, Kanady a Dánska, ale teoreticky i dvou zbývajících členů arktické pětky, ačkoli ti zatím na tento prostor oficiální nárok nevznesli.

Matici konfliktních vztahů v Arktidě znázorňuje následující tabulka:

²⁶⁹ OSICA (2010), s. 20.

²⁷⁰ To, že linie východ – západ přetrvává ve strategickém myšlení některých arktických států, dokazuje např. dánská arktická strategie, která vyzdvihuje Kanadu, Norsko a Spojené státy jako své klíčové partnery v oblasti, zatímco Rusko zmiňuje na jiném místě v souvislosti s nutností užší a intenzivnější spolupráce. (*Danmark, Grønland, Færøerne: Kongeriet Danmarks Strategi for Arktis 2011-2020* (2011), s. 54.)

²⁷¹ *Norges landegrener - Ny grenselov*. Justis- og beredskapsdepartementet. Definice státních hranic Norského království v *Zákoně o státních hranicích*, portál Ministerstva spravedlnosti. [online] [cit. 12-04-17]. <<http://www.regjeringen.no/nb/dep/id/dok/nouer/2009/nou-2009-20/4/2/3.html?id=576889>>.

	Rusko	USA	Kanada	Norsko	Dánsko
Rusko		Beringovo moře, Severní cesta	Kontinentální šelf	Svalbard	Kontinentální šelf
USA	Beringovo moře, Severní cesta		Beaufortovo moře, Severozápadní cesta		
Kanada	Kontinentální šelf	Beaufortovo moře, Severozápadní cesta			Hansův ostrov, kontinentální šelf
Norsko	Svalbard				
Dánsko	Kontinentální šelf		Hansův ostrov, kontinentální šelf		

Tabulka 2. Přehled teritoriálních sporů v Arktidě. Zdroj: Autorka.

Z tabulky vyplývá, že nejméně konfliktním aktérem v arktickém regionu je Norsko, které v současné době vede pouze spor s Ruskem ohledně právního statusu rybolovné zóny kolem souostroví Svalbard. Jádrem sporu je rozdílný výklad tzv. špicberské smlouvy z roku 1920, která přiřkla Norsku plnou suverenitu nad souostrovím.²⁷² Smlouva však zároveň garantuje smluvním stranám rovné právo na výzkumné a komerční aktivity na Svalbardu a v jeho teritoriálních vodách (zejména lov, rybolov, ale i těžba nerostných surovin), nicméně striktně zakazuje jeho využití pro vojenské účely.²⁷³ Smlouvu podepsalo čtyřicet států, ale reálně se na ní podílí pouze Norsko, Rusko a částečně Spojené státy. Z nich zde ziskově působí jen Norsko prostřednictvím těžební společnosti Store Norske, která zaměstnává 60 % místního obyvatelstva a kromě těžby černého uhlí zároveň provádí geologické výzkumy s cílem objevit nová naleziště ropy či zemního plynu.²⁷⁴

Na dvěstěmílový pás výlučné ekonomické zóny okolo souostroví se podle Norska špicberská smlouva nevztahuje a Norsko jej považuje za své výsostné území. Argumentuje tím, že podmořská plocha výlučné ekonomické zóny je norským kontinentálním šelfem, který tvoří geologickou spojnici mezi Svalbardem a jeho mateřskou zemí, a podle *Úmluvy o mořském právu* má Norsko svrchovaná práva nad tímto mořským územím za účelem jeho průzkumu a využívání jeho přírodních zdrojů.²⁷⁵ Rusko se domnívá, že výsady dané smlouvou platí i za hranicí teritoriálních vod souostroví, a kritizuje dvoustmílovou ochrannou rybolovnou zónu, kterou Norsko vyhlásilo kolem Svalbardu a pečlivě ji střeží.²⁷⁶ Tento výklad je problematický z toho důvodu, že v době podpisu smlouvy institut výlučné ekonomické zóny v mezinárodním právu ještě neexistoval, a je proto obtížně obhajitelné nárokovat si něco, co nebylo předmětem smlouvy. K Rusku se nicméně přidali i další signatáři špicberské smlouvy a kritizují Norsko za to, že kvůli zájmu o nerostné suroviny nacházející se v okolí souostroví riskují

²⁷² *Svalbardtraktaten*. (1920) Lovdata. [online] [cit. 12-02-04] <<http://www.lovdato.no/all/hl-19200209-000.html>>.

²⁷³ *Svalbardtraktaten* (1920), čl. 2 a 3.

²⁷⁴ RUŠČÁK (2008), s. 10.

²⁷⁵ POTOČNÝ – ONDŘEJ (1997), s. 47.

²⁷⁶ ÅTLAND (2007), s. 10.

eskalaci mezinárodního napětí v Arktidě. Norsko-ruské vztahy se silně vyostřily poté, co norské lodě zajaly v říjnu 2011 ruskou rybářskou loď operující bez povolení u pobřeží Svalbardu.²⁷⁷

Kromě sporu o ochrannou zónu kolem Svalbardu panovala donedávna mezi Ruskem a Norskem ještě jedna rozepře, a to ohledně hranice v Barentsově moři. Rusko od roku 1974 trvalo na vymezení podmořské hranice na základě sektorového přístupu, zatímco Norové prosazovali mediánový přístup, který určuje podmořskou hranici dvou protilehlých či sousedících států jako střední vzdálenost mezi nejbližší pevninou obou států. Tento přístup je v čl. 15 *Úmluvy o mořském právu* stanoven jako obecný princip delimitace hranic.²⁷⁸ Sporné území o rozloze 155.000 km², které je podle odhadů bohaté na nerostné suroviny i živé mořské zdroje, bylo nakonec rozděleno na základě kompromisní linie a tato dohoda byla formálně stvrzena během návštěvy prezidenta Medvěděva v Oslu na podzim roku 2010.²⁷⁹

Stále nevyřešený je hraniční spor mezi Ruskem a Spojenými státy v Beringově moři. Již v roce 1990 se oba státy dohodly na kompromisní linii mezi sektorovými nároky Ruska a mediánovým přístupem preferovaným Spojenými státy. Dohoda však dosud nebyla ruskou stranou ratifikována a formálně tedy zatím neplatí. Za hranicí výlučných ekonomických zón obou zemí se nachází rybolovná oblast spravovaná na základě bilaterální dohody z roku 1992, která uvalila v oblasti moratorium na lov tresek.²⁸⁰

Spojené státy se také dosud neshodly na vytyčení společné podmořské hranice s Kanadou v Beaufortově moři, které se rozkládá jihovýchodně od Aljašky u pobřeží kanadských teritorií Yukon a Severozápadní teritoria. Spojené státy stejně jako v případě hraničního sporu s Ruskem prosazují mediánovou linii, zatímco Kanada trvá na uplatnění sektorového přístupu. Dosažení shody brání mimo jiné i fakt, že Spojené státy dosud neratifikovaly *Úmluvu o mořském právu*. Pokud by tak učinily, spor by mohl být vyřešen Mezinárodním tribunálem pro mořské právo či dalšími způsoby stanovenými v čl. 287 *Úmluvy*.²⁸¹ V srpnu 2009 uvalily Spojené státy navíc moratorium na lov ryb v Beaufortově moři včetně sporné oblasti, načež Kanada reagovala zasláním protestní nóty.²⁸²

Další spor, který Spojené státy s Kanadou vedou, se týká severozápadní cesty, síť námořních koridorů spojujících Beaufortovo a Baffinovo moře skrze Kanadské arktické ostrovy. Zatím je zde využíváno pět námořních tras v závislosti na výchozí a cílové destinaci a ročním období. Kanada prohlašuje tyto trasy za své vnitřní teritoriální vody v souladu s *Úmluvou o mořském právu*, zatímco Spojené státy (a některé další země) trvají na tom, že se jedná o mezinárodní vody.²⁸³ Na důkaz svého rozhodného postoje k této otázce přijal kanadský parlament v roce 2009 dokonce zákon, který

²⁷⁷ GREINER, Robert. (2011) Russisk protest mot norsk arrestasjon av tråler. In: *NRK.no*. [online] 11-10-01 [cit. 12-04-17]. <http://nrk.no/nyheter/distrikt/troms_og_finnmark/1.7816460>.

²⁷⁸ POTOČNÝ – ONDŘEJ (1997), s. 33.

²⁷⁹ *Avtalen om avgrensning og samarbeid i Barentshavet og Polhavet undertegnet*. (2010)

²⁸⁰ HOEL (2008), s. 42.

²⁸¹ *United Nations Convention on the Law of the Sea*, s. 129. [online] [cit. 12-04-18].

<http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf>

²⁸² ÅTLAND (2010), s. 21.

²⁸³ STEJSKAL (2008), s. 16.

přejmenoval severozápadní cestu na Kanadskou severozápadní cestu.²⁸⁴ Vědecké studie a prognózy počítají s tím, že vlivem globálního oteplování bude severozápadní cesta v následujících letech přístupná po delší období sezóny, možná dokonce celoročně.²⁸⁵ Důsledkem toho se zvýší její ekonomický potenciál a snahy o její využití se zintenzivní. Spor o právní status tohoto koridoru tak může do budoucna dále nabývat na intenzitě, nicméně je téměř vyloučené, že by tento konflikt překročil hranice diplomatického řešení sporů.

Kanada v současné době také řeší spor s Dánskem v oblasti Naresova průlivu mezi Ellesmerovým ostrovem a severním Grónskem. Obě země se již v roce 1973 shodly na vymezení hranice v této oblasti s výjimkou úseku o délce 875 metrů. Uprostřed této nevymezené části leží Hansův ostrov o rozloze 1,3 km², který se stal předmětem sporu. Důvod, proč oba státy usilují o toto neosídlené území nepatrné rozlohy, je nasnadě – výlučnou ekonomickou zónu lze podle *Úmluvy o mořském právu* vymezovat i kolem ostrovů, a v této oblasti se navíc podle řady zdrojů nachází bohatá naleziště ropy.²⁸⁶ Nepředpokládá se, že by spor o Hansův ostrov přerostl ve vážnější mezistátní konflikt. Spor naopak v posledních letech získal poněkud komický nádech, jelikož ostrov střídavě navštěvují představitelé obou států, vztyčí zde svou státní vlajku a svému soupeři nechají na ostrově malou pozornost v podobě svého domácího tradičního alkoholického nápoje (Dánové brandy a Kanadčané whisky), což naznačuje, že spíše než o vyostřený teritoriální konflikt jde o součást koloritu kanadsko-dánských vztahů.²⁸⁷

Dalším dosud nevyřešeným problematickým bodem arktických vztahů je právní status severní cesty, resp. úžin, které jsou součástí této plavební trasy. Rusko prohlašuje úžiny za své teritoriální vody, zatímco Spojené státy tvrdí, že úžiny jsou mezinárodním prostorem, obdobně jako v případě severozápadní cesty. V současné době na severní dopravní cestě platí ruský režim průjezdných poplatků pro všechny obchodní lodě. Ruská námořní společnost Sovkomflot, která se v oblasti těší dominantnímu postavení, v současné době navíc zkoumá možnosti přepravy ropy a plynu na konkrétních úsecích či dokonce po celé délce koridoru, čímž by se propojila ruská naleziště energetických surovin v oblasti západní Sibiře s perspektivními asijskými trhy.²⁸⁸ Pro Rusko je tedy kontrola severní námořní cesty strategicky důležitá a je nepravděpodobné, že by v dohledné době uznalo mezinárodní nároky na tento prostor či liberalizovalo plavební režim v oblasti.

Výbušný potenciál se skrývá i v samotné *Úmluvě o mořském právu*, podle níž mohou státy uplatňovat své nároky na podmořské území za hranicí 200 nm od základní linie, pokud prokáží, že se jedná o součást jejich kontinentálního šelfu.²⁸⁹ Všechny pět arktických států podniklo výzkum oceánského dna, aby získaly vědecké podklady pro své požadavky. O oprávněnosti těchto požadavků rozhoduje Komise pro hranice kontinentálního šelfu, která dává doporučení státům ohledně vymezení hranic jejich kontinentálních šelfů na základě vědeckých dat a studií dodaných samotným státem. Norsko

²⁸⁴ PETERSEN, Trude. (2009) Canada Renames Northwest Passage. In: *The Barents Observer*. [online] 09-12-04 [cit. 12-05-02]. < <http://barentsobserver.com/en/sections/briefs/canada-renames-northwest-passage>>.

²⁸⁵ ÅTLAND (2010), s. 21.

²⁸⁶ Ibid., s. 21.

²⁸⁷ FAIRHALL (2010), s. 36.

²⁸⁸ ÅTLAND (2010), s. 21-22.

²⁸⁹ POTOČNÝ – ONDŘEJ (1997), s. 47.

zaslalo vědeckou dokumentaci spolu s požadavkem na rozšíření své kontinentálního šelfu v roce 2006 a o tři roky později se ze strany Komise dočkalo pozitivního doporučení.²⁹⁰ Ruský požadavek vznesený již roku 2001 jako vůbec první z požadavků signatářských států *Úmluvy* byl Komisí vrácen k dopracování z důvodu nedostatku dat a podkladů.²⁹¹ Rusko v současné době provádí intenzivní arktický výzkum a svůj požadavek ke Komisi plánuje znovu vznést v průběhu roku 2012.²⁹² Stejně tak se očekává, že zbývající arktické státy se připojí se svými požadavky v několika příštích letech.²⁹³ Podle posledního vývoje se zdá, že požadavky arktických států na prodloužení kontinentálního šelfu směrem k severnímu pólu se budou vzájemně překrývat, což se týká v první řadě Ruska, Dánska a Kanady, které již své plány deklarovaly. Všechny tři státy jsou přesvědčeny, že Lomonosovův hřbet, který se táhne středem Severního ledového oceánu od pobřeží Sibiře přes severní pól směrem k pobřeží Grónska a kanadského Ellesmerova ostrova, je přirozeným prodloužením jejich kontinentálního šelfu.²⁹⁴ Situaci může dále zkomplikovat ratifikace *Úmluvy o mořském právu Spojenými státy*, která by otevřela cestu americkým požadavkům na prodloužení jejich kontinentálního šelfu, které se budou s velkou pravděpodobností překrývat s požadavky ostatních aktérů.²⁹⁵

Všechny arktické státy v poslední době oznámily zvýšení vojenské přítomnosti v Arktidě. Rusko avizovalo posílení vojenské přítomnosti k ochraně národních zájmů v regionu, který se má do roku 2020 stát jeho hlavní surovinovou základnou, kanadský premiér Stephen Harper hovořil o výstavbě nové námořní základny, která má bránit kanadskou suverenitu proti nárokům Dánska, Ruska a dalších potenciálních zájemců o arktické bohatství a Spojené státy oznámily zintenzivnění aktivit vojenského námořnictva v Severním ledovém oceánu.²⁹⁶ Norsko v roce 2009 rozhodlo o koupi amerických stíhacích letounů F-35 vhodných pro nasazení v arktických podmínkách. Na jaře téhož roku pak v Norsku proběhlo rozsáhlé arktické vojenské cvičení zaměřené na boj ve fiktivní zemi Northland.²⁹⁷ Významným krokem bylo také přesunutí vrchního velitelství norské armády ze Stavangeru do Reitanu ležícího za polárním kruhem.²⁹⁸ V březnu pak 2012 v severním Norsku proběhlo vůbec nejrozsáhlejší vojenské cvičení za posledních deset let s názvem Cold Response, kterého se zúčastnilo více než

²⁹⁰ Konkrétně si Norsko nárokovalo oblasti Loop Hole v Barentsově moři, Banana Hole v Norském moři a Western Nansen Basin v Severním ledovém oceánu. (*Continental Shelf Submission of Norway in respect of areas in the Arctic Ocean, the Barents Sea and the Norwegian Sea* (2006) Executive Summary. Oljedirektoratet. [online] [cit. 12-04-18].

<http://www.un.org/Depts/los/clcs_new/submissions_files/nor06/nor_exec_sum.pdf>.)

²⁹¹ *Submissions to the Commission on the Limits of the Continental Shelf*. [online] [cit. 12-04-18].

<http://www.un.org/depts/los/clcs_new/commission_submissions.htm>.

²⁹² Boj o pól. Rusko Požádá OSN o rozšíření svého území v Arktidě. In: *Týden.cz* [online] 11-07-07 [cit. 12-04-18].

< http://www.tyden.cz/rubriky/zahranici/rusko-a-okoli/rusko-pozada-osn-o-rozsireni-sveho-uzemi-v-arktide_206319.htm>.

²⁹³ V letech 2009 a 2010 vzneslo Dánsko svůj požadavek na rozšíření svého území o oblast kontinentálního šelfu severně, resp. jižně od Faerských ostrovů. Dánské nároky na rozšíření grónského kontinentálního šelfu směrem k severnímu pólu zatím nebyly formálně vzneseny, nicméně z veřejných prohlášení oficiálních představitelů země je patrné, že tak bude brzy učiněno. (*Submissions to the Commission on the Limits of the Continental Shelf*. [online] [cit. 12-04-18]. <http://www.un.org/depts/los/clcs_new/commission_submissions.htm>.)

²⁹⁴ ÁTLAND (2010), s. 23.

²⁹⁵ ZELLEN (2009), s. 107.

²⁹⁶ STRANDBJERG (2010), s. 17.

²⁹⁷ WALLACE - STAPLES (2010), s. 8.

²⁹⁸ EMMERSON (2010), s. 103.

16.000 vojáků z patnácti zemí.²⁹⁹ Dánsko na počátku roku 2010 představilo návrh na zřízení arktického vojenského kontingentu schopného operací ve vodě, na souši i ve vzduchu, který se těší domácí podpoře napříč celým politickým spektrem.³⁰⁰

V poslední době došlo také k několika vojenským incidentům, které vyvolaly napětí mezi arktickými sousedy. V době konání kanadských parlamentních voleb v roce 2005 vyslaly spojené státy jednu ze svých nejmodernějších jaderných ponorek USS Charlotte, která se dva týdny pohybovala pod arktickým ledovým příkrovem v oblasti severního pólu a s velkou pravděpodobností neohlášeně proplula kanadskými teritoriálními vodami.³⁰¹ Den před návštěvou amerického prezidenta Baracka Obamy v kanadské metropoli Ottawě na začátku roku 2009 přeletěly dva ruské strategické bombardéry Tupolev Tu-95 se schopností nést jaderné hlavice Severní ledový oceán a dostaly se na vzdálenost 200 km od kanadské hranice s Aljaškou, kde byly kanadskými stíhačkami donuceny k návratu. Kanada slovy svého premiéra Stephena Harpera vyjádřila hluboké znepokojení nad vzrůstající ruskou agresivitou a incident ostře odsoudila, ačkoli se později ukázalo, že ruské bombardéry kanadský vzdušný prostor nenarušily.³⁰² V září 2010 došlo k prudkému ochlazení vztahů mezi Moskvou a Washingtonem poté, co pouhých několik metrů nad americkou fregatou USS Taylor plující v Barentsově moři přelétl ruský bojový letoun Il-38 a den nato bojový vrtulník Ka-27.³⁰³ Jen v roce 2008 vzrostla vojenská aktivita Ruska v blízkosti hranice s Norskem o polovinu oproti předchozímu roku.³⁰⁴ Během roku 2011 musely norské stíhačky z důvodu výskytu ruských bombardérů v těsné blízkosti norského vzdušného prostoru vzlétnout celkem třicet-čtyřikrát.³⁰⁵ Norsko-ruské vztahy utrpěly šrám na podzim 2007, kdy ruská armáda během svého vojenského cvičení simulovala letecký útok na norské město Bodø.³⁰⁶

Ačkoli se na první pohled zdá, že nedořešených sporů a příčin k neshodám v Arktidě existuje poměrně mnoho, všechny státy arktické pětky několikrát svorně deklarovaly, že respektují pravidla a závazky zakotvené v *Úmluvě o mořském právu*, a to včetně Spojených států, které *Úmluvu* dosud neratifikovaly. Státy zároveň zdůraznily, že není potřeba redefinovat stávající právní rámec upravující vztahy v Arktidě a odmítly vytvoření specifického právního režimu analogického k antarktické smlouvě. Tímto postojem se státy arktické pětky snaží předejít ztrátě jedinečného postavení

²⁹⁹ *Cold Response 2012*. (2012) Forsvaret.no. [online] [cit. 12-04-21]. <<http://forsvaret.no/aktuelt/ovelser/coldresp12/Sider/om.aspx>>.

³⁰⁰ WALLACE - STAPLES (2010), s. 8.

³⁰¹ Americká strana deklarovala, že ponorka USS Charlotte plula pouze mezinárodními vodami a nebylo proto nutné žádat kanadskou stranu o povolení. Kanada nicméně považuje prostor v Beaufortově moři za hranici 12 nm od základní linie pobřeží v místě, kde začíná severozápadní plavební cesta, za své teritoriální vody, zatímco Spojené státy tento výklad rozporují. (WALLACE - STAPLES (2010), s. 4.)

³⁰² *Ibid.*, s. 3.

³⁰³ ŠTEFAN, Petr. (2010) Ruský letoun postrašil v Arktidě americkou fregatu jako za studené války. In: *iDnes.cz*. [online] 10-09-21 [cit. 12-04-22]. <http://zpravy.idnes.cz/ruský-letoun-postrasil-v-arktide-americkou-fregatu-jako-za-studene-valky-1rj-/zahranicni.aspx?c=A100921_190122_zahranicni_stf>.

³⁰⁴ EMMERSON (2010), s. 103.

³⁰⁵ STAV, Torill Ustad. (2012) I lufta 34 ganger for å kontrollere russiske fly. In: *NRK.no*. [online] 12-01-06 [12-04-22]. <<http://www.nrk.no/nyheter/1.7943652>>.

³⁰⁶ STØRE, Jonas Gahr. (2008) *Om forholdet mellom Norge og Russland og utviklingen i Russland*. Projev přednesený na Norském zahraničněpolitickém institutu, Oslo. [online] 08-06-18 [cit. 12-04-22]. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/aktuelt/taler_artikler/utenriksministeren/2008/russland_nupi.html?id=517424>.

výlučných aktérů v arktickém regionu a zabránit vstupu externích aktérů do strategicky významného arktického prostoru.

3.1.4.2 Regionální spolupráce v Arktidě

Mezinárodní spolupráce v Arktidě je novodobý fenomén. Hlasy volající po vybudování silné mezinárodní spolupráce arktických států v různých relevantních oblastech narážely během studené války na několik zásadních překážek. Především se jednalo o vojensko-politickou situaci v regionu, který byl stejně jako zbytek světa rozdělen na Východ a Západ a byl považován za strategickou výspu možného útoku proti nepříteli. Vzájemné vztahy mezi oběma bloky byly vysoce sekuritizovány a spolupráce napříč železnou oponou, byť v oblastech tzv. *sof security* (životní prostředí, kulturní výměna atd.), z vojenskostrategických důvodů dlouho nepřicházela v úvahu.³⁰⁷

Před rokem 1970 byla jedinou nevojenskou mezinárodní aktivitou v regionu (ve smyslu aktivity, o kterou se zajímaly všechny zúčastněné státy) věda a výzkum, ačkoli skutečný mezinárodní svobodný výzkum byl možný pouze na Svalbardu v duchu špicberské smlouvy.³⁰⁸ Arktický výzkum byl stejně jako veškeré další aktivity států v regionu determinován výhradně vojensko-strategickými cíli a byl jim bezvýhradně podřízen. V atmosféře *détente* v sedmdesátých letech minulého století se postupně uvolnila vazba mezi vojensko-strategickými zájmy státu a civilními aktivitami a vzájemné kontakty ve vědě a výzkumu, i když dosud velmi omezené a opatrné, se postupně staly impulsem k rozvoji spolupráce v dalších oblastech. V roce 1972 byla podepsána *Smlouva o ochraně životního prostředí* mezi Spojenými státy a Sovětským svazem, která zahrnovala i oblast Arktidy.³⁰⁹ O rok později podepsaly všechny státy arktické pětky *Dohodu o ochraně ledních medvědů*, která zavedla přísnou regulaci lovu ledních medvědů v Arktidě.³¹⁰ Vedle toho bylo v sedmdesátých a osmdesátých letech uzavřeno několik dílčích dohod na bilaterální bázi, které upravovaly různé aspekty vzájemné spolupráce v Arktidě, např. série dohod mezi Sovětským svazem a Norskem o rybolovu v Barentsově moři datujících se od roku 1976, kanadsko-dánská dohoda o ochraně mořského prostředí v oblasti Davisova průlivu a Baffinova moře z roku 1983, kanadsko-americká dohoda o ochraně soba arktického z roku 1987 a kanadsko-americká dohoda o arktické spolupráci z roku 1988, v jejímž jádru stála snaha nalézt kompromis ohledně využívání severozápadní cesty.³¹¹

Dne 1. října 1987 vystoupil generální tajemník ÚV KSSS Michail Gorbačov se zásadním projevem v Murmansku, ve kterém vyzval arktické státy ke společné snaze o snížení konfliktní atmosféry v oblasti severního pólu a přetvoření Arktidy v zónu míru a spolupráce.³¹² Jednalo se de facto o první krok směrem k desekuritizaci vzájemných vztahů v regionu. Na základě Gorbačovovy iniciativy proběhla o rok později v ruském Leningradu konference o budoucnosti arktického výzkumu, která

³⁰⁷ RAJAKOSKI, Esko. (1989) Cooperation to Protect the Environment: The Finnish Initiative. In: BERGER et al (1989), s. 54.

³⁰⁸ ØSTRENG (1989), s. 118.

³⁰⁹ Ibid., s. 119.

³¹⁰ YOUNG, Oran R. (1998) *Creating Regimes. Arctic Accords and International Governance*. Cornell University Press, London, s. 31.

³¹¹ YOUNG (1998), s. 33.

³¹² ØSTRENG (1989), s. 120.

vyslala jasný signál k zahájení arktické mezinárodní spolupráce a vzájemné koordinace aktivit v regionu.³¹³ Tímto byly ze strany Sovětského svazu učiněny první kroky k oddělení nevojenských a vojenských zájmů států a k navázání komplexní mezinárodní spolupráce v Arktidě.

Jako první se chopila iniciativy finská vláda, která v přelomovém roce 1989 navrhla vytvoření společných mechanismů ochrany jedinečné arktické přírody a životního prostředí. Výsledkem této snahy bylo přijetí společné *Strategie ochrany arktického životního prostředí (Arctic Environmental Protection Strategy, AEPS)* v roce 1991. Tento dokument nebyl právně závazný, ale vyjádřil politické předsevzetí signatářských států podřídit svou arktickou politiku pravidlům trvale udržitelného rozvoje.³¹⁴ *Strategie ochrany arktického životního prostředí* tímto položila základ pro další prohlubování arktické spolupráce.

Příklad subregionální spolupráce v rámci arktického regionu představuje Barentsova euroarktická rada (Barents Euro-Arctic Council, BAEC) založená z popudu norské vlády v roce 1993. Rada zahrnuje pět skandinávských států (Norsko, Dánsko, Švédsko, Finsko, Island), Rusko a Evropskou komisi, přičemž Kanada, Spojené státy a dalších sedm, převážně evropských států má status pozorovatele.³¹⁵ Spektrum spolupráce stanovené v zakládající *Deklaraci z Kirkenes* je poměrně široké, ačkoli zahrnuje opět pouze oblasti *soft security* – životní prostředí, infrastrukturu, vědu a technologie, průmysl, turismus a záležitosti původních etnik.³¹⁶

V reakci na Gorbačovův murmanský projev otevřely arktické státy v čele s Kanadou i přes prvotní vzájemnou nedůvěru také otázku bezpečnostní spolupráce a kontroly zbrojení v Arktidě. Zpráva Panelu pro kontrolu zbrojení v Arktidě, prezentovaná na kanadsko-sovětské konferenci o arktické spolupráci na podzim roku 1989 v Ottawě, vnesla několik poměrně ambiciózních návrhů včetně vytvoření demilitarizované zóny v centrální oblasti Severního ledového oceánu za hranicí výlučných ekonomických zón, založení Konference o bezpečnosti a spolupráci v Arktidě (Conference on Arctic Security and Cooperation, CSCA) po vzoru evropské KBSE, omezení či úplný zákaz využívání řízených střel s plochou dráhou letu odpalovaných z ponorek (SLCM), uzavření dohody o otevřeném nebi nad Arktidou atd.³¹⁷ Události přelomového roku 1989 nicméně odsunuly partikulární problematiku arktické bezpečnostní spolupráce a kontroly zbrojení do pozadí a oba vojenské pakty - Severoatlantická aliance i Varšavská smlouva – se plně soustředily na rozhovory o uzavření *Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě (CFE)*, ke kterému došlo na podzim následujícího roku. Návrhy Panelu pro kontrolu zbrojení v Arktidě tak nebyly z drtivé většiny nikdy realizovány,³¹⁸ stejně

³¹³ Ibid., 120.

³¹⁴ MIKKELSEN – LANGHELLE (2008), s. 25.

³¹⁵ *Barents Euro-Arctic Council*. [online] [cit. 12-04-28]. <http://www.beac.st/in_English/Barents_Euro-Arctic_Council/Barents_Euro-Arctic_Council.iw3>.

³¹⁶ YOUNG (1998), s. 42.

³¹⁷ *Security Co-operation in the Arctic: A Canadian Response to Murmansk*. Report of the Panel on Arctic Arms Control. (1989) Arms Control Centre, Ottawa.

³¹⁸ MOLOT, Maureen Appel, HAMPSON, Fen Olser. (1990) *Canada Among Nations, 1989. The Challenge of Change*. Carleton University Press, Ottawa, s. 115-116.

jako pozdější plány na vytvoření arktické bezjaderné zóny po vzoru antarktické smlouvy z roku 1959.³¹⁹

V roce 1996 byla na základě ottawské deklarace založena Arktická rada (Arctic Council, AC) jako prostředek k posilování vzájemné spolupráce, koordinace a interakce mezi arktickými státy.³²⁰ Jedná se o mezivládní fórum poněkud netradičního formátu – vedle oficiálních vlád osmi států, které mají v Arktidě více či méně přímé zájmy - Rusko, Spojené státy, Kanada, Norsko, Dánsko, Švédsko, Finsko, Island - jsou zde zastoupeny i původní arktické národy formou stálé účasti svých zastřešujících organizací - Arktické athabaské rady, Aleutské mezinárodní asociace, Mezinárodní rada Gwich'in, Inuitská cirkumpolární rada, Ruská asociace původních obyvatel Severu a Sámská rada.³²¹

Arktické státy si silně uvědomovaly potřebu fungující arktické spolupráce v konfrontaci s prognózami dalšího vývoje regionu ovlivněného globálním oteplováním. Již podpisem *Úmluvy o mořském právu* v roce 1982 byla vytvořena společná právní báze pro mezinárodní spolupráci v různých oblastech.³²² I přes občasnou konfrontační rétoriku i dosud neurovnané teritoriální spory spolu arktické státy úzce spolupracují v oblasti vědeckého výzkumu oceánského dna, který má za cíl shromáždit dostatek kvalitního vědeckého materiálu pro podporu jejich teritoriálních nároků na prodloužení hranic kontinentálního šelfu, jakkoli se tyto nároky mohou v konečném důsledku ukázat jako vzájemně neslučitelné (viz. Mapa 7).³²³

Problémem arktických regionálních organizací je, že se jedná spíše o platformy k setkávání a diskusi o tématech *soft security* nežli o silně institucionalizované a efektivní nástroje mezinárodní spolupráce ve všech oblastech. Tyto organizace jsou plodem optimismu prvních let bezprostředně po skončení studené války, kdy byla témata vojenské a politické bezpečnosti s úlevou odsunuta do pozadí a pozornost se soustředila na rozvíjení spolupráce v nevojenské sféře. V posledních letech se arktická agenda začíná podstatně proměňovat a existující mezinárodní organizace na tento obrat nejsou uzpůsobeny, což nutí aktéry své bezpečnostní zájmy zajišťovat skrze bilaterální spolupráci nebo jiné organizace, např. NATO nebo EU.³²⁴

S tím, jak se množí informace o pohádkovém bohatství skrývajícím se na dně Severního ledového oceánu, se Arktická rada postupně proměňuje v jakousi dvourychlostní organizaci. Lze pozorovat zřetelné posilování spolupráce a vzájemné koordinace mezi státy arktické pětky, a to nikoli v tradičních arktických tématech, které lze označit nálepkou *soft security*, ale v klasických tématech *hard security*, které spojují pojmy jako státní suverenita, národní bezpečnost a národní zájmy.

³¹⁹ McDONOUGH, Alexa, WARE, Alyn. (2010) *Freeing the Pole of Nuclear Conflicts? Time for an Arctic Nuclear Weapon Free Zone*. PNND Cadana. [online] [cit. 12-05-02] <<http://www.disarmsecure.org/Freeing%20the%20poles%20of%20nuclear%20weapons.pdf>>.

³²⁰ KESKITALO (2007), s. 190.

³²¹ *Permanent Participants*. The Arctic Council. [online] [cit. 12-02-20]. <<http://www.arctic-council.org/index.php/en/about-us/permanentparticipants>>.

³²² Např. v oblasti podmořského výzkumu, archeologického a historického výzkumu, těžby surovin, budování a inovace dopravních prostředků a infrastruktury atd. (POTOČNÝ – ONDŘEJ (1997), s. 29-69).

³²³ STRANDBJERG (2010), s. 17.

³²⁴ OSICA (2010), s. 34-39.

Za přelomovou událost, která významným způsobem předznamenala budoucí vývoj arktického regionu, je považována třídní konference v grónském přístavním městě Ilulissat na západě ostrova, která se konala v květnu 2008. Na konferenci byly pozvány pouze státy arktické pětky, což se setkalo se značnou kritikou zbylých členů Arktické rady. Nicméně důvod byl nasnadě: hlavním tématem setkání byl závod o arktické zdroje, především ropu a zemní plyn. Ačkoli si arktické státy zatím rozdělují území Severního ledového oceánu mírovou cestou a na závěrečné tiskové konferenci v Ilulissat se jednomyslně zavázaly řešit všechny potenciální překrývající se územní nároky a hraniční spory v duchu spolupráce a na základě mezinárodního práva, pohled do historie kolonialismu, ke kterému je někdy arktická politika regionálních hráčů přirovnávána, napovídá, že politický či vojenský konflikt není stoprocentně vyloučen, a to ani v případě vyspělých a „civilizovaných“ zemí.³²⁵

Konference v Ilulissat zřetelně ukázala jednu do budoucna velmi podstatnou skutečnost: přítomné arktické státy vytvořily jakousi skupinu G-5 s ambicemi kontrolovat arktické zásoby nerostných surovin, námořní trasy a regulaci ochrany životního prostředí.³²⁶ Všichni účastníci konference se jasně vyslovili proti jakýmkoli snahám o redefinici stávajícího právního rámce a odkázali na *Úmluvu o mořském právu* jako na dostatečně pevný a stabilní právní základ pro budoucí aktivity v regionu.³²⁷ Se zřetelem k očekávanému nárůstu lidské aktivity v oblasti demonstrovaly státy „A-5“ své odhodlání dále prohlubovat a posilovat regionální spolupráci založenou na vzájemné důvěře a transparentnosti.³²⁸ I přes tato deklaratorní prohlášení ilulissatská konference ukázala, že Rusko, Spojené státy, Kanada, Norsko a Dánsko jsou připraveny plně vykonávat svou suverenitu v oblasti a nehodlají se jí vzdát ve prospěch žádné mezinárodní organizace či dokonce kmenové jednotky.³²⁹ Deklaraci z Ilulissat je tak možné tlumočit také jako jemné varování externím aktérům, kteří mají o Arktidu zájem, především Číně, jejíž polární výzkumný program má být pravděpodobně důkazem jejich velmocenských aspirací a zároveň pokusem o získání vlastních vědeckých dat, kterými může čínská vláda zasahovat do budoucích teritoriálních sporů a tak ovlivňovat jejich výsledky ve svůj prospěch.³³⁰

Vzájemné vztahy regionálních hráčů v arktickém komplexu nejsou tedy zcela idylické, nicméně jednohlasně deklarovaný závazek dodržování platného mezinárodního práva se zdá být zárukou, že vzájemné rozepře budou i do budoucna řešeny výhradně mírovými prostředky. Doylova teorie demokratického míru říká, že demokratické státy mezi sebou neválčí. Klíčovým faktorem této teorie je nicméně to, jak je demokratičnost definována. Pokud je kritérium demokratičnosti splněno ve všech případech, kdy státy považují za demokratické samy sebe, je podle této teorie mír v Arktidě zajištěn. Pokud je však kritériem demokratičnosti to, zda státy považují za demokratické sebe navzájem, situace se poněkud komplikuje.³³¹ Přestože se Rusko k demokratickým principům oficiálně

³²⁵ ZELLEN (2009), s. 104.

³²⁶ Ibid, s. 104.

³²⁷ Tato skutečnost je zajímavá především v konfrontaci s pozicí Spojených států, které zatím *Úmluvu o mořském právu* neratifikovaly. (Ibid, s. 105).

³²⁸ Ibid, s. 105.

³²⁹ Ibid, s. 106.

³³⁰ Ibid, s. 106-107.

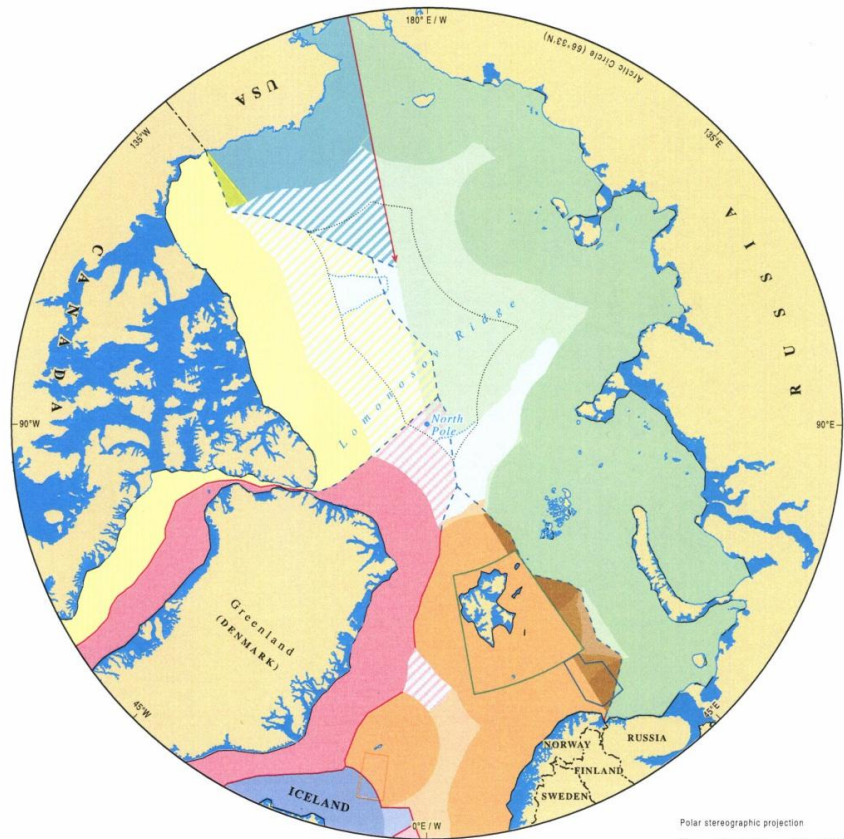
³³¹ DRULÁK (2010), s. 84.

hlásí³³² a ostatní arktické státy tuto skutečnost ve svých oficiálních prohlášeních směrem k Rusku akceptují, je patrné, že o demokratičnosti Ruska panují nadále jisté pochybnosti.

Vzhledem ke stále vzrůstající asertivitě Ruska v arktických otázkách doprovázené občasnými incidenty nepřátelského charakteru nelze do budoucna vážnější konflikt v Arktidě zcela vyloučit. Rusko jako jediný z arktických států vede teritoriální spor se všemi zbylými regionálními hráči a je dlouhodobě nejméně stabilním prvkem v regionální bezpečnostní dynamice. Není sice příliš pravděpodobné, že by Arktida v blízké budoucnosti byla svědkem přímého ozbrojeného střetu, lze ale očekávat, že se vzájemné vztahy mezi arktickými státy budou s postupujícím odtáváním ledového příkrovu a vzrůstající otevřeností Arktidy lidské aktivitě dále komplikovat.

³³² *The Constitution of the Russian Federation*, čl. 1. [online] [cit. 12-04-22].
<<http://www.constitution.ru/en/10003000-02.htm>>.

Maritime jurisdiction and boundaries in the Arctic region

www.durham.ac.uk/ibru

Mapa 7. Hranice teritoriálních vod a územní požadavky arktických států v Severním ledovém oceánu. Zdroj: *Maritime Jurisdiction and Boundaries in the Arctic Region*. Durham University. [online] [cit. 12-04-20]. <<http://www.dur.ac.uk/ibru/resources/arctic/>>.

3.2 Identifikace hlavních procesů sekuritizace v rámci arktického regionu

Na základě analýzy provedené v předchozí kapitole bylo zjištěno, že arktický bezpečnostní komplex svou strukturou odpovídá všem čtyřem konstitutivním prvkům *základní struktury* regionálního bezpečnostního komplexu. Pro potvrzení či vyvrácení existence komplexu je nicméně klíčový vysoký stupeň vzájemné bezpečnostní provázanosti na bázi sdílených sekuritizačních a desekuritizačních procesů.

Sekuritizace je definována jako intersubjektívni proces, kterým se z konkrétního tématu stává „*existenční hrozba, jež si žádá mimořádná opatření a ospravedlňuje konání vybočující ze standardních mantinelů politických procedur.*“³³³ Sekuritizační akt spočívá v posunu konkrétního tématu z kategorie politizovaného do kategorie sekuritizovaného. Hybateli procesu sekuritizace jsou *aktéři sekuritizace* a předměty přímého existenčního ohrožení, které mají oprávněný požadavek na přežití, jsou *referenčními objekty bezpečnosti*.³³⁴ V teoretické rovině je možné představit si v roli aktéra sekuritizace různé entity, nicméně v praxi tuto roli ve většině případů sehrávají političtí vůdci, byrokratické aparáty, vlády, lobbisté a nátlakové skupiny.³³⁵ Důležitým předpokladem úspěšné sekuritizace je totiž to, aby sekuritizační aktér disponoval vůči relevantnímu publiku dostatečně silnou autoritou, kterou jej přesvědčí k podpoře jeho kroků.³³⁶

Koncept sekuritizace zavádí do teorie diskursivně konstruovanou bezpečnost. Diskurs, jehož prostřednictvím je konkrétní téma označeno za existenční hrozbu a konkrétní referenční objekt prohlášen za ohrožený, je pouze prvním sekuritizačním krokem. K plnohodnotné sekuritizaci tématu je nutné přijetí tohoto aktu relevantním publikem, což dodává sekuritizačním aktérům potřebnou legitimitu k užití mimořádných prostředků na potlačení této hrozby.³³⁷ Je potřeba zdůraznit, že sekuritizace neznamena automaticky militarizaci, tedy že mimořádnými prostředky nemusí být vždy nutně vojenská síla. Buzan a spol. komentují použití mimořádných prostředků takto: „*Aktér si takto vyhrazuje [...] právo porušit normální pravidla politické hry (například v podobě utajeného jednání, vymáhání zvláštních daní či nestandardní branné povinnosti, omezení jinak neporušitelných práv nebo nasměrování společenských sil a zdrojů ke konkrétnímu cíli). „Bezpečnost“ tedy představuje autoreferenční druh jednání, protože právě prostřednictvím tohoto jednání se z daného tématu stává bezpečnostní problém - nikoliv nutně proto, že určitá existenční hrozba skutečně existuje, nýbrž proto, že téma je jako takový typ hrozby prezentováno.*“³³⁸

Opakem procesu sekuritizace je desekuritizace, což je krok, kdy se téma z oblasti sekuritizovaného vrací do oblasti politické diskuse, kompromisu a vyjednávání.³³⁹ Děje se tak v rámci diskursu, a to buď

³³³ BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 34.

³³⁴ BUZAN - HANSEN (2009), s. 214.

³³⁵ Ibid., s. 214.

³³⁶ WÆVER, Ole. (1998) Securitization and Desecuritization. In: LIPSCHUTZ, Ronnie D. (ed.). (1998) *On Security*. Columbia International Affairs Online. [online] [cit. 12-04-26]. <<http://library.northsouth.edu/Upload/On%20Security.pdf>>.

³³⁷ BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 34-36.

³³⁸ Ibid., s. 34-35.

³³⁹ BUZAN – HANSEN (2009), s. 216-217.

explicitně, označením dosud sekuritizovaného tématu za bezpečnostně méně významné, nebo nepřímo odklonem pozornosti k jiným tématům, která jsou následně sekuritizována na úkor toho původního. Desekuritizované téma již neospravedlňuje užití výjimečných prostředků k minimalizaci bezpečnostní hrozby, protože samo již bezpečnostní hrozbou není.³⁴⁰

Buzan a spol. dále upozorňují na to, že z důvodu intersubjektivní povahy procesu sekuritizace nelze stanovit jeho přesnou definici či konkrétní kritéria. „*Předmětem výzkumu je politický diskurs a politická konstelace: [...] Pokud se aktér sekuritizace dokáže tvrzením o prioritě a naléhavosti existenční hrozby osvobodit od jinak závazných pravidel a procedur, stáváme se svědky úspěšné sekuritizace.*“ Navíc není ani nutné, aby byla mimořádná opatření skutečně realizována – stačí, aby existoval všeobecný souhlas, který by legitimizoval mimořádné kroky, které by za normálních okolností byly neakceptovatelné.³⁴¹ Důležitým prvkem je také dopad konkrétního procesu sekuritizace na vztahy mezi ostatními aktéry v regionu, jelikož sekuritizací se daná jednotka „*vzdává běžných společenských a politických nástrojů v podobě intersubjektivně – tedy i ostatními jednotkami – sdílených a přijímaných pravidel.*“³⁴²

Regionální bezpečnostní komplex je podle definice „*skupina jednotek, jejichž nejvýznamnější sekuritizační a desekuritizační akty (případně oboje) jsou natolik provázané, že bezpečnostní problémy každé z nich nelze přiměřeným způsobem analyzovat či řešit odděleně.*“³⁴³ Matici vzájemně provázaných bezpečnostních vztahů uvnitř komplexu lze odhalit ve třech krocích. Prvním krokem je určit úspěšně dokončené procesy sekuritizace, případně desekuritizace některou z jednotek komplexu. V druhém kroku jsou sledovány interakce jednotek uvnitř komplexu vyvolané úspěšnými sekuritizačními, případně desekuritizačními akty. Třetím krokem je určení výsledné matice zahrnující všechny významné bezpečnostní interakce vyvolané úspěšnými procesy sekuritizace a desekuritizace. Tento propletenec vzájemných bezpečnostních vztahů představuje konstitutivní jádro regionálního bezpečnostního komplexu.³⁴⁴

Je třeba tedy zkoumat, kdo dokáže o bezpečnosti úspěšně hovořit, v souvislosti s jakými tématy, za jakých podmínek a s jakými výsledky.³⁴⁵ Zkoumání sekuritizace v různých sektorech pak vyžaduje přijetí předpokladu, že „*bezpečnost je obecným termínem, jenž má distinktivní význam, ovšem nabývá různých forem. Bezpečnost obecně znamená přežití tváří v tvář existenčním hrozbám, jenže zdroje a podstata těchto hrozeb se budou v jednotlivých sektorech lišit.*“³⁴⁶

³⁴⁰ BUZAN – WÆVER (2003), s. 489.

³⁴¹ BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 35-36.

³⁴² Ibid., s. 37.

³⁴³ Ibid., s. 230.

³⁴⁴ BUZAN – WÆVER (2003), s. 73.

³⁴⁵ BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 38.

³⁴⁶ Ibid., s. 38-39.

3.2.1 Vojensko-politický sektor

Spojení vojenského a politického sektoru bezpečnosti vychází z Buzanova tvrzení o úzké provázanosti těchto dvou sektorů: „*Vzájemné působení vojenských kapabilit států je jako celek hluboce podmíněno politickými vztahy mezi nimi. Na mezistátní úrovni se agenda vojenské bezpečnosti týká primárně způsobu přípravy na užití ozbrojené síly a také toho, jak jejich jednání interpretují ostatní státy a jak na ně reagují.*“³⁴⁷ Tato teze je založena na přesvědčení, že logika vojenských hrozeb v interakci dvou jednotek v mezinárodním systému je funkcí vzájemného působení jejich vojenského potenciálu a stupně přátelství a nepřátelství.³⁴⁸ Pokud je vojenský potenciál jednotek vysoký a zároveň jejich vzájemný vztah problematický nebo přímo nepřátelský, pravděpodobnost toho, že se navzájem budou vnímat jako vojenské hrozby, je vysoká.

Politický sektor bezpečnosti je v jistém smyslu nejširší kategorií, jelikož veškerá bezpečnost má politický charakter a všechny hrozby a reakce na ně vznikají v politické sféře a jsou definovány jejím slovníkem. „*Politzace hrozby je z povahy věci politickou záležitostí, z čehož plyne, že sekuritizace je rovněž politickým aktem.*“³⁴⁹ To platí pro hrozby vojenského charakteru stejně jako pro hrozby ekonomické, environmentální a společenské.

Zároveň je ale politická bezpečnost jakousi reziduální kategorií pro ty hrozby, které nelze zařadit do ostatních sektorů. Buzan a spol. tvrdí, že „*stát sestává ze tří složek: ideje státu, fyzické základny a institucí.*“ Většina hrozeb namířených vůči fyzické základně státu je vojenského, ekonomického nebo environmentálního charakteru, takže v politickém sektoru zbývají pouze ideje a instituce. Tmelící ideou státu je občanský nacionalismus (v některých případech etnonacionalismus) a politická ideologie. Terčem politických hrozeb pak může být vládní struktura prostřednictvím útoku na ideologii, která jí poskytuje legitimitu, územní integrita státu či přímo existence samotného státu zpochybněním jeho práva na autonomii a nezávislost. Široce uplatňovaným konceptem, jehož optikou státy tyto hrozby vnímají, je státní suverenita.³⁵⁰

Ve vojenském sektoru si stále nejnámennější, i když ne nutně jedině, postavení referenčního objektu bezpečnosti zachovává stát, stejně tak jako funkci sekuritizačního aktéra nejčastěji vykonávají političtí představitelé státu. Je tomu tak proto, že „*státy obecně disponují mnohem rozsáhlejšími vojenskými prostředky než kterýkoli jiný aktér, [...] [a] jejich politické elity se právní a politickou cestou dostaly do pozice přednostních uchazečů o legitimní právo užití síly uvnitř státních hranic i mimo ně.*“³⁵¹ Buzan a spol. tvrdí, že za určitých okolností může docházet k sekuritizaci vojenských hrozeb i na systémové, subsystémové i substátní úrovni. V abstraktní rovině mohou být za referenční objekty vojenské bezpečnosti prohlášeny také obecně přijímané principy, jako je zákaz neútočení nebo zákaz šíření zbraní hromadného ničení, v rovině politické bezpečnosti pak lidská práva nebo mezinárodní právo,

³⁴⁷ Ibid., s. 64. Buzan dokonce v několika předchozích pracích sektory bezpečnosti ztuhlil do vojensko-politického a politicko-společenského. (Ibid., s. 165-166.)

³⁴⁸ Ibid., s. 71.

³⁴⁹ Ibid., s. 166.

³⁵⁰ Ibid., s. 175-176.

³⁵¹ Ibid., s. 61-62.

příčemž v roli aktéra sekuritizace si lze v tomto případě představit např. představitele mezinárodních organizací.³⁵²

Víceméně to samé platí i pro politický sektor. Převládající formou politické organizace je v současném mezinárodním systému teritoriálně definovaný stát, který zároveň představuje hlavní referenční objekt politické bezpečnosti. Mezi další referenční objekty lze za určitých okolností zařadit vznikající kvazisuperstáty typu Evropské unie nebo politicky organizované skupiny bez vlastní státnosti, které dosáhly dostatečné míry politické institucionalizace a disponují poměrně vysokým stupněm donucovací moci, i když nikoli v podobě oficiálně uznávané mezinárodním společenstvím (kmeny, etnické a národnostní menšiny, klany, případně transnacionální hnutí). Díky maximální loajalitě svých členů a nezpochybňované donucovací moci mají tyto jednotky kapacitu k realizaci sekuritizačních kroků. Aktéry sekuritizace jsou pak představitelé státu nebo kvazisuperstátu, případně vůdci politicky institucionalizovaných skupin.³⁵³ Předmětem politické bezpečnosti je pak podle Buzana nevojenské ohrožení suverenity politických jednotek.³⁵⁴

Co se týče vnímání a charakteru hrozeb, pocity ohrožení a vlastní zranitelnosti jsou podle Buzana spíše dílem sociální konstrukce než odrazem objektivní reality, nicméně některé objektivní faktory zejména historické, geografické, materiální, politické a ideologické povahy pomáhají úspěšné sekuritizaci více než jiné. Silně vyzbrojená sousední země s dlouhou tradicí expanzivních válek a agresivních výbojů bude jako vojenská hrozba pochopitelně vykreslována mnohem snadněji než lehce vyzbrojené státy s dlouhodobě mírovou orientací, přičemž s narůstající zeměpisnou vzdáleností je ohrožení méně intenzivní a obrana proti němu snadnější (s výjimkou hrozby útoků zbraněmi dlouhého doletu).³⁵⁵

Ve vojenském sektoru hraje regionální bezpečnostní dynamika prominentní roli, zatímco dynamika politického sektoru regionálně definované komplexy sama o sobě nevytváří. Za určitých okolností mohou nicméně některá bilaterální či trilaterální témata politické bezpečnosti získat i regionální rozměr, „*poněvadž ostatní aktéři operující pod totožným souborem politických principů zaujmou vyhraněné pozice, a to na základě svého zájmu buď o konkrétní výsledek sporu, nebo o dopad těchto principů*“.³⁵⁶ Za takový případ můžeme označit právě např. problematiku teritoriálních sporů a neshod ohledně výkonu suverénních práv v konkrétních částech Severního ledového oceánu.

Strategická důležitost Arktidy, přetrvávající spory o hranice a suverenitu nad částmi území v Severním ledovém oceánu a obrovský ekonomický potenciál oblasti bohaté na ropu, zemní plyn i další významné suroviny, živé mořské zdroje i výhodné námořní trasy a plavební koridory činí z Arktidy na první pohled vhodný objekt sekuritizace. V době studené války byla militarizace strategicky výhodných oblastí Arktidy a teritoriální spory v Severním ledovém oceánu sekuritizovány v kontextu boje mezi Východem a Západem. Na začátku devadesátých let došlo k uvolnění doprovázené širokou

³⁵² Ibid., s. 65-68 a 165.

³⁵³ Ostatní skupiny, které tyto dvě podmínky nesplňují, náleží do sektoru společenské bezpečnosti. (Ibid., s. 170-171.)

³⁵⁴ Ibid., s. 165-169.

³⁵⁵ Ibid., s. 70-72.

³⁵⁶ Ibid., s. 187-188.

desekuritizací vzájemných vztahů, ale historicky zakotvené napětí mezi Ruskem a západními státy integrovanými v Severoatlantické alianci nikdy úplně nevytizelo. Naopak, v druhé polovině devadesátých let došlo k několika krizím, zejména v souvislosti s první vlnou rozšíření aliance a následným zásahem v Kosovu, a od nástupu Vladimira Putina k moci ruské vztahy se Západem opět ochladly, což se promítlo také do podoby bezpečnostní dynamiky arktického regionu.³⁵⁷

Po krátkém intermezzu v devadesátých letech, kdy se Rusko potýkalo s vážnými ekonomickými a vnitropolitickými problémy, se země pod vedením Vladimira Putina opět hlásí o své místo. Ruské ambice směřující ke znovuzískání někdejšího velmocenského postavení lze jen stěží přehlédnout, ačkoli názory na způsob, jakým se země snaží tohoto cíle dosáhnout, se různí. Sergei Medvedev z Marshallova centra bezpečnostních studií v Garmisch-Partenkirchenu tvrdí, že Putin redefinoval tradiční paradigma ruské zahraniční politiky založené na prioritě teritoriální kontroly, které byla přisuzována klíčová strategická hodnota, zatímco smlouvy, aliance a normy byly jakožto součást zahraničněpolitické taktiky proměnlivé a nestálé, a obrátil tento poměr tak, že za primární národní zájem označil domácí prosperitu, efektivní vládnutí a fungující vztahy se Západem³⁵⁸, zatímco teritorium se stalo taktickým nástrojem jeho nové zahraniční politiky.³⁵⁹

Toto přesvědčení lze ale poměrně úspěšně zpochybnit právě poukazem na ruskou arktickou politiku. Velká část západních i domácích odborníků tlumočí současnou zahraniční politiku putinovského Ruska jako snahu o znovunabytí postavení globální supervelmoci.³⁶⁰ S tím také koresponduje jednoznačně deklarované odhodlání aktivně hájit ruské zájmy a úspěšně vznášet teritoriální požadavky v Arktidě, kterou Rusové tradičně považují za sféru svých zájmů. Zatímco od skončení studené války do roku 2006 zaregistrovalo Severoamerické velitelství protivzdušné obrany maximálně dvanáct přeletů ruských hlídkových letounů v Arktidě, jen v letech 2007 až 2009 se tento počet zvýšil na třicet.³⁶¹ V současné době operuje ve vodách Severního ledového oceánu více ruských válečných lodí než v roce 1991, těsně po skončení studené války.³⁶² Také ruská vlajka umístěná na dně uprostřed Severního ledového oceánu je v dnešní době sice poněkud nestandardním nástrojem zahraniční politiky, ale zároveň více než výmluvným symbolem ruských ambicí v Arktidě.

³⁵⁷ MEDVEDEV, Sergei. (2004) *Rethinking the National Interest: Putin's Turn in Russian Foreign Policy*. George C. Marshall Center for Security Studies, Garmisch-Partenkirchen, s. 42-45.

³⁵⁸ V této souvislosti je často zmiňováno, že Vladimir Putin byl prvním státníkem, který vyjádřil americkému prezidentu Bushovi soustrast a podporu po teroristických útocích 11. září, což bylo bezprostředně poté částí akademiků a komentátorů interpretováno jako definitivní přimknutí Ruska k západu. (SHEVTSOVA, Lilia. (2002) *Putin's Russia: Challenges of Transformation and Integration*. In: MEDVEDEV, Sergei, KONVALOV, Alexander, OZNOBISHCHEV, Sergei (eds.). (2002) *Russia and the West at the Millenium. Global Imperatives and Domestic Policies*. George C. Marshall European Center for Security Studies, Garmisch-Partenkirchen, s. 66.)

³⁵⁹ MEDVEDEV (2004), s. 55-57.

³⁶⁰ LANGHELLE – HANSEN (2008), s. 322, ZYSK, Katarzyna. (2010) *Russia's Arctic Strategy: Ambitions and Constraints*. In: *Joint Force Quarterly*, roč. 57, č. 2, s. 108. [online] [cit. 12-04-29]. <<http://www.ndu.edu/press/lib/images/ifq-57/zysk.pdf>>, WALLACE – STAPLES (2010), s. 5, HUEBERT, Rob. (2009) *Canadian Arctic Sovereignty and Security in a Transforming Circumpolar World*. In: *Foreign Policy for Canada's Tomorrow*, č. 4, s. 23. [online] [cit. 12-01-05]. <<http://www.opencanada.org/wp-content/uploads/2011/05/Canadian-Arctic-Sovereignty-and-Security-Rob-Huebert1.pdf>>, SKOGRAND (2008), s. 11, BAEV (2010), s. 26 a další.

³⁶¹ WALLACE – STAPLES (2010), s. 4.

³⁶² SUTER, Keith. (2010) *Arctic Politics are Getting Warmer: A New Scramble for territory?* In: *Contemporary Review*, roč. 292, č. 1697, s. 191.

Na jaře 2009 Kreml představil novou národní bezpečnostní strategii do roku 2020, která za jednu z hlavních bezpečnostních hrozeb označila soupeření o energetické zdroje,³⁶³ přičemž otevřeně připustila užití vojenské síly k potlačení případných konfliktů v blízkosti ruských hranic: „*Nemůžeme vyloučit použití síly při řešení problémů, které vyvstávají ze soupeření o zdroje.*“³⁶⁴ Arktidu spolu s regionem Blízkého východu, střední Asie a Kaspického moře explicitně označila jako oblast potenciálního konfliktu.³⁶⁵

Ruská zahraničněpolitická strategie pro oblast Arktidy představená o necelý rok dříve demonstruje snahu Ruska upevnit své postavení vůdčího aktéra v arktickém regionu. Strategie formuluje ambiciózní cíl přetvořit ruskou Arktidu do roku 2020 v hlavní surovinovou základnu země. Prezident Medvěděv na jaře roku 2010 prohlásil, že „*pokusy zamezit Rusku přístup k arktickým surovinovým polím jsou nepřijatelné a v rozporu s mezinárodním právem, zvláště pokud bereme v úvahu geografickou polohu a historii naší země.*“³⁶⁶ S tím souvisí také snaha o efektivní využití severní námořní cesty, na kterou si Rusko činí podle *Úmluvy o mořském právu* právní nárok, což zdůrazňuje i ve své arktické strategii. Jakékoli pokusy o změnu právního statusu severní plavební cesty směřující k jejímu přetvoření v mezinárodní plavební koridor označilo Rusko za přímé ohrožení svých národních zájmů.³⁶⁷

Ačkoli tyto strategické dokumenty oproti předchozím letům obsahují méně přímých zmínek o použití vojenské síly a ruská armáda je v rámci regionu stále nejméně modernizovaná a technologicky vybavená, výrazně asertivní rétorika oficiálních představitelů Ruska spolu s několika demonstrativními akty, jež měly za cíl nenechat nikoho na pochybách, že Rusko nespouští zrak ze severního pólu a je odhodláno bránit své zájmy v Arktidě, výrazně snížily práh citlivosti ostatních arktických aktérů na ruskou zahraniční politiku a aktualizovaly otázku jejich vojenské přítomnosti a připravenosti k obraně národních zájmů v oblasti severního pólu.³⁶⁸ Razantní reakce některých arktických států – především Kanady - na přelety ruských strategických bombardérů nad severním pólem a podobné incidenty tyto akce z pohledu Ruska zpětně ospravedlňují, a tato vzájemně se podněcující dynamika může v konečném důsledku vyústit i v silnou militarizaci regionu.³⁶⁹

Kanadští představitelé reagují v posledních letech na ruskou asertivní arktickou politiku velmi silně, ačkoli oficiální strategické a zahraničněpolitické dokumenty kanadské vlády pro arktickou oblast tomu příliš nenasvědčují a Rusko v kontextu bezpečnostních hrozeb nebo vnější vojenské či politické

³⁶³ SCHRÖDER, Henning. (2009) Russia's National Security Strategy to 2020. In: *Russian Analytical Digest*, Research Centre for East European Studies Bremen and Centre for Security Studies Zürich, č. 62, s. 3. [online] 09-06-18 [cit. 12-04-29]. <<http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=101960>>.

³⁶⁴ BAEV (2010), s. 18.

³⁶⁵ FAIRHALL (2010), s. 55.

³⁶⁶ PETERSEN, Trude. (2010) Restrictions of Russia's Access on Arctic Fields Inadmissible – Medvedev. In: *The Barents Observer*. [online] 10-03-17 [cit. 12-05-02].

<<http://barentsobserver.com/en/sections/articles/restriction-russias-access-arctic-fields-inadmissible-medvedev>>.

³⁶⁷ TRENIN, Dmitri. (2010) The Arctic: A Front for Cooperation not Competition. In: TRENIN – BAEV, (2010), s. 9.

³⁶⁸ ZYSK (2010), s. 109.

³⁶⁹ ZYSK (2010), s. 110.

hrozby obecně téměř nezmiňují a zaměřují především na oblast *soft security*.³⁷⁰ To, že Arktida patří mezi hlavní priority kanadské zahraniční politiky, je ovšem nesporné. *První obranná strategie Kanady* z roku 2008 Arktidu zmiňuje stejně často jako Afghánistán (jedenáctkrát ve srovnání s dvanácti zmínkami o Arktidě), zatímco například globální terorismus jen osmkrát.³⁷¹ Pro oblast politické bezpečnosti je relevantní především odvolávání se na nutnost obrany kanadské suverenity v Arktidě s tím, že „s rostoucí aktivitou v zemích i vodách světového severu bude nadále vzrůstat životně důležitá úloha armády v demonstrování aktivní kanadské přítomnosti v tomto potenciálně surovinově bohatém regionu a v asistenci ostatním vládním složkám jako například pobřežní stráž při potlačování jakýchkoli hrozeb, které mohou vyvstat.“³⁷² Již v červenci 2007 kanadský premiér Stephen Harper zdůraznil naléhavou nutnost chránit kanadskou suverenitu v Arktidě následovně: „Svými zásobami diamantů a stříbra až po měď a zinek přitahuje Sever mezinárodní pozornost, kapitál, lidskou aktivitu a rozvoj. A není přehnané říci, že potřeba prosazovat naši suverenitu a chránit naši teritoriální integritu v Arktidě – tak, jak ji chápeme my – nebyla nikdy více naléhavá.“³⁷³

Do tohoto kontextu zapadají i oficiální vyjádření kanadských představitelů přímo k otázkám ruského angažmá v Arktidě. Podplukovník kanadské armády Craig Braddon označil stále častější přelety ruských strategických bombardérů nad Severním ledovým oceánem v těsné blízkosti vzdušného prostoru arktických členů Severoatlantické aliance za agresivní a nepřátelské akty, které potvrzují návrat studenoválečné taktiky do ruského zahraničněpolitického myšlení.³⁷⁴ Na začátku roku 2009 okomentoval premiér Harper jeden z těchto incidentů následovně: „Jak jsem již učinil několikrát v minulosti, musím vyjádřit hluboké znepokojení své vlády nad vzrůstající agresivitou Ruska ve světě a nad opakovaným narušováním našeho vzdušného prostoru. Budeme bránit náš vzdušný prostor, a máme také společné závazky k obraně kontinentu se Spojenými státy. Tyto závazky budeme plnit.“³⁷⁵ Ačkoli se později ukázalo, že v tomto konkrétním případě k narušení vzdušného prostoru nedošlo, výrok premiéra Harpera ukazuje, že kanadská vláda má z Ruska obavy a považuje jeho asertivní zahraniční politiku za potenciální hrozbu. Rusko se proti „démonizující“ rétorice kanadské vlády ostře ohradilo a prohlásilo celý incident za uměle vyvolanou frašku, který poškozují vzájemné vztahy obou zemí.³⁷⁶

V létě 2011 uspořádala Kanada masivní arktické vojenské cvičení Nanook, během kterého její ministr obrany Peter MacKay prohlásil, že Kanadané „mají v plánu využívat Arktidu, která je důležitou

³⁷⁰ *Canada's Northern Strategy: Our North, Our Heritage, Our Future*. (2009) Government of Canada. [online] [cit. 12-04-30]. <<http://www.northernstrategy.gc.ca/cns/cns.pdf>>, *Statement on Canada's Arctic Foreign Policy*. (2010) Government of Canada. [online] [cit. 12-04-30]. <http://www.international.gc.ca/polar-polaire/assets/pdfs/CAFP_booklet-PECA_livret-eng.pdf>.

³⁷¹ *Canada's First Defence Strategy*. (2008) National Defence. [online] [cit. 12-04-30].

<http://www.forces.gc.ca/site/pri/first-premier/June18_0910_CFDS_english_low-res.pdf>.

³⁷² *Canada's First Defence Strategy* (2008), s. 8.

³⁷³ ZELLEN (2009), s. 95.

³⁷⁴ BRADDON, Craig, LCol. (2009) The True North Strong and Free for the Taking? The Need for Canada to Apply the Whole of Government Approach in the Pursuit of Arctic Security. In: *Canadian Army Journal*, roč. 12, č. 2, s. 64-65.

³⁷⁵ WATSON, Scott. (2011) *Arctic Sovereignty in Canada: A Case of Successful or Failed Securitization?* Canadian Political Science Association Annual Convention. [online] [cit. 12-05-01] <<http://www.cpsa-acsp.ca/papers-2011/Watson.pdf>>.

³⁷⁶ ROSAMOND (2011), s. 46.

součástí jejich země, a jejich přítomnost v oblasti bude nadále stoupat.³⁷⁷ Ruský deník *Pravda* v reakci na to zveřejnil ostrou kritiku „napoleonských“ plánů Kanady, „usilující o vytlačení Ruska z Arktidy“ a vojenské cvičení odsoudil následujícími slovy: „Je jasné, před kým se chce Kanada v Arktidě bránit. Spojené státy, Dánsko a Norsko mají přístup k Severnímu ledovému oceánu a jsou zároveň členy NATO. Zbývá jen Rusko.“³⁷⁸

Ať je kanadská „rusofobie“ či „dráždění medvěda“, jak současnou kanadskou zahraniční politiku vůči Rusku označují někteří komentátoři a akademici,³⁷⁹ vyjádřením skutečných bezpečnostních obav z ruského medvěda nebo pouhou zástěrkou pro ospravedlnění použití mimořádných prostředků (např. finančních a personálních v případě posilování vojenské přítomnosti v Arktidě a modernizace armády s cílem zvýšit její akceschopnost v arktických operacích), lze ji označit za příklad úspěšné sekuritizace. Průzkum veřejného mínění před předčasnými volbami do kanadského parlamentu v květnu 2011 ukázal, že více než polovina Kanadánů považuje Arktidu za nejvyšší zahraničněpolitickou prioritu země. Nadpoloviční většina dotázaných také vyjádřila podporu posílení vojenské přítomnosti na severu k ochraně kanadské Arktidy před vnější hrozbou.³⁸⁰ V řadě již třetí vítězství Konzervativní strany v čele se Stephenem Harperem, který díky vysokému volebnímu výsledku v posledních parlamentních volbách poprvé sestavil většinovou vládu, lze ve světle výsledků předvolebního průzkumu interpretovat jako úspěšně dokončený proces sekuritizace hrozby, které Kanadáné ze svého pohledu v Arktidě čelí – stoupající agresivité a sílící vojenské přítomnosti Ruska v regionu.

I přes přetrvávající teritoriální spory Kanada ve své arktické politice spoléhá na silné partnerství se Spojenými státy, zejména v obranné a bezpečnostní rovině, ale také například v oblasti podmořského výzkumu.³⁸¹ Současná arktická politika Spojených států vychází z *Prezidentské směrnice pro národní bezpečnost č. 66* přijaté prezidentem Georgem Bushem těsně před odchodem z funkce na počátku roku 2009. Směrnice se odvolává na „široké a fundamentální bezpečnostní zájmy Spojených států v Arktidě, které jsou připraveny tyto zájmy bránit buď samy, nebo v součinnosti s ostatními aktéry“.³⁸² Zájmy Spojených států v arktickém regionu jsou v první řadě definovány v pojmech tradiční vojenské bezpečnosti: protiraketová obrana a systém včasného varování, rozmístění systémů strategické letecké i námořní přepravy, strategické odstrašení, námořní přítomnost a provádění námořních

³⁷⁷ BOSWELL, Randy. (2009) Canada to conduct anti-sub exercises in the Arctic. In: *Times Colonist*. [online] 09-08-08 [cit. 12-04-29]. <<http://www2.canada.com/victoriatimescolonist/news/story.html?id=7dead9dc-0574-4fce-80f6-9e684d4bc87c>>.

³⁷⁸ RADIA, Andy. (2011) Stephen Harper's „Napoleonic Plans“ in the Arctic Challenged by Russian Writer. In: *Canada Politics*. [online] 11-08-30 [cit. 12-05-06]. <<http://ca.news.yahoo.com/blogs/canada-politics/stephen-harper-napoleonic-plans-arctic-challenged-russian-writer-190252411.html>>.

³⁷⁹ WALLACE – STAPLES (2010), s. 3.

³⁸⁰ Canada PM's Arctic stand frosty rhetoric. In: *Terra Daily*. [online] 11-05-13 [cit. 12-04-30]. <http://www.terradaily.com/reports/Canada_PM's_Arctic_stand_frosty_rhetoric_999.html>, PETERSEN, Trude. (2010) Half of Canadians Say Yes to Assert Arctic Sovereignty. In: *The Barents Observer*. [online] 10-03-26 [12-05-02]. <<http://barentsobserver.com/en/sections/topics/half-canadians-say-use-military-assert-arctic-sovereignty>>.

³⁸¹ OSICA (2010), s. 26.

³⁸² *National Security Presidential Directive – 66, Arctic Region Policy* (2009). [online] 09-01-09 [cit. 12-04-30]. <<http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2009/01/20090112-3.html>>.

operací a zajištění svobodné plavby a přeletu, jinými slovy posílení vojenské přítomnosti v oblasti.³⁸³ V reakci na posledně jmenované položky, zejména zajištění svobodné plavby, kanadský deník Calgary Herald hned po zveřejnění směrnice označil Bushovu arktickou politiku za „další silné popření kanadské suverenity nad Severozápadní plavební cestou“ a „pokus o podkopání kanadské suverenity v oblasti, která má s postupujícím odtáváním ledového příkrovu potenciál stát se hlavní světovou tranzitní trasou.“³⁸⁴

I přes ambiciózně formulované priority si Spojené státy ve své arktické politice zatím drží poměrně nízký profil, což může být do jisté míry ovlivněno také dosud chybějící ratifikací *Úmluvy o mořském právu*, bez které nemohou vznášet požadavky na rozšíření kontinentálního šelfu v Severním ledovém oceánu. Michael Wallace a Steven Staples z Univerzity v Britské Kolumbii jsou nicméně přesvědčeni, že studenoválečné myšlení ze vzájemných rusko-amerických vztahů – minimálně pokud jde o Arktidu – dosud nevymizelo, a naopak tvrdí, že v posledních letech se mezi oběma státy schyluje k arktickým závodům ve zbrojení, které mohou mít o to ničivější dopady, že se jedná o dvě největší jaderné velmoci, které dohromady vlastní 95 % světového jaderného arzenálu. Ačkoli Spojené státy na rozdíl od Ruska nemají na svém arktickém území jaderné zbraně permanentně rozmístěné (nebo to přinejmenším popírají), tento krok není v případě dramatického zhoršení bezpečnostní situace v regionu vyloučený.³⁸⁵ Rozmístění jaderných zbraní za polárním kruhem přitom neznamená jen čistě vojensko-bezpečnostní implikace, ale odrazí se nutně i v rovině společenské a environmentální bezpečnosti.

Z pohledu Dánska leží možná nejzávažnější politická hrozba v Arktidě na jeho vlastním území – osamostatněním Grónska by ztratilo svou strategickou výsuv v Severním ledovém oceánu a de facto přestalo být arktickým státem. Co se týče oficiální dánské politiky v Arktidě, *Dánská Arktická strategie* pro období 2011-2020 se zaměřuje téměř výhradně na oblast *soft security* a tématům spadajícím do oblasti vojenské a politické bezpečnosti se nevěnuje.³⁸⁶ *Dohoda o dánské obranné strategii na období 2010-2014* předpokládá v blízké budoucnosti změnu arktické bezpečnostní dynamiky a signalizuje do budoucna větší angažmá dánských ozbrojených sil v regionu: „*Tání polárního ledového příkrovu v důsledku globálního oteplování a výslední nárůst aktivity v Arktidě promění geostrategický význam regionu a ponese s sebou větší zapojení dánských ozbrojených sil.*“³⁸⁷

Aktivita dánské armády v Arktidě v posledních měsících nenápadně vzrůstá. Vláda nedávno oznámila záměr vytvořit arktickou bojovou jednotku a rozmístit bojové letouny F-16 na území Grónska, což je označováno za dosud bezprecedentní krok, ke kterému Dánsko nepřistoupilo ani v nejžhavějších fázích studené války.³⁸⁸

³⁸³ Ibid.

³⁸⁴ ROSAMOND (2011), s. 44.

³⁸⁵ WALLACE – STAPLES (2010), s. 9-10.

³⁸⁶ *Danmark, Grønland, Færøerne: Kongeriet Danmarks Strategi for Arktis 2011-2020* (2011).

³⁸⁷ *Danish Defence Agreement 2010 – 2014*. (2009) Copenhagen. [online] 09-06-24 [cit. 12-05-11].

<<http://www.fmn.dk/nyheder/Documents/20090716%20Samlede%20Forligstekst%202010-2014%20inkl%20bilag%20-%20english.pdf>>.

³⁸⁸ HOLM (2010).

Dánská pozice ohledně aktivního vykonávání národní suverenity za polárním kruhem nicméně není jednotná. Kodaňská vláda ústy bývalé ministryně zahraničí Lene Espersen i jejího nástupce Villyho Søvndala potvrdila své odhodlání bránit dánskou suverenitu v Arktidě a jednoznačně podporuje dánský požadavek na rozšíření kontinentálního šelfu. V rozporu s tím prohlašuje současný grónský premiér Kuupik Kleist, že Arktida nepatří žádnému státu, ale je společným dědictvím lidstva.³⁸⁹

Ačkoli dánští představitelé otevřeně nehovoří o Arktidě v souvislosti s vojenskými a politickými hrozbami a snaží se v duchu obecné zahraničněpolitické linie Dánska silně akcentovat environmentální a společenský rozměr regionální bezpečnosti, část jejich strategických dokumentů i reálné kroky, které Dánsko v regionu v posledních letech podniká, hovoří o opaku. Není vyloučené, že v interní diskusi jsou bezpečnostní hrozby, kterým Dánsko aktuálně v Arktidě čelí, vyhodnocované jako závažnější než je veřejně prezentováno, a vláda činí odpovídající opatření, jak jim čelit. Druhá možnost je, že Dánsko pouze následuje trend nastolený ostatními arktickými aktéry a „dorovná“ své síly vůči ostatním. Pokud však toto platí, jedná se o závažnou předzvěst toho, že se svět brzy stane svědkem dalších závodů ve zbrojení.

Norský postoj vůči Rusku tradičně vychází z jeho geografické polohy. Po skončení studené války Norsko usilovalo o navázání intenzivního dialogu s Ruskem a politika dobrého sousedství je stále jednou z klíčových priorit norské zahraniční politiky i arktické politiky v užším kontextu.³⁹⁰ Pro budování fungujících bilaterálních vztahů s Ruskem založených na vzájemné důvěře a spolupráci nicméně představuje jistou komplikaci silná vazba k Severoatlantické alianci, která je již od roku 1949 páteří norské národní bezpečnosti. Norsko je také významným zastáncem posílení alianční přítomnosti v polárních oblastech a zvýšená vojenská aktivita Ruska v regionu v kombinaci s každoročním navyšováním ruského armádního rozpočtu jsou pro norskou vládu jednoznačný argument podporující posílení role NATO pro udržení stability v regionu.³⁹¹ Rusko naopak posílení alianční přítomnosti v Arktidě striktně a vytrvale odmítá. Překročení určité meze zapojení NATO do arktických záležitostí proto může v očích Ruska zdiskreditovat zbývající členy arktické pětky a negativně ovlivnit vztahy v regionu. Bývalý velvyslanec Ruska při NATO a současný místopředseda vlády Dmitryi Rogozin v souvislosti s tím prohlásil, že Rusko nepovažuje za vhodné diskutovat arktická témata s NATO, jelikož se jedná výlučně o záležitost arktických států.³⁹²

Ačkoli jsou současné norskó-ruské bilaterální vztahy oběma vládami označovány za vynikající a v řadě oblastí efektivně funguje příhraniční spolupráce i bilaterální spolupráce na úrovni vlád, obavy z vnitropolitického vývoje v Rusku a jeho odrazu v ruské zahraniční politice se nevyhnuly ani norské vládě. K největší krizi vzájemných vztahů v posledních letech došlo v souvislosti s válkou v Jižní Osetii v létě 2008, kdy předsedkyně konzervativců, nejsilnější opoziční strany, Erna Solberg označila konflikt za důkaz ruských aspirací, které mohou být hrozbou i pro Norsko, zatímco jeden z poslanců za pravicově populistickou Stranu pokroku rovnou nevyloučil přímý útok na Norsko ze strany země,

³⁸⁹ ROSAMOND (2011), s. 48.

³⁹⁰ *Regjeringens Nordområdestrategi*. (2006), s. 8, *Stortingsmelding nr. 15 (2008-2009) – Interesser, ansvar og muligheter. Hovedlinjer i norsk utenrikspolitikk*. Utenriksdepartementet, Oslo, s. 86, *Stortingsmelding nr. 7 (2011-2012) – Nordområdene. Visjon og virkemidler*. Utenriksdepartementet, Oslo, s. 11.

³⁹¹ OSICA (2010), s. 27.

³⁹² HOLTE (2009), s. 19-20.

„která nejprve používá sílu a potom diplomacii“.³⁹³ Postupně se vzájemné vztahy i výroky norských představitelů na adresu Ruska opět normalizovaly, nicméně obezřetnost na norské straně stále přetrvává.

Bývalá norská ministryně obrany Anne-Grete Strøm-Erichsen v projevu na zasedání Finské atlantické rady v květnu 2009 otevřeně vyjádřila znepokojení nad vzrůstající tendencí Ruska používat silnou politickou rétoriku včetně zmínek o použití vojenské síly a označila ruské bezpečnostní uvažování založené na logice hry s nulovým součtem a geopolitickém rozdělení sfér vlivu za výzvu pro západ.³⁹⁴ Během návštěvy norského ministra zahraničí Jonase Gahr Støreho v Moskvě na podzim téhož roku došlo dokonce k menší slovní přestřelce mezi ním a jeho ruským protějškem Sergejem Lavrovem, který před novináři odsoudil vojenské cvičení, které simulovalo konflikt o nerostné zdroje v Arktidě, uskutečněné o několik týdnů dříve v norských teritoriálních vodách. Na přímý dotaz novinářů, proč Norsko a NATO přispívají k rozdmýchávání konfliktní atmosféry v Arktidě, zareagoval Støre poměrně ostrou kritikou ruské strany: „Lavrov by se měl podívat do zrcadla na to, jak jedná Rusko. V poslední době jsme zaznamenali dramatické posílení ruské vojenské přítomnosti v Arktidě. Norsko tento vývoj nevnímá jako přímou hrozbu, ale masivní vojenská přítomnost podél celé norskó-ruské hranice je nevyvratitelný fakt.“³⁹⁵

Ačkoli se bývalé ministryně obrany i současný ministr Espen Barth Eide vyhýbají označení norského východního souseda za přímou bezpečnostní hrozbu, z jejich projevů je ale patrná obava z dalšího vývoje. Bývalá ministryně obrany Grete Faremo ve svém novoročním projevu na počátku roku 2010 vyzdvihla klíčový význam dalšího ruského vývoje pro bezpečnost Norska a prohlásila, že Rusko opět usiluje stát se velmocí a jeho vojenská aktivita, mimo jiné i v těsné blízkosti norských hranic, stoupá: „Bezpečnostní situace Norska je do značné míry ovlivněna vývojem v Rusku. Proto je důležité posilovat vzájemnou spolupráci, mimo jiné v oblasti obrany. Zároveň si ale musíme připustit možnosti, že mohou nastat situace, kdy budou naše zájmy ve vzájemném konfliktu. Musíme proto prosazovat svou suverenitu a zodpovědně vykonávat svá práva v oblasti.“³⁹⁶ Její následovník, Espen Barth Eide, ve své řeči v březnu 2012 dokonce nevyloučil, že v budoucnu bude docházet k menším vojenským incidentům v oblasti společné hranice a zejména v surovinově významných lokalitách Severního ledového oceánu a prohlásil, že Norsko je připraveno takovým hrozbám čelit.³⁹⁷ To ilustruje také poslední zpráva norské civilní a vojenské rozvědky hodnotící aktuální bezpečnostní rizika, která

³⁹³ HOWARD, Roger. (2009) *The Arctic Gold Rush. The New Race for Tomorrow's Natural Resources*. Continuum UK, London, s. 142.

³⁹⁴ STRØM-ERICHSEN, Anne-Grete. (2009) *Norway's Security Outlook*. The Atlantic Council of Finland. [online] 09-05-11 [cit. 12-05-02]. <<http://www.regjeringen.no/en/dep/fd/whats-new/Speeches-and-articles/minister/forsvarsminister-stroem-erichsen/2009/norways-security-outlook.html?id=560809>>.

³⁹⁵ BAKKEN, Bjørg. (2009) Annenhver russer frykter krig. In: *Aftenposten*. [online] 09-03-25 [cit. 12-05-05]. <<http://www.aftenposten.no/nyheter/uriks/article2997982.ece#.T6afCeuCQfE>>.

³⁹⁶ FAREMO, Grete. (2010) *Med Evne til innsats - Det norske forsvaret 2010*. Oslo Militær Forbund. [online] 10-01-14 [cit. 12-05-04]. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/aktuelt/taler_artikler/ministeren/taler-og-artikler-av-forsvarsminister-gr/2010/Med-evne-til-innsats---Det-norske-forsvaret-2010.html?id=591454>.

³⁹⁷ EIDE, Espen Barth. (2012) *Viktige hjørnестener på plass i ny langtidsplan for forsvaret*. Folk og forsvar. [online] 12-03-08 [cit. 12-05-05]. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/aktuelt/taler_artikler/ministeren/taler-og-artikler-av-forsvarsminister-es/2012/viktige-hjornestener-pa-plass-i-ny-langt.html?id=674398>.

zmiňuje Rusko na necelých třiceti stranách sedmdesát-osmkrát oproti čtyřiceti třem zmínkám o Afghánistánu, dvaceti čtyřem o Íránu a devatenácti o terorismu.³⁹⁸

Dotazníkové šetření mezi vysoce postavenými úředníky a politickými představiteli norského ministerstva obrany a ministerstva zahraničí provedené v roce 2001, tedy na počátku Putinovy vlády, odhalilo vnitropolitické odlišnosti ve vnímání Ruska jako hrozby. Zatímco odpovědi představitelů ministerstva obrany více než deset let po skončení studené války odkryly přetrvávající strategické myšlení vycházející z logiky Východ - Západ, které možnost vojenského konfliktu s Ruskem stále považovalo za reálnou, zástupci ministerstva zahraničí vykreslili obraz Ruska zakotvený v logice centrum – periferie a vyzdvihovali především nevojenské hrozby vyplývající ze špatné vnitropolitické a ekonomické situace, se kterou se země potýkala.³⁹⁹

Norské zahraničněpolitické a strategické dokumenty i otevřené výroky oficiálních představitelů země zdůrazňují, že Rusko nepředstavuje přímé vojenské ohrožení norské bezpečnosti, nicméně ostražitost vůči nepředvídatelnému východnímu sousedovi stále přetrvává.⁴⁰⁰ Důkazem obav z Ruska na nejvyšších politických místech může být nedávný spor mezi vládou a opozicí o umístění nových stíhaček F-35, kdy opoziční poslanci tvrdě kritizovali vládu za to, že dlouhodobě podceňuje ruskou aktivitu na severu, a požadovali umístit nové letouny právě poblíž ruské hranice na základnu v Bodø, zatímco vláda plánovala tuto základnu zrušit a vybudovat pro letouny novou základnu ve středním Norsku.⁴⁰¹

Z výše řečeného je patrné, že západní státy hledí na Rusko s obavami, že pro ně stále není stoprocentně důvěryhodným a předvídatelným partnerem a že je ostatními považováno za nejméně stabilní prvek v regionu. Je možné konstatovat, že určité formy studenoválečnického myšlení v regionálních bezpečnostních vztazích pořád přetrvávají, přičemž velký podíl na tomto stavu má právě stále asertivnější ruská zahraničněpolitická rétorika. Ani z pohledu Ruska však arktické vztahy nejsou nijak idylické. Rusko sice usiluje o strategické partnerství se západními zeměmi, ale nedůvěra k Západu, především k NATO, je v něm stále silně zakořeněná. Od nástupu Vladimira Putina do prezidentského úřadu se také markantně zvýšil podíl Rusů, kteří se obávají vojenské hrozby ze strany Západu, zejména NATO. Zatímco v roce 2004 se jednalo o 37 % dotázaných, v roce 2009 jich byla už více než polovina. Nikolaj Petrov z moskevského centra Carnegie připisuje velký podíl na tomto stavu

³⁹⁸ Fokus 2011. *Etterretningstjenestens vurdering* (2011) Etterretningstjenesten. [online] [cit. 12-05-05]. <<http://forsvaret.no/Documents/FOKUS%202011.pdf>>.

³⁹⁹ THORVALDSEN, Knut Henry. (2001) *Russland – fortsatt en trussel for Norge etter den kalde krigen?* Försvarshögskolan, Stockholm, s. 59. To ostatně potvrdila i závěrečná zpráva armádního výzkumného institutu o ochraně obyvatelstva z roku 1997, která v souvislosti s Ruskem hovořila o nebezpečí přílivu organizovaného zločinu a proliferace ABC-zbraní. (HÆSKEN, Ole Morten, OLSEN, Thor Gunnar, FRIDHEIM, Håvard. (1997) *Beskyttelse av samfunnet (BAS) – Sluttrapport*. Forsvarets forskningsinstitutt, Kjeller. [online] [cit. 12-05-03]. <<http://rapporter.ffi.no/rapporter/97/01459.pdf>>.)

⁴⁰⁰ FAREMO (2010), *Stortingsmelding nr. 7* (2011-2012), s. 17.

⁴⁰¹ STAVELAND, Lars Inge. (2012) Mener Regjeringen rapportere om for lav flyaktivitet i nord. In: *Aftenposten*. [online] 12-01-06 [cit. 12-05-05]. <<http://www.aftenposten.no/nyheter/Mener-Regjeringen-rapporterer-om-for-lav-flyaktivitet-i-nord-6734182.html#.T6ZdXuuCQfE>>.

zejména ruskému politickému vedení a státem kontrolovaným médiím, která proti Spojeným státům a NATO vedou cílenou nepřátelskou propagandu.⁴⁰²

Národní suverenity, jádro politického sektoru bezpečnosti, je v arktickém bezpečnostním diskursu často skloňovaným a široce uplatňovaným konceptem. Každý z aktérů má své citlivé téma spojené s tímto pojmem, ať už jde o Grónsko, Svalbard, severozápadní nebo severní plavební cestu.⁴⁰³ Veřejná ujišťování představitelů arktických států, že země bude bránit svou suverenity a své zájmy a čelit výzvě vyplývající z protichůdných ambicí ostatních aktérů či z celkově rostoucí přístupnosti regionu různými prostředky včetně vojenských, jsou často prvním krokem úspěšné sekuritizace.

Identifikaci procesů sekuritizace ve vojenském a politickém sektoru arktické bezpečnosti komplikuje fakt, že ze současného arktického interního diskursu (a obecně z interního diskursu mezi vyspělými demokraciemi, za kterou se považuje i Rusko) v podstatě vymizelo označení hrozba (*threat*). V souvislosti s pocitem nejistoty nebo ohrožení národních zájmů či suverenity, které jsou nejčastějšími referenčními objekty politické bezpečnosti, nebo dokonce samotné fyzické existence, která je referenčním objektem vojenské bezpečnosti, se hovoří o výzvách (*challenges*), na které však aktéři sekuritizace velmi často odpovídají použitím mimořádných prostředků, a v mnoha případech se tyto kroky opírají širokou podporu. Ačkoli k označení určitého problému za existenční hrozbu v arktickém bezpečnostním diskursu minimálně ve vojenském a politickém bezpečnostním sektoru v současné době nedochází, lze argumentovat, že namísto toho dochází k úspěšné „sekuritizaci výzev“, kterým aktéři sekuritizace čelí mimořádnými prostředky, jako je například bezprecedentní militarizace konkrétní oblasti (např. úmysl rozmístit stíhací letouny F-16 v Grónsku), posilování vojenské přítomnosti v regionu za cenu mimořádných finančních prostředků ze státního rozpočtu nebo demonstrace vojenské akceschopnosti a připravenosti (např. formou přeletů podél hranic vzdušného prostoru potenciálního „vyzývatele“ v případě Ruska).

I když v současné době všichni regionální aktéři popisují Arktidu jako zónu mírové spolupráce a odvolávají se na svůj závazek řešit jakékoli spory a neshody podle platných zásad mezinárodního práva, pokračující militarizace regionu může mít do budoucna velmi negativní důsledky a je jen otázkou času, kdy začne být přítomnost silně vyzbrojené armády sousedního státu v regionu vnímána jako vojenská hrozba. Situace, kdy se státy vzájemně ujišťují o mírové povaze svých vztahů a o absenci pocitů existenčního ohrožení a zároveň významně navyšují obranné rozpočty, modernizují armádní vybavení, investují do výcviku a dalšími způsoby posilují své vojenské schopnosti a aktivní přítomnost v oblasti, je poněkud schizofrenní. Jak píše Rob Huebert, profesor z Centra pro vojenská a strategická studia na Univerzitě v Calgary, „navzdory proklamacím o spolupráci arktické státy znovu zbrojí. Přes tvrzení většiny států, že role jejich armády v regionu je spojena výhradně s nebojovými úkoly, jako je vynucování environmentálních standardů, rybářské hlídky nebo záchranné a pátrací akce, většina arktických států aktuálně rozvíjí bojové síly. Kanada je jediným arktickým státem, který buduje novou arktickou jednotku určenou primárně pro nebojové, policejní úkoly. Dánsko,

⁴⁰² BAKKEN (2009).

⁴⁰³ BAEV (2010), s. 17.

Norsko, Rusko a Spojené státy investují nebo se chystají investovat do zbraňových systémů určených k boji.⁴⁰⁴

3.2.2 Ekonomický sektor

Buzan upozorňuje na to, že již samotný předpoklad existence ekonomické bezpečnosti je poměrně kontroverzní konstrukcí, minimálně v momentálně převládajícím kapitalistickém systému, kde se pocit nejistoty u aktérů operujících na trhu přímo předpokládá. V současné době dominuje ekonomicko-bezpečnostnímu sektoru liberální diskurs vycházející z ideálu rozpuštění jednotlivých národních ekonomik a odstranění bariér bránících volnému pohybu zboží, kapitálu, služeb a osob.⁴⁰⁵ Jinými slovy, ekonomická bezpečnost v liberálním pojetí usiluje o „vytvoření stabilních podmínek, v jejichž rámci bude probíhat nemilosrdný konkurenční boj.“⁴⁰⁶

Stejně jako ve vojensko-politickém sektoru bezpečnosti je ústředním referenčním objektem ekonomické bezpečnosti stát (a to i v liberálním kontextu), který svým významem podstatně převyšuje substanciální referenční objekty – např. firmy nebo socioekonomické třídy, a to i přesto, že jsou definovány primárně v ekonomických pojmech. Vedle státu mohou být referenčními objekty ekonomické bezpečnosti v rovině systémové či subsystémové mezinárodní organizace a režimy, případně abstraktní ekonomické principy, za které je považován zejména liberální mezinárodní ekonomický řád, který se v rámci sektoru ekonomické bezpečnosti těší podobně prominentnímu postavení jako stát. Stát se zároveň řadí mezi nevlivnější sekuritizační aktéry, spolu s mezinárodními ekonomickými organizacemi a firmami, jejichž vliv je v mezinárodním měřítku obvykle mnohem méně patrný.⁴⁰⁷

Obecná úvaha vedoucí k sekuritizaci ekonomických témat by pak mohla znít takto: „Pokud není stát soběstačný v oblasti zdrojů nezbytných k užití obyvatelstva a průmyslu, vzniká potřeba přístupu ke zdrojům vnějším. Jestliže je naplnění této potřeby ohroženo, jednoznačné a legitimní sekuritizaci národního hospodářství nestojí nic v cestě.“ Liberálům nicméně vnitřní kontradikce jejich pohledu vyplývající z přesvědčení, že ekonomická nejistota je přijatelnou cenou za výkonnost trhu, snahy o sekuritizaci témat v rámci ekonomického sektoru značně komplikuje.⁴⁰⁸

„[V] důsledku výsostně konkurenčního charakteru tržních vztahů zůstává značná část témat ve své podstatě na úrovni politizace. Řada témat, která se dostanou i nad tuto úroveň, pak za sekuritizaci vděčí svému dopadu v ostatních sektorech.“⁴⁰⁹ Naopak, některá témata, která neopustí úroveň

⁴⁰⁴ HUEBERT (2010), s. 22. Aktuální přehled vojenské přítomnosti jednotlivých regionálních hráčů v Arktidě včetně informací o zbraňovém vybavení viz WEZEMAN, Siemon T. (2012) *Military Capabilities in the Arctic*. SIPRI Background Paper, Stockholm. [online] [cit. 12-05-11]. <http://books.sipri.org/product_info?c_product_id=442>.

⁴⁰⁵ BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 113-114.

⁴⁰⁶ Ibid., s. 117.

⁴⁰⁷ Ibid., s. 120-122.

⁴⁰⁸ Ibid., s. 124-125.

⁴⁰⁹ Ibid., s. 118.

politizace, mohou mít výrazné bezpečnostní dopady v ostatních sektorech.⁴¹⁰ Buzan dokonce konstatuje, že většina bezpečnostních důsledků ekonomického liberalismu se projevuje v jiném než ekonomickém.⁴¹¹ „[S]chopnost ekonomických témat „přelévat se“ do ostatních sektorů znamená, že diskuse o „ekonomické bezpečnosti“ velmi často vycházejí z logiky přežití v těchto jiných sektorech a nikoliv z logiky ekonomického sektoru samého.“⁴¹² Agenda ekonomické bezpečnosti tak zahrnuje multisektorová témata jako je schopnost uchovat si nezávislou vojenskou výrobní kapacitu ve vztahu k levnější zahraniční konkurenci na globálním trhu (vojenský sektor), riziko, že určité druhy hospodářské závislosti na globálním trhu (zejména na strategicky významných komoditách jako je ropa nebo zemní plyn) budou zneužity k politickým cílům neboli otázka bezpečnosti dodávek v prostředí, kde „státy opustily ekonomicky neefektivní „jistotu soběstačnosti“ ve prospěch ekonomicky efektivní „nejistoty závislosti“ na vnějších zdrojích“ (politický a environmentální sektor), obava z pokračující rozvíření nůžek nerovností mezi „vítězi“ a „poraženými“ globálního trhu a neschopnost udržet míru hospodářské stability a prosperity směřující v konečném důsledku ke společenskému chaosu, narušení řádu a pořádku či dokonce k revoluci (politický a společenský sektor), negativní důsledky volného trhu v podobě ilegálního obchodu s drogami a zbraněmi včetně zbraní hromadného ničení (společenský, vojenský, zprostředkovaně také environmentální sektor) nebo obavy z krize mezinárodní ekonomiky jako celku či dokonce z kolapsu mezinárodního ekonomického systému vyvolaného řetězovou reakcí spuštěnou dílčím selháním konkrétního aktéra, případně aktérů, které zcela jistě naplňují kritéria bezpečnostní logiky existenčních hrozeb.⁴¹³

Ekonomický sektor bezpečnosti vykazuje silné globalizační trendy související se vznikem a neustálým prohlubováním globální tržní ekonomiky. V tomto kontextu se bezpečnost týká stability celé této globální sítě konkurenčních a kooperativních vztahů, tzv. liberálního mezinárodního ekonomického řádu. Ačkoli podle Buzana a spol. nejsou ekonomické vztahy na rozdíl od vojenských a politických významněji ovlivněny zeměpisnou polohou či geografickou vzdáleností, hospodářský regionalismus je poměrně výrazným jevem, zejména od poloviny osmdesátých let minulého století. Regionální hospodářská uskupení jako je EU, NAFTA, ASEAN, APEC, MERCOSUR a další nabízejí výhodnější výchozí pozici pro účast v konkurenčním prostředí globální ekonomiky a v případě krize globálního ekonomického řádu platformu tlumící její dopady. Nezůstanou-li však tato regionální hospodářská uskupení svým charakterem liberální a to jak uvnitř, tak navenek vůči světovým trhům, mohou se paradoxně stát příčinou kolapsu globální otevřené ekonomiky.⁴¹⁴

V Arktidě žádné podobné regionální hospodářské uskupení nevzniklo a není to příliš pravděpodobné ani do budoucna, nicméně Severní ledový oceán je prostorem, kam směřují a kde se potenciálně mohou střetávat ekonomické zájmy států arktické pětky. Nedávný výzkum finského Institutu Thule ukázal, že všechny arktické státy s výjimkou Spojených států jsou na Arktidě do velké míry hospodářsky závislé.⁴¹⁵

⁴¹⁰ Ibid., s. 130.

⁴¹¹ Ibid., s. 138.

⁴¹² Ibid., s. 137.

⁴¹³ Ibid., s. 116-127.

⁴¹⁴ Ibid., s. 130-134.

⁴¹⁵ GLOMSRØD – MÄENPÄÄ - LINDHOLT – MCDONALD - GOLDSMITH (2008), s. 41-64.

3.2.2.1 Energetická bezpečnost

Klíčová otázka nezávislosti státu na dodávkách strategicky významných komodit, kterou Buzan a spol. zmiňují jako příklad tématu definovaného v ekonomických a částečně environmentálních pojmech s bezpečnostními konsekvencemi v politickém sektoru, se stala jádrem konceptu energetické bezpečnosti, který se v posledních letech dostává do popředí zájmu akademiků i politiků.

Energetická bezpečnost je často chápána jako synonymum energetické soběstačnosti,⁴¹⁶ případně jako „dostupnost dostatečných dodávek za přijatelné ceny“.⁴¹⁷ Třemi klíčovými prvky energetické bezpečnosti jsou fyzická dostupnost, spolehlivost a cenová přijatelnost. V souvislosti s tím, jak se dostává do popředí environmentální agenda, se někdy připojuje i čtvrtý prvek, a to šetrnost z pohledu životního prostředí.⁴¹⁸ Energetickou bezpečnost lze definovat také na základě dvou základních aspektů, a to makroekonomického aspektu cenové stability a politického aspektu bezpečnostní stability států a regionů, ve kterých se zásoby energetických surovin nachází. Právě ropa a zemní plyn se z velké části nachází v nestabilních regionech náchylných k velkým cenovým výkyvům a bezpečnostním krizím ohrožujícím stabilitu dodávek, což je hlavním důvodem, proč se v poslední době o energetických dodávkách a zásobách energetických surovin hovoří v bezpečnostním kontextu.⁴¹⁹

Téma energetické bezpečnosti zmiňuje Buzan i v souvislosti s environmentálním bezpečnostním sektorem: „Energetické problémy se týkají vyčerpání přírodních zdrojů, například palivového dřeva, nejrůznějších forem znečištění, včetně katastrof vzniklých kvůli chybnému řízení (management disasters) (zejména v oblastech jaderné energie, přepravy ropy a chemického průmyslu), a energetických nedostatků a nerovné distribuce energetických zdrojů.“⁴²⁰ Je pravda, že obavy kolem environmentální únosnosti budoucí těžby v Severním ledovém oceánu, panují, ale jelikož intenzivní a rozsáhlá těžba je stále hudbou budoucnosti, zatím se o arktických zásobách nerostných surovin hovoří převážně v pojmech ekonomické, resp. energetické bezpečnosti.

Podle zprávy USGS se 87 % celkových arktických zásob ropy a zemního plynu nachází v sedmi rozsáhlejších provinciích (viz. Mapa 8). Z definice energetické bezpečnosti vyplývá, že arktické zdroje jsou pro pobřežní státy Severního ledového oceánu ideální oblastí pro zajištění vlastní energetické bezpečnosti. Nicméně při bližším pohledu na klíčové prvky energetické bezpečnosti není tento závěr tak jednoznačný. Podmínka dostupnosti se při pouhém pohledu na mapu rozložení dosud nevytěžených energetických surovin v Arktidě zdá splněná, nicméně v praxi ji mohou komplikovat dosud nevyřešené teritoriální spory. Co se týče dostatečného objemu a spolehlivosti dodávek,

⁴¹⁶ PASCUAL, Carlos, ELKIND, Jonathan. (2010) *Energy Security. Economic, Politics, Strategies and Implications*. Brookings Institution Press, Washington, D.C., s. 2.

⁴¹⁷ KARÁSEK, Tomáš. (2008) EU Energy Policy, Eastern Enlargement and the Concept of Securitization. In: KARÁSEK, Tomáš (ed.). (2008) *European Union in a New Security Environment*. Matfyzpress, Praha, s. 118.

⁴¹⁸ ELKIND, Jonathan. (2010) Energy Security: Call for a Broader Agenda. In: PASCUAL – ELKIND (eds.). (2010), s. 121.

⁴¹⁹ BORDOFF, Jason, DESHPANDE, Manasi, NOEL, Pascal (2010). Interaction Between Energy Security and Climate Change Policy. In: PASCUAL – ELKIND (eds.). (2010), s. 214.

⁴²⁰ BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 81.

Mapa 8. Rozložení nalezišť ropy a zemního plynu v Arktidě podle USGS.

Zdroj: *Oil and Natural Gas Resources of the Arctic*. Geology.com [online] [cit. 12-05-12]. <<http://geology.com/articles/arctic-oil-and-gas/>>.

odhady odborníků jsou optimistické, avšak nikoli sto procentní. Cenová dostupnost dodávek se zdá být zajištěna již jen tím, že soběstačností bude eliminován prvek nestability, kterým se vyznačuje velká část zemí, které v současné době vyváží ropu, a vyděračský potenciál, se kterým někteří vývozců energetických surovin – mimochodem také Rusko – operují. Nepříznivé klimatické podmínky a geografická odlehlost ale budou vyžadovat nejmodernější technologické postupy, což s sebou přirozeně nese výrazně vyšší finanční náklady – jak na technologie samotné, tak na pracovní sílu a její bezpečnost v extrémních pracovních podmínkách.⁴²¹

V současnosti zajišťuje Arktida 10,5 % světové produkce ropy a 25,5 % světové produkce zemního plynu⁴²² a odhady dosud nevytěžených, ale technicky dosažitelných světových zásob hovoří o 13 % ropy a

30 % zemního plynu.⁴²³ Všichni regionální hráči tedy hledí k severu s nadějí, že právě tento region je klíčem k zajištění jejich budoucí energetické bezpečnosti.

Ropná produkce Spojených států pravděpodobně dosáhla nebo v následujících několika letech dosáhne svého maxima a poté bude klesat. Zároveň s tím vzrůstá závislost na dovozu ropy, což je z pohledu energetické bezpečnosti vnímáno ve Washingtonu jako Achillova pata Spojených států. Spojené státy mají navíc stále v živé paměti ropný šok z roku 1973.⁴²⁴ Barack Obama se těsně před svým zvolením do prezidentského úřadu zavázal, že otázku energetické bezpečnosti povýší na klíčovou záležitost a za svůj jasný cíl jakožto amerického prezidenta prohlásil „do deseti let ukončit energetickou závislost na Blízkém východě.“⁴²⁵

I Kanada se začíná obávat postupného vyčerpání svých energetických zásob, které podle nedávných odhadů uspokojí domácí poptávku ještě minimálně do roku 2030. Poté bude jedinou možností zahájit těžbu z podmořských ložisek, což mohou zkomplikovat četné teritoriální spory, které Kanada vede se svými arktickými sousedy.⁴²⁶

⁴²¹ BUDZIK (2009), s. 9.

⁴²² GLOMSRØD-ASLAKSEN, (2008), s. 95.

⁴²³ USGS Release (2008).

⁴²⁴ V roce 1973 záměrně snížila Organizace zemí vyvázejících ropu (Organisation of the Petroleum Exporting Countries, OPEC) těžbu ropy a následně uvalila embargo na vývoz této suroviny do zemí podporujících Izrael v Jomkipurské válce, což se citelně dotklo především Spojených států a Nizozemí, ale v menší míře také Kanady, Velké Británie apod. (EMMERSON (2010), s. 183).

⁴²⁵ HOWARD (2009), s. 172.

⁴²⁶ HOWARD (2009), s. 193.

Rusko zatím nemá problém ani tak s nedostatkem energetických surovin, spíše jako s neschopností tyto zdroje vytěžit z důvodu chybějících technologií, zkušeností a potřebných expertíz.⁴²⁷ Přesto je země na těžbě těchto surovin silně závislá – energetický sektor představuje polovinu ruských národních příjmů a 65 % příjmů ze zahraničního obchodu.⁴²⁸ Budoucnost žádné jiné arktické ekonomiky není tolik svázána s osudem arktických zásob ropy a zemního plynu jako právě ruská. Export energetických surovin se také v posledních letech stal efektivním nástrojem politického nátlaku v mezinárodních vztazích, kterého se Rusko pravděpodobně nemíní lehce vzdát.

Norsko je osmým největším exportérem ropy a dokonce druhým největším exportérem zemního plynu na světě. Problémem Norska je právě závislost na zachování vysokého exportního objemu, což se během následujících let může ukázat jako problém, jelikož analytici předpokládají již od roku 2015 výrazný pokles těžby. Proto vkládá norská vláda naději do nových ropných a plynových polí v oblasti norského kontinentálního šelfu a podniká aktivní kroky směřující k jejich otevření. Téma těžby energetických surovin však v posledních letech začíná silně polarizovat norskou společnost a stále více občanů volá po zastavení této politiky s ohledem na ochranu životního prostředí a arktické přírody.⁴²⁹

Pro Dánsko je otázka zásob energetických surovin o to komplikovanější, že tato ložiska se nachází při pobřeží či v kontinentálním šelfu Grónska, které se stále více přibližuje vyhlášení samostatnosti, což je patrné již na první pohled podle poměru dánských a grónských vlajek vyvěšených na ostrově. Pokud by k samostatnění skutečně došlo, Dánsko by ztratilo přístup k obrovskému přírodnímu bohatství, které se skrývá v Arktidě. V sázce je tedy opravdu mnoho. Grónsko je zatím finančně závislé na masivní podpoře z Kodaně, která tvoří více jak polovinu ročního rozpočtu Grónska.⁴³⁰ Část kodaňských politiků proto argumentuje, že by dánští daňoví poplatníci měli buď mít užitek z grónských těžebních výnosů, nebo by měli přestat Grónsko finančně podporovat. Bývalý poslanec dánského Folketingu zastupující Grónsko a současný grónský premiér Kuupik Kleist situaci shrnul tak, že *„dánská strana postupně přešla ze stavu naprosté indifference vůči budoucnosti Grónska k naprosté odhodlanosti nevzdat se dánských práv na nerostné zdroje.“*⁴³¹

⁴²⁷ To se projevilo například při otevření plynového pole Shtokman, kde v roce 2006 zahájil aktivitu ruský Gazprom. O necelý rok později musely být k projektu přizvány francouzská společnost Total, která poskytla potřebné investice a technologie, a norský koncern Statoil Hydro s bohatými zkušenostmi z těžby zemního plynu z podmořských ložisek a budování norského plynového pole Snøhvit v Barentsově moři. Pole Shtokman má potenciál zásobovat Evropu zemním plynem po následujících padesát let a stává se tak potenciálně silným politickým nástrojem v rukou Ruska. (LIEN – STRAND (2011), s. 10.)

⁴²⁸ HOWARD (2009), s. 144. Vysoká závislost ruské ekonomiky na exportu energetických surovin činí zemi také extrémně zranitelnou v případě náhlého poklesu cen těchto komodit na světových trzích. Dramatický propad cen ropy ze 140 na 40 USD za barel v druhé polovině roku 2008 se podepsal na ruské ekonomice desetiprocentním propadem a masivní devalvací rublu, přičemž ropné společnosti Gazprom, Rosneft a Lukoil tehdy musely zažádat o státní půjčku. (EMMERSON (2010), s. 220)

⁴²⁹ HOWARD (2009), s. 201-203.

⁴³⁰ KLEIST, Mininnguaq. (2010) Greenland Is Getting Ready to Stand Alone. In: *The Guardian*. [online] 10-06-15 [cit. 12-05-12]. <<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/jun/15/independent-greenland-mineral-resources-denmark>>.

⁴³¹ HOWARD (2009), s. 212.

Grónští představitelé se v posledních několika letech, zejména po rozšíření grónské autonomie v roce 2009 a po zveřejnění optimistických odhadů ohledně zásob energetických a dalších nerostných surovin u grónského pobřeží, vyjadřují o budoucnosti ostrova velmi optimisticky: „Využití darů přírody se stalo úzce svázaným s naším politickým bojem za větší ekonomickou soběstačnost a za možnost jednoho dne založit náš vlastní národní stát. [...] Pokud bude Grónsko ekonomicky soběstačné, nezávislost se stane reálnou možností. Víme, že máme zlato, diamanty a ropu, a obrovské zásoby nejčistší vody na světě. Je to možná blíže, než si myslíme.“⁴³²

Otázka energetické bezpečnosti z pohledu grónské otázky pro Dánsko schizofrenní: objevem bohatých ložisek nerostných surovin a zahájením výnosné těžby může Dánsko paradoxně o svou energetickou bezpečnost přijít tím, že se Grónsko rozhodne pro odtržení od dánské koruny. Dánsko by pak de facto přišlo o téměř 98 % své rozlohy, o přístup k energetickým zdrojům a dalšímu živému i neživému bohatství Severního ledového oceánu a o prominentní členství v klubu arktické pětky.

Vyhlášení samostatnosti Grónska je z pohledu Dánska tedy hrozbou jak pro energetickou, tak pro ekonomickou bezpečnost obecně, a navíc má ještě mnohem výraznější bezpečnostní konsekvence v rovině politické a vojenské bezpečnosti. Z pohledu společenského bezpečnostního sektoru se navíc může jednat o pozitivní impuls dalším původním arktickým národům k boji za svou autonomii a samostatnost, což jistě není v zájmu arktických států.

Možnost grónské samostatnosti nicméně není sekuritizovanou hrozbou – ve vzájemných vztazích mezi Kodaní a Nuukem panuje přátelství a konstruktivní dialog, a další osud ostrova bude výsledkem společných politických rozhodnutí.⁴³³

Celkový pohled na Arktidu z perspektivy energetické, resp. ekonomické bezpečnosti již tak optimistický není. Zdá se, že okolo budoucnosti arktických zásob nerostných surovin vládne nervozita, a tento dojem výrazně podporují média svými senzačními titulky o „mrazivé válce v Arktidě“ a „nové ropné horečce“, které však minimálně prozatím neodpovídají skutečnosti. Snaha regionálních hráčů využít co největší podíl arktického přírodního bohatství i otevírající se námořní trasy sice jejich zájmy v určitých případech staví proti sobě, nicméně pokud jde o možnost, že by přístup k arktickým zásobám získal některý z externích aktérů, kteří o region jeví velký zájem, je postoj arktické pětky jasný a jednotný. Nikolai Patrušev, šéf ruské Národní bezpečnostní rady, v roce 2009 prohlásil, že zbylé státy arktické pětky „sladily svou arktickou politiku tak, aby zabránily Rusku získat podíl z mořského bohatství.“⁴³⁴ Realita ovšem vypadá spíše tak, že pět klíčových arktických hráčů včetně Ruska sladilo své arktické politiky proti externím aktérům, se kterými by se potenciálně měli o Arktidu dělit.

⁴³² HOWARD (2009), s. 211-212.

⁴³³ KLEIST (2010).

⁴³⁴ BAEV (2010), s. 15.

3.2.3 Environmentální sektor

Environmentální diskurs se začal v mezinárodních vztazích postupně prosazovat od Konference OSN o životním prostředí konané v roce 1972 a největší boom zažil po skončení studené války, kdy ústup tradičních bezpečnostních obav otevřel prostor pro nová, nevojenská témata. Snahy o sekuritizaci environmentálních témat mají tedy ve srovnání s ostatními bezpečnostními sektory poměrně krátkou historii.⁴³⁵

V environmentálním sektoru se silně prolínají dva prvky – vědecká a politická agenda. Vědecká agenda ústy vědců a výzkumných institutů předkládá seznam témat, která negativně ovlivňují nebo mají potenciál do budoucna negativně ovlivnit životní prostředí či lidskou civilizaci, čímž argumentačně podporuje možné sekuritizační kroky. Politický prvek ztělesněný v první řadě představiteli států a mezinárodních organizací kontroluje rozhodovací proces a politické strategie k řešení předkládaných environmentálních problémů. Přestože je role vědců a odborníků důležitá ve všech sektorech bezpečnosti, v případě environmentálního sektoru lze v podstatě hovořit o závislosti na vědecké autoritě.⁴³⁶ Důležitým rozdílem je, že zatímco u vědecké agendy se předpokládá naplňování akademických standardů nezávislého a objektivního výzkumu, politická agenda primárně neřeší, zda hrozby mají reálný základ či jde o pouhé spekulace, ale orientuje se podle jejich předpokládané, tudíž intersubjektivně vnímané, naléhavosti.⁴³⁷

„Základní logika environmentální bezpečnosti spočívá v přesvědčení, že z hlediska planety Země překračuje lidstvo svými aktivitami její únosnou kapacitu.“⁴³⁸ Přírozeným referenčním objektem environmentální bezpečnosti je životní prostředí jako celek, případně některá z jeho konstitutivních součástí. Existuje však také proud, který usiluje o sekuritizaci širšího propletence vzájemného působení lidské civilizace a životního prostředí.⁴³⁹

Povaha hrozeb je rozdílná – od člověkem nezaviněných přírodních katastrof (záplavy, zemětřesení apod.) po ohrožení životního prostředí nebo lidské civilizace jako celku či některé její části zapříčiněné lidskou aktivitou (např. neúnosná těžba, skladování nebezpečného odpadu, průmyslová havárie apod.).⁴⁴⁰ Jak již bylo zdůrazněno výše, ústřední roli hraje předpokládaný stupeň naléhavosti hrozby. Ve chvíli, kdy dojde k náhlé živelné pohromě nebo k ekologické katastrofě velkých rozměrů (sopečný výbuch, havárie jaderné elektrárny), je sekuritizační proces obvykle velmi rychlý a systém krizového řízení a dalších mimořádných prostředků se spouští v podstatě automaticky. V případě ohrožení globálního životního prostředí či konkrétních ekosystémů, které způsobuje lidská civilizace povahou svého vývoje, je sekuritizace velmi pomalá a problematická. Agenda environmentální bezpečnosti nezřídka odkazuje k blíže neurčené a poměrně vzdálené budoucnosti, a proto nezavádají příčinu k politické panice.⁴⁴¹ Témata tohoto typu, kde hrozba není vnímána jako

⁴³⁵ BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 77.

⁴³⁶ Ibid., s. 78-79.

⁴³⁷ Intersubjektivní povaha hrozeb je společná všem sektorům bezpečnosti. (Ibid., s. 79.)

⁴³⁸ Ibid., s. 89.

⁴³⁹ Ibid., s. 82-83.

⁴⁴⁰ Ibid., s. 87.

⁴⁴¹ Ibid., s. 90.

bezprostřední a existenčně naléhavá, vyvolávají množství sporů a kontroverzí. „[P]ojem naléhavosti se tak stává součástí „standardní politiky“ [...] [a] návrhy mimořádných opatření nepřesahují rámec běžných politických procesů.“⁴⁴² Často se také objeví řada opozičně naladěných aktérů, kteří svůj odpor k sekuritizaci těchto témat vyjadřují protichůdnými argumenty nebo prostě tím, že tyto sekuritizační snahy ignorují. K bojkotu sekuritizačních snah opozičními aktéry samozřejmě dochází i v ostatních sektorech (např. pacifistické skupiny odmítající již samu existenci vojenských hrozeb), ale jelikož byl environmentálními tématům přiznán bezpečnostní status teprve nedávno a nejsou ještě pevně zakotvena v rámci veřejných diskusí, pohybují se v kontextu, kde stále převládají bezpečnostní instituce navržené pro zvládání jiných druhů hrozeb, a jsou tedy vůči protisekuritizačním krokům mnohem náchylnější než jiná bezpečnostní témata.⁴⁴³

Roli sekuritizačního aktéra zastávají poměrně často státy, avšak jsou do určité míry závislé na globální environmentální epistemologické komunitě, „*kteří analyzuje naléhavost širokého spektra environmentálních témat, utváří vědeckou agendu a předává výsledky své práce médiím a politickým elitám.*“ I tato komunita však dokáže za určitých podmínek samostatně uplatňovat svůj politický vliv, stejně jako environmentální lobbyistické skupiny či aktivisté typu Greenpeace, kteří operují téměř výhradně v politické části agendy.⁴⁴⁴ Povaha sekuritizačních aktérů v rámci environmentálního sektoru má za následek, že i když mohou mít bezpečnostní úvahy globální charakter, o jejich politické relevanci se rozhoduje na místní úrovni – států či regionálních uskupení států, případně lobbyistických skupin.⁴⁴⁵

Navíc Buzan a spol. upozorňují na to, že „*[j]akmile krize skutečně nastane a dojde-li k posunu těžiště debaty od příčin k následkům, ohnisko sekuritizace se obvykle přemísťuje do ostatních sektorů. Ve chvíli, kdy státy sdružené v AOSIS [Alliance of Small Island States – pozn. autorky] skutečně pohltí stoupající hladina moří a oceánů, nebude mít dále žádný smysl sekuritizovat environmentální aspekt jejich situace. Hlavním problémem se stává společenská a politická dezintegrace, migrace a nalezení nebo dobytí nových území, na nichž lze začít nový život.*“⁴⁴⁶

Zatímco snahy o sekuritizaci probíhají nejintenzivněji na úrovni globálního systému, úspěšné příklady sekuritizace lze nalézt především v rovině lokální. Globální environmentální hrozby také dopadají na různá místa na zemi s různou intenzitou a jejich důsledky jsou různými aktéry v různých geografických oblastech hodnoceny různě. Příkladem může být globální oteplování, které způsobuje zvyšování hladiny moří, postihující negativně především přímořská osídlení, ale také tání arktického ledového příkrovu, které někteří zainteresovaní aktéři vnímají jako klíč k arktickému nerostnému bohatství. S tím souvisí i to, že původci a strůjci environmentálních hrozeb často nejsou těmi, kteří jsou nejvíce postiženi jejich dopady. Skepse ohledně možností efektivního řešení těchto problémů na systémové úrovni vede k upřednostňování regionálních řešení. Existuje množství regionálních struktur, která se

⁴⁴² Ibid., s. 90.

⁴⁴³ Ibid., s. 40 a 83.

⁴⁴⁴ Ibid., s. 84.

⁴⁴⁵ Ibid., s. 100.

⁴⁴⁶ Ibid., s. 91.

snaží efektivně řešit lokální environmentální výzvy s globálním přesahem, např. problémy s vodními zdroji, odlesněním, průmyslovým znečištěním apod.⁴⁴⁷

Fakt, že Arktida se vlivem globálního oteplování – ať již způsobeného člověkem či nikoli – otepluje dvakrát rychleji než zbytek zeměkoule, obrací pozornost k hrozbám, které klimatické změny představují pro arktické životní prostředí. Regionální environmentální spolupráce vlád i neziskových organizací je velice intenzivní. Témata jsou tedy vysoce politizovaná, což je nutným předstupněm sekuritizace, nicméně k úspěšné sekuritizaci těchto témat chybí politická vůle a ochota uvolnit prostředky a zdroje.⁴⁴⁸

Globální oteplování v Arktidě narušuje důležité přírodní ekosystémy včetně arktického ledového příkrovu a uhlíkového cyklu, který zahrnuje měnící se hranici permafrostu a vegetace a zvýšené uvolňování metanu z půdy, jezer a mokřadů.⁴⁴⁹ Vedle regionálních dopadů na biologické a fyzikální systémy a na obyvatele Arktidy mohou mít změny arktického klimatu i globální důsledky: změny proudění vzduchu a mořských proudů, výrazné proměny počasí, zvyšování hladiny světového oceánu a změny koncentrací skleníkových plynů v atmosféře.⁴⁵⁰ Podle Mezivládního panelu pro změny klimatu se bude v následujících desetiletích zvyšovat průměrná teplota o 0,2° C za deset let, přičemž na různých místech zeměkoule bude intenzita oteplování jako doposud různá. Studie *Hodnocení dopadů klimatických změn v Arktidě* předpokládá, že arktický ledový příkrov se bude vlivem globálního oteplování rychle zmenšovat a že na konci tohoto století bude Severní ledový oceán během letních měsíců bez ledu.⁴⁵¹

Otázky uchování přírodního dědictví arktického severu, boje proti klimatickým změnám a ochrany křehkého arktického ekosystému se opakovaně objevují v arktických strategiích všech regionálních aktérů – v padesátiosmistránkovém dokumentu dánské vlády se dokonce environmentální téma vyskytuje celkem stopatnáctkrát⁴⁵² a v norské strategii o jedenašedesáti stranách dokonce stopadesáttřikrát⁴⁵³, což velmi dobře ilustruje význam, jaký témata *soft-security* tradičně zaujímají v zahraniční politice skandinávských zemí.

⁴⁴⁷ Ibid., s. 100-101.

⁴⁴⁸ HUEBERT (2004), s. 5.

⁴⁴⁹ V arktické půdě je vázáno dvojnásobné množství uhlíku, než je obsaženo v atmosféře. V současné době je Severní ledový oceán důležitým činitelem ve zpětném pohlcování CO₂ z atmosféry. V krátkodobém horizontu se sice očekává zvýšená schopnost pohlcování CO₂ vlivem úbytku mořského zalednění a rychlejšího růstu fytoplanktonu i delšího vegetačního období pevninských rostlin, nicméně v dlouhodobé perspektivě dojde pravděpodobně k opačnému trendu a Arktida se v extrémním případě může naopak stát zdrojem uvolňování CO₂ vázaného v permafrostu a arktických mokřadech do atmosféry. V permafrostu je podle odhadů vědců navíc vázáno také velké množství metanu, který je přibližně dvacetpětkrát účinnější skleníkový plyn než CO₂. Jeho podíl na současných globálních koncentracích metanu zatím není znám, ale očekává se, že jeho uvolnění do atmosféry bude dalším katalyzátorem globálních klimatických změn. (*Arktida: klimatické zpětné vazby a jejich globální důsledky* (2009), s. 10-12.)

⁴⁵⁰ *Arktida: klimatické zpětné vazby a jejich globální důsledky* (2009), s. 2-3.

⁴⁵¹ *Arctic Climate Impact Assessment*. (2005).

⁴⁵² *Danmark, Grønland, Færøerne: Kongeriet Danmarks Strategi for Arktis 2011-2020* (2011).

⁴⁵³ *Regjeringens Nordområdestrategi*. (2006).

Většina obav ze zhoršení environmentální bezpečnosti v Arktidě vychází z očekávání rostoucí lidské aktivity v regionu. Postupné mizení ledového příkrovu Severního ledového oceánu odkryje nová loviště ryb, zpřístupní podmořská ložiska nerostných surovin těžbě a otevře nové námořní trasy, nicméně vzhledem k přetrvávajícím drsným přírodním podmínkám v kombinaci se slabě rozvinutou infrastrukturou bude využívání nových příležitostí i nadále spojeno s velkým rizikem havárie, která může přerůst v ekologickou katastrofu velkého dosahu, s jejímiž následky se budou muset potýkat primárně arktické státy.

V některých případech ale mohou být environmentální obavy zástěrkou pro jiné, prozaičtější obavy, jak ukázalo např. zavedení povinnosti všech lodí ohlašovat proplutí výlučnou ekonomickou zónou Kanady jejím úřadům, aby – jak řekl premiér Harper – „*bylo chráněno naše životní prostředí, zlepšena bezpečnost našich námořních tras a zajištěno, aby všichni obyvatelé severu, zvláště Inuité, měli silnou pozici v diskusi o budoucnosti naší Arktidy po následující generace.*“ Jedním dechem dodal, že „*první prioritou národní obrany je zajistit suverénní přítomnost na svém území, být připraven bránit Kanadany před všemi druhy hrozeb, ať už před masivní vojenskou invazí, nebo před méně závažnými hrozbami jako je nepovolené sledování nebo potenciální nepovolená ekonomická aktivita.*“⁴⁵⁴

Potvrdí-li se prognózy pesimistické části klimatologů a klimatické změny se promítnou do arktického ekosystému v podobě častějších záplav, eroze půdy, větších výkyvů počasí, migrace populací arktických živočišných druhů nerozlučně spjatých s tradičními způsoby života původních obyvatel, dojde ke zhoršení regionální bezpečnostní situace nejen v rovině environmentálního sektoru, ale může se odrazit i v bezpečnostním sektoru společenském (ohrožení tradičního způsobu života původních národů), politickém (přímé ohrožení obyvatel přímořských oblastí záplavami, zemětřesením atd.) a ekonomickém (migrace ryb a dalších živočišných druhů využívaných ke komerčnímu lovu za hranice výlučné ekonomické zóny konkrétního státu, případně vymizení těchto populací v důsledku neregulovaného lovu).

Dlouhodobě silně akcentovaným tématem mezinárodního ekologického hnutí je zákaz lovu velryb a tuleňů. Tento požadavek jde ale proti zájmům některých arktických aktérů, především původních obyvatel polárních oblastí, pro které je lov těchto druhů a jejich následné zpracovávání nezřídka jediným zdrojem příjmů. Rusko a Spojené státy nedávno dovoz tuleních výrobků zakázaly (přičemž v Rusku je domácí lov stále povolen),⁴⁵⁵ což lze ve světle předcházejících veřejných výroků oficiálních představitelů těchto zemí interpretovat jako úspěšně dokončenou sekuritizaci,⁴⁵⁶ zatímco skandinávské státy a Kanada hrají v tomto sekuritizačním procesu roli opozičních aktérů, kteří snahy o sekuritizaci těchto témat bojkotují s poukazem na význam těchto tradičních odvětví pro domácí

⁴⁵⁴ HOWARD (2009), s. 191-192.

⁴⁵⁵ FINK, Sheryl. (2011) *Major Victory As Russia Bans Trade in Harp Seal Skins*. International Fund for Animal Welfare. [online] 11-12-19 [cit. 12-05-12]. <<http://www.ifaw.org/ca/news/major-victory-russia-bans-trade-harp-seal-skins?page=1&mid=559778>>.

⁴⁵⁶ Ruský premiér Putin označil v roce 2009 lov tuleňů za „krvavý průmysl“ a zdůraznil, že zákaz měl přijít o mnoho let dříve. (Russia to Ban Seal Hunting. (2009) In: *The New York Times*. [online] 09-12-07 [cit. 12-05-11]. <http://www.nytimes.com/2009/02/27/world/europe/27iht-27seals.20490795.html?_r=1>.) V roce 2006 ještě jako senátor za Illinois přislíbil Barack Obama, že podnikne všechny nezbytné kroky k odstranění těchto nehumánních praktik. (*Obama 'Outraged' Over Seal Slaughter*. (2009) PETA. [online] 09-09-04 [cit. 12-05-11]. <<http://www.peta.org/b/thepetafiles/archive/2009/04/09/obama-outraged-over-seal-slaughter.aspx>>.)

ekonomiku a export, respekt k tradičním způsobům života za polárním kruhem a společenskou bezpečnost domorodých arktických národů.⁴⁵⁷ Úspěšná sekuritizace hrozby zabíjení arktických živočišných druhů završená zákazem jejich dovozu může být zbylými arktickými státy vnímána jako přímé ohrožení jejich ekonomických zájmů, zejména v případě Kanady, která ročně vyvážela 90 % tuliných výrobků právě do Ruska.⁴⁵⁸

Dalším tématem environmentální bezpečnosti, které vychází z podobné motivace, ale panuje na něm mezi arktickými aktéry podstatně větší shoda, je boj proti nezákonnému, nekontrolovanému a neregulovanému rybolovu. Neaktivnějšími sekuritizačními aktéry jsou v tomto případě Norsko a Dánsko. To dokonce v souvislosti s tímto problémem ve své arktické strategii používá přímé označení „hrozba“, které se v celém dokumentu vyskytuje celkově pouze dvakrát.⁴⁵⁹ Z iniciativy Norska byla v roce 2009 podepsána *Dohoda pobřežních států o opatření eliminujících nelegální, nekontrolovaný a neregulovaný rybolov*, kterou svým podpisem stvrdily všechny arktické země až na Dánsko kvůli zvláštnímu postavení vyplývajícímu z jeho členství v EU.⁴⁶⁰

Zvláště velké bezpečnostní riziko zejména pro Norsko představuje atomová elektrárna na poloostrově Kola v murmanském distriktu a rozsáhlá úložiště jaderného odpadu na pobřeží poloostrova v blízkosti norskoruské hranice a v Barentsově moři (viz. Mapa 8), stejně tak jako zastaralé průmyslové komplexy v oblasti severozápadního Ruska vypouštějící toxické látky do arktických vod a půdy.⁴⁶¹ Formou bilaterální spolupráce s Ruskem a finanční podpory konkrétních bezpečnostních opatření se již od roku 1992 snaží norská vláda o zlepšení úrovně zabezpečení jaderných zařízení i nejaderných průmyslových komplexů v oblasti. Obavy z ruské nukleární přítomnosti poblíž norských hranic, z možného šíření radioaktivního znečištění, úniku paliva z ruských jaderných ponorek a válečných lodí severní flotily či jaderné havárie většího rozsahu, které by měly přímý dopad na zdraví a bezpečnost obyvatel severního Norska, nicméně stále přetrvávají.⁴⁶²

⁴⁵⁷ *Danmark, Grønland, Færøerne: Kongeriet Danmarks Strategi for Arktis 2011-2020* (2011), s. 52-53, *EU forbud mot handel med selprodukter – hva skjer nå?* (2009) Utenriksdepartementet, Oslo. [online] 09-06-26 [cit. 12-05-11]. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/tema/handelspolitikk/nyhetsbrev_tidligere/eus-forbud-mot-handel-med-selprodukter-.html?id=570096>.

⁴⁵⁸ GALLOWAY, Gloria. (2011) Russian Ban 'Spells the End of Canadian Sealing', Activists Say. In. *The Globe and Mail*. [online] 11-12-19 [cit. 12-05-12]. <<http://www.theglobeandmail.com/news/politics/ottawa-notebook/russian-ban-spells-the-end-of-canadian-sealing-activists-say/article2276572/>>.

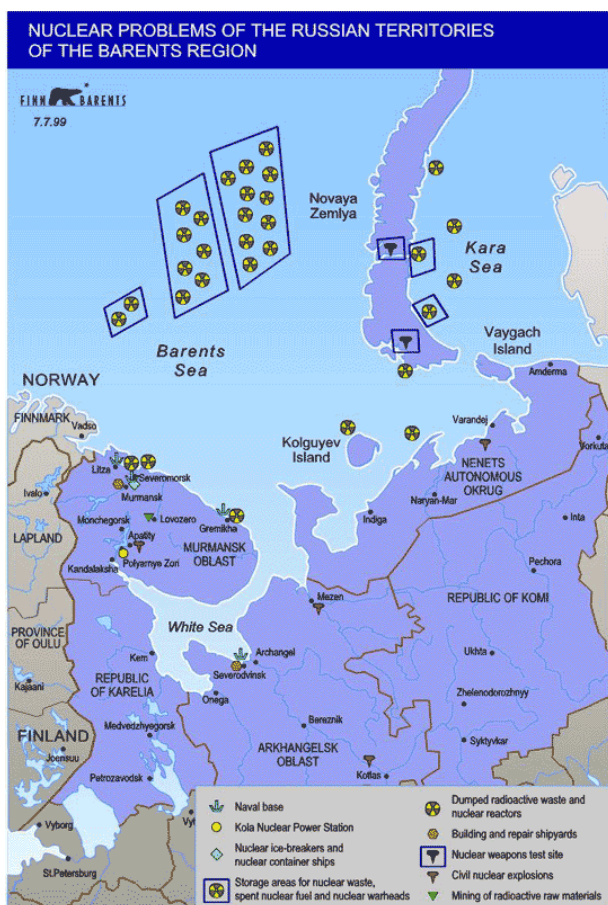
⁴⁵⁹ *Danmark, Grønland, Færøerne: Kongeriet Danmarks Strategi for Arktis 2011-2020* (2011), s. 31.

⁴⁶⁰ *Agreement on Port State Measures to Prevent, Deter and Eliminate Illegal, Unreported and Unregulated Fishing*. (2009) Food and Agriculture Organisation, United Nations. [online] [cit. 12-05-11]. <<http://www.fao.org/Legal/treaties/037s-e.htm>>. Úprava vztahů členských zemí EU k *Dohodě viz. Declaration Concerning the Competence of the European Union with Regard to Matters Governed By the Agreement on Port State Measures to Prevent, Deter and Eliminate Illegal, Unreported and Unregulated Fishing*. Official Journal of the European Union. [online] 11-7-22 [cit. 12-05-13]. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:191:0003:0018:EN:PDF>>.

⁴⁶¹ *Regjeringens Nordområdestrategi*. (2006), s. 39.

⁴⁶² *Atomvirksomhet og miljø i Nordområdene*. (2008) Regjeringens handlingsplan, s. 8. [online] [cit. 12-05-12]. <<http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Sikkerhetspol/atomhandlingsplan0802.pdf>>.

Sektor environmentální bezpečnosti je příkladem oblasti vhodné pro tvorbu intenzivních regionálních vazeb. Specifičnost arktického ekosystému a tím pádem i hrozeb, kterým může potenciálně čelit,

Mapa 8. Nukleární přítomnost Ruska v Arktidě.

Zdroj: Arctic Human Development Report (2004), s. 219.

z něj činí předmět společného zájmu těch, kteří jsou s ním geograficky spjati. Pro environmentální bezpečnost jednoznačně platí, že Severní ledový oceán nerozděluje, ale spojuje: tání arktického ledového příkrovu ohrozí přímořské oblasti ruské Sibiře stejně jako Aljašku nebo Grónsko, únik radioaktivity z ruských úložišť jaderného odpadu v první řadě ohrozí Rusko a Norsko, ale také celý mořský ekosystém Severního ledového oceánu, migrace a snížení objemu populací mořských ryb ovlivní hospodářské zájmy všech atd. Přesah environmentálních hrozeb do oblasti politické, společenské a ekonomické bezpečnosti z nich činí velmi důležité téma, které arktické státy spojuje.

Environmentální bezpečnost byla první oblastí, která se po skončení studené války otevřela arktické spolupráci. Během více než dvou uplynulých desetiletí se vytvořila efektivně fungující síť regionální environmentální spolupráce, jejíž zastřešující institucí je Arktická rada. Díky spolehlivým komunikačním mechanismům a intenzivně budované vzájemné

důvěře v rovině regionální environmentální bezpečnosti nedochází k náhlé a dramatické sekuritizaci hrozeb, pokud samozřejmě nedojde k náhlé přírodní katastrofě. Arktické státy se snaží environmentálním výzvám čelit společně, prostřednictvím dialogu a dlouhodobé intenzivní spolupráce.

3.2.4 Společenský sektor

Klíčovým pojmem společenského sektoru bezpečnosti je společnost, jejíž podstatou je identita neboli sebepojetí jedince, který sám sebe chápe jako součást určitého společenství. Těmito společenstvími jsou velké, soběstačné skupiny se silnou společnou identitou – kmeny, klany, národy, náboženské systémy či rasové skupiny. Jelikož jejich identity nejsou zdaleka totožné s explicitně politickými organizacemi, je potřeba odlišit koncept společenské bezpečnosti od tradičního politického sektoru. Kolem konceptu identity se organizuje celé fungování společenského sektoru bezpečnosti a společenskou bezpečnost tak lze chápat jako bezpečnost identity.⁴⁶³ Jak píše Buzan: „Ohrožení

⁴⁶³ BUZAN - WÆVER – DE WILDE (2005), s. 139-140.

identity je tudíž vždy a bez výjimky otázkou konstrukce něčeho, co ohrožuje nás – a často tímto způsobem přispívá i ke konstrukci nebo reprodukci tohoto “my”.⁴⁶⁴

Pocit ohrožení nejčastěji vyplývá z horizontálního a vertikálního soupeření identit, kdy buď více v principu rovnocenných identit bojuje o přežití na jednom sdíleném prostoru (obava Kanadánů z amerikanizace, Lotyšů a Rusové v Lotyšsku atd.), nebo naopak kdy je jedno společenství nuceno přijmout více různých identit a volit tak mezi inkluzivnějším a exkluzivnějším pojetím identity (Quebečané v Kanadě, Gróňané v rámci dánské koruny, střet identit v případě zapojení do integračního projektu typu EU apod.). V posledních letech je stále aktuálnější také otázka imigrace, která může být určitými skupinami diskurzivně konstruována jako závažné ohrožení jejich identity, které volá po zavedení mimořádných prostředků, např. ve formě zpřísnění antiimigračních zákonů, uzavření státních hranic apod.⁴⁶⁵

Referenčními objekty společenské bezpečnosti jsou „*jakékoliv větší skupiny, jimž jejich podřízené subjekty prokazují loajalitu a oddanost v takové podobě a takové míře, která zakládá společensky přesvědčivý argument, že toto “my” (společná identita) je ohroženo [...] právě na své identitě.*“⁴⁶⁶ Různé společnosti a skupiny jsou existenčně zranitelné v různých oblastech, což závisí především na způsobu, jakým je jejich identita konstruována. Existenční hrozbu pro izolované komunity může představovat i minimální kontakt s cizí kulturou, pro národy, které mají pod kontrolou státní aparát jen díky mírné početní převaze, bude hrozbou zvyšování porodnosti uvnitř konkurenční skupiny, skupinová identita konstruovaná kolem konkrétních kulturně-náboženských zvyklostí bude vnímat jako hrozbu homogenizující globální kulturu atd.⁴⁶⁷

Stejně jako ve vojenském sektoru hraje geografická blízkost podstatnou úlohu i ve sféře společenské bezpečnosti. Migrace je intenzivnější a častější na menším geografickém prostoru (přestože k meziregionální migraci také dochází) a kulturní vlivy ztrácejí s rostoucí vzdáleností na síle. Také identita je do značné míry zakotvená v regionální tradici a historii a nezdědává se s přírodními podmínkami daného regionu.⁴⁶⁸

„Arktická identita“ je pojem, ke kterému se hlásí jak původní obyvatelé Arktidy, tak i velké severské národy jako například Rusové nebo Kanadané. Z pohledu společenské bezpečnosti však „*mají rychlé společenské a kulturní změny mnohem silnější dopad na málo početné populace původních obyvatel než na jiné skupiny,*“ jak konstatuje zpráva *Arctic Human Development Report*.⁴⁶⁹ Environmentální a sociopolitické fenomény jako jsou klimatické změny nebo modernizace mohou být z pohledu

⁴⁶⁴ Ibid., s. 141.

⁴⁶⁵ Ibid., s. 141.

⁴⁶⁶ Ibid., s. 144.

⁴⁶⁷ Ibid., s. 145.

⁴⁶⁸ Ibid., s. 147.

⁴⁶⁹ *Arctic Human Development Report* (2004), s. 46.

původních obyvatel vnímány jako existenční ohrožení jejich identity, zatímco ostatní, nedomorodí obyvatelé Arktidy se takto ohrožení cítit nemusí a pravděpodobně ani nebudou.⁴⁷⁰

Identita původních obyvatel Arktidy – přibližně čtyřiceti různých etnických skupin, které tvoří zhruba desetinu z celkové populace žijící za polárním kruhem⁴⁷¹ a formují své zastřešující organizace, čímž splňují podmínku dostatečné síly a soběstačnosti - je bytostně spjatá s prostředím, ve kterém tyto národy po staletí žily a které nutně potřebují pro udržení tradičních způsobů života. Jelikož je arktické životní prostředí bytostnou součástí jejich identity, environmentální hrozby způsobené změnami klimatu či různými formami lidské aktivity v regionu mají významný bezpečnostní dopad i v rovině společenského sektoru. Pobřežní osídlení ohrožovaná stoupající hladinou Severního ledového oceánu, migrace populací zvěře a ryb ohrožující potravinovou bezpečnost, permanentní strach z ekologické katastrofy v důsledku průmyslové, těžební či námořní aktivity v regionu, zhoršení zdravotní kondice v důsledku průmyslového a jaderného znečištění v kombinaci se sníženou adaptační schopností na tyto modernizační procesy z pohledu původních obyvatel bezesporu naplňují kritéria existenční hrozby.

Ačkoli byla po staletích útlaku a násilné kulturní a jazykové homogenizace původním arktickým národům přiznána základní politická práva (byť v různé míře v závislosti na přístupu jednotlivých států k těmto minoritám) a jejich participace v politických procesech obecně vzrůstá, v regionálním kontextu jsou z důležitých politických rozhodovacích procesů stále vyloučeny.⁴⁷² Status stálé účasti na zasedáních Arktické rady totiž ve skutečnosti nezajišťuje zastřešujícím organizacím původních obyvatel Arktidy vliv na všechna klíčová strategická rozhodnutí regionálního dopadu, která se v podstatě rodí téměř výhradně ve formátu A-5.⁴⁷³ Stávající praxi velmi dobře ilustruje ilulissatská konference, kde se sešli k prodiskutování zásadních otázek o budoucnosti Arktidy zástupci zemí arktické pětky, zatímco zbývající členové ani stálí účastníci zasedání Arktické rady pozvání nedostali. V tomto světle byl zvláště výmluvný výběr místa konání konference – grónské přímořské město Ilulissat. Grónsko, které je jedním z posledních závislých území na světě, bylo na konferenci reprezentováno dánským ministrem zahraničí Perem Stigem Møllerem, zatímco zástupci původního obyvatelstva, které má na ostrově téměř devadesátiprocentní převahu, pozvání nebyli.⁴⁷⁴

Mimo jiné i díky těmto překážkám jsou původní arktické národy samy o sobě stále velmi slabými sekuritizačními aktéry, kterým se zatím ve větší míře nedaří překonat práh sekuritizace, ačkoli témata spojená s jejich společenskou bezpečností jsou v současné době široce politizovaná, v určitých případech i za podpory některého z arktických států, jak dokládá například výrazná podpora, které se původním obyvatelům Arktidy dostalo od dánské vlády ve věci zákazu dovozu tuleních produktů do

⁴⁷⁰ GREAVES, Wilfred. (2008) *Adrift: Complex Threats to Human Security in the Arctic*. Working draft. Dalhousie Graduate Society of Political Science. The Third Annual Graduate Student Symposium, s. 5. [online] [cit. 12-05-11]. <<http://centreforforeignpolicystudies.dal.ca/pdf/gradsymp08/Greaves.pdf>>.

⁴⁷¹ *Arctic Indigenous Peoples*. Arctic Centre. [online] [cit. 12-05-11]. <<http://www.arcticcentre.org/?DeptID=7768>>.

⁴⁷² KOIVUROVA, Timo, TERVO, Henna, STEPIEN, Adam. (2008) *Background paper: Indigenous Peoples in the Arctic*. Arctic Transform, s. 3. [online] [cit. 12-05-11]. <<http://arcticcentre.ulapland.fi/docs/Indigenous+Peoples+background+Koivurova+et+al.pdf>>.

⁴⁷³ *Arctic Human Development Report* (2004), s. 210-211.

⁴⁷⁴ ZELLEN (2009), s. 106.

zemí EU.⁴⁷⁵ Obecně větší šanci na úspěch v procesu sekuritizace však mají multisektorové hrozby typu klimatických změn či ekologických havárií spojených s lidskou aktivitou v regionu.

Také některé „velké“ arktické národy, například Kanadáné nebo Rusové se pokouší konstruovat svou arktickou identitu s poukazem na dlouhou tradici objevitelských výprav a polárních výzkumů a Arktidu označují za součást své národní identity nebo duše národa. Arktická politika Harperovy vlády se poměrně často odvolává na ústřední význam Arktidy pro duši Kanadánů jako severského národa⁴⁷⁶ a z průzkumů veřejného mínění vyplývá, že stejným způsobem vnímá svou národní identitu více než polovina Kanadánů.⁴⁷⁷ Stejně tak pro Rusko byla Arktida součástí národního mýtu již od stalinských dob dobývání severu.⁴⁷⁸ Vyzdvihování ruské arktické tradice a heroizování polárních badatelů v čele s Arturem Chilingarovem, vedoucím expedice Arktika, jejímž vyvrcholením bylo umístění ruské vlajky na mořské dno, je součástí promyšleného budování ruské národní identity i dnes.⁴⁷⁹ Je však zřejmé, že národní identita je zrovna v těchto případech zástěrkou mnohem prozaičtějších úvah a motivací.

⁴⁷⁵ *Danmark, Grønland, Færøerne: Kongeriet Danmarks Strategi for Arktis 2011-2020* (2011), s. 52-53.

⁴⁷⁶ *Canada's Northern Strategy: Our North, Our Heritage, Our Future*. (2009), s. 1, 3 a 39.

⁴⁷⁷ V online průzkumu internetového deníku *Globe and Mail* se 54 % Kanadánů vyslovilo pro Harperovu linii, ve které Arktida hraje jednu z hlavních rolí, zatímco liberální hodnoty představované opozicí podpořilo jen 36 %. (Poll: Which Federal Party's Vision of Canadian Identity Resonates Most With You? In: *The Globe and Mail*. [online] 11-08-19 [cit. 12-05-11]. <<http://www.theglobeandmail.com/news/national/poll-which-federal-partys-vision-of-canadian-identity-resonates-most-with-you/article2135536/?from=2135876>>).

⁴⁷⁸ BAEV, Pavel. (2007) *Russia's Race for the Arctic and the New Geopolitics of the North Pole*. The Jamestown Foundation, Washington, s. 9. [online] [cit. 12-05-11].

<http://www.jamestown.org/uploads/media/Jamestown-BaevRussiaArctic_01.pdf>.

⁴⁷⁹ BAEV (2007), s. 12.

Závěr

Diplomová práce se zabývala tématem geopolitického regionu Arktida z pohledu současného výzkumu mezinárodní bezpečnosti a bezpečnostních studií, konkrétně jednoho z nejvlivnějších regionalistických přístupů ke studiu mezinárodní bezpečnosti, který představuje teorie regionálního bezpečnostního komplexu.

Prostřednictvím metody disciplinované interpretativní studie se diplomová práce snažila zodpovědět výzkumnou otázku formulovanou v úvodu práce, která zní takto: *Je geopolitický region Arktida zároveň regionálním bezpečnostním komplexem ve smyslu teorie regionálního bezpečnostního komplexu formulované Buzanem a Wæverem, resp. lze na arktický region nahlížet optikou této teorie a klasifikovat ji v rámci studia mezinárodní bezpečnosti jako regionální bezpečnostní komplex definovaný svébytnou dynamikou bezpečnostních vztahů a vzájemnou provázaností sekuritizačních a desekuritizačních procesů?*

V pozadí této otázky stojí snaha nabídnout, případně zahrnout, možný teoretický nástroj k analýze bezpečnostní dynamiky arktického regionu a eventuálně navrhnout teoretické modifikace tam, kde se teorie v konfrontaci s případem ukazuje jako rigidní.

Teorie regionálního bezpečnostního komplexu prošla od svého prvního zveřejnění na začátku osmdesátých let minulého století poměrně zásadní revizí, která reagovala na aktuální vývoj oboru mezinárodních vztahů a mezinárodní bezpečnosti, o který se velkou měrou zasloužili právě výzkumníci kodaňské školy. V návaznosti na fundamentální proměnu analytického rámce studia bezpečnosti se teorie v devadesátých letech pokusila odpoutat od dědictví tradicionalistického bezpečnostního úzu a přizpůsobit se novému, rozšířenému a prohloubenému konceptu bezpečnosti, kde stát již není jediným referenčním objektem a kde nejsou bezpečnostní vztahy redukovány čistě na vojensko-politický sektor. Zatím poslední a nejkomplexnější studie regionálních bezpečnostních komplexů vydaná v roce 2003 se však od předešlého pokusu o reformulaci konceptu s ohledem na nový analytický rámec bezpečnosti opatrně distancovala a označila jej za metateoretické zkoumání možností původního konceptu.

V neschopnosti přesvědčivě vtělit rozšířený a prohloubený analytický koncept mezinárodní bezpečnosti do teorie regionálních bezpečnostních komplexů tkví největší problém této teorie, ačkoli formálně se definice regionálního bezpečnostního komplexu explicitního státocentrismu vzdala a hovoří o „jednotkách“ jako konstitutivních prvcích komplexu a regionální bezpečnostní analýza byla rozšířena i na nové sektory bezpečnosti. Priorita státocentrické perspektivy je patrné již z pohledu na mapu rozdělení světa do jednotlivých regionálních bezpečnostních komplexů, kterou předkládají autoři teorie ve své poslední studii - regionální bezpečnostní komplexy ve všech částech světa přesně kopírují hranice národních států.

Buzanova a Wæverova rozsáhlá analytická práce, která mapuje téměř dvacet let výzkumu regionální bezpečnosti, do svého předmětu výzkumu Arktidu či severní polární oblasti jako takové nezahrnuje a

jelikož se při definování hranic jednotlivých regionálních bezpečnostních komplexů drží linie státních hranic, řadí arktické oblasti severoamerického a euroasijského pobřeží v souladu se zařazením celého území relevantních států do velkých kontinentálních komplexů – severoamerického, eurounijního a postsovětského. Jediným aktérem, který byl do analýzy zahrnut, je Grónsko, kterému byla přisouzena role izolátoru, ačkoli ostrov po celou dobu studené války a i po jejím skončení plní významnou strategickou úlohu pro zajišťování obrany aliančních spojenců a jako integrální součást Dánska by mělo podléhat stejné zahraniční, bezpečnostní a obranné politice řízené z Kodaně stejně jako zbytek Říšského společenství Dánska.

Problematičnost státocentrické orientace teorie regionálních bezpečnostních komplexů se ukazuje právě při pokusu o vymezení hranic arktického bezpečnostního komplexu. Arktida totiž není region vymezený celými státy, ale pouze jejich severními periferními oblastmi, resp. severními pobřežními oblastmi Severní Ameriky, Asie a Evropy, jejichž břehy omývají vody Severního ledového oceánu. Tím ale arktický komplex v podstatě narušuje hranice hned tří regionálních bezpečnostních komplexů – severoamerického, postsovětského a evropského. Teorie však pluralitu členství ve více regionálních bezpečnostních komplexech vylučuje, což je vedle jejího státocentrického zaměření druhým závažným nedostatkem. Důsledkem existence těchto dvou požadavků je v případě transnacionálních regionů, jakým je právě Arktida, rozplynutí nebo deformace svébytné regionální bezpečnostní dynamiky vlivem nuceného vtělení jeho jednotek do rigidní struktury regionálních bezpečnostních komplexů. Ačkoli teorie vyzdvihuje klíčový význam geografického faktoru pro vznik regionálních bezpečnostních komplexů, vymezení těchto komplexů čistě geografickými, resp. politicko-geografickými nástroji je velmi problematické.

Část výtek na adresu teorie regionálního bezpečnostního komplexu směřuje také vůči snaze o rekonceptualizaci hrozeb pomocí sekuritizace. Přínos tohoto konceptu tkví v intersubjektivní a diskursivní povaze konstrukce bezpečnostních hrozeb, která odmítá možnost objektivní existence hrozeb nezávisle na vnímání a chování aktérů, kteří operují v daném bezpečnostním prostředí. Kritici však za slabinu tohoto konceptu zakotveného v řečovém aktu označují neschopnost identifikovat tzv. tiché bezpečnostní dilema, kterému čelí takový referenční objekt bezpečnosti, který má z objektivních, resp. na něm nezávislých příčin pouze velmi omezenou nebo dokonce žádnou možnost explicitně artikulovat své bezpečnostní obavy. Z tohoto pohledu je napadána univerzální platnost konceptu sekuritizace s poukazem na příliš západocentrické vnímání reality, které předpokládá garanci svobody projevu a nízký stupeň deformace veřejného diskursu vládnoucími elitami. Tato výtka není v případě Arktidy příliš relevantní, ačkoli v případě Ruska nelze vyloučit, že k manipulaci veřejného diskursu ze strany státu skutečně dochází a že existují jednotky, které mají následkem toho sniženou možnost plnohodnotně artikulovat své bezpečnostní obavy.

Další slabinou teorie regionálního bezpečnostního komplexu je její slabá prediktivní schopnost. Ačkoli teorie operuje s různými scénáři budoucího vývoje bezpečnostní dynamiky uvnitř komplexu v závislosti na jeho uspořádání a vzájemných vztazích mezi aktéry, jejich prediktivní síla je již na první pohled velmi sporná. Nedostatek schopnosti nabídnout kauzální model, který by na základě důkladné analýzy případu vygeneroval vysoce pravděpodobný scénář budoucího vývoje, přiznávají sami autoři

teorie, nicméně jsou přesvědčeni, že i schopnost představit všechny alternativy, které jsou pro daný případ více či méně relevantní, lze považovat za přínos teorie.

I přes tyto dílčí problémy je však možné teorii regionálních bezpečnostních komplexů na arktický region smysluplně aplikovat. Všechny čtyři konstitutivní prvky *základní struktury* regionálního bezpečnostního komplexu - vnější hranice regionálního bezpečnostního komplexu, anarchická struktura komplexu, polarita neboli distribuce moci uvnitř komplexu a vztahy přátelství a nepřátelství mezi jednotkami v komplexu - lze identifikovat i v případě Arktidy.

Vzhledem k apriornímu rozdělení mezinárodního systému do regionální struktury bezpečnostních komplexů kopírujících hranice národních států a podmínce exkluzivity členství je stanovení hranic arktického komplexu poněkud problematické, protože všichni arktičtí aktéři již jsou zařazeni do jiných komplexů – severoamerického, eurounijního a postsovětského. Jelikož však teorie i přes svůj silný státocentrismus připouští formálně i existenci jiných jednotek, lze za hranice arktického komplexu označit hranice substátních administrativních jednotek arktických států, jejichž severní břehy omývají vody Severního oceánu a jejichž jižní hranice jsou pak hranicí komplexu. I když tento komplex netvoří pět arktických států celým svým územím, státy jsou přesto jeho základními jednotkami, protože jsou zastoupeny těmi částmi území, které arktický komplex představují geograficky.

Anarchická struktura regionálního bezpečnostního komplexu se vyznačuje pluralitou aktérů a absencí centrální nadřazené autority, což je v případě arktického komplexu splněno. Členství arktických aktérů v Organizaci spojených národů, Severoatlantické alianci či v arktických regionálních organizacích není výrazem absence anarchie, nýbrž existence zralé formy mezinárodní společnosti na regionální úrovni v Bullových pojmech.

Ačkoli dva z členů arktického komplexu na globální úrovni hrají roli velmocí, resp. supervelmocí, v rámci arktického komplexu působí jako regionální mocnosti. Co do rozložení moci a reálného fungování regionální bezpečnostní dynamiky funguje arktický regionální bezpečnostní komplex jako *standardní* komplex s multipolárním uspořádáním moci, který lze s trochou nadsázky označit jako arktický koncert pěti regionálních velmocí, kteří si nárokují výlučné právo rozhodovat o arktických otázkách na základě společné dohody opřené o platné mezinárodní právo.

V rámci arktického regionálního bezpečnostního komplexu lze identifikovat jak distinktivní vzorce přátelských a kooperativních vztahů, do jisté míry historicky a kulturně podmíněných, tak vzájemné antagonismy a dosud nevyřešené teritoriální spory o mořské hranice v Severním ledovém oceánu. Vzájemné vztahy v regionu jsou nicméně až na ojedinělé incidenty korektní a pragmatické, motivované silným společným zájmem na zachování počtu členů komplexu podle současného formátu A-5, který bude kontrolovat drtivou většinu arktických zásob nerostných surovin, námořní trasy i regulaci ochrany životního prostředí v souladu se stávajícím právním rámcem, který představuje dostatečně pevný a stabilní právní základ pro budoucí aktivity v regionu. Přátelské a nepřátelské vztahy uvnitř komplexu se nicméně neustále proměňují a lze očekávat, že s postupujícím odtáváním ledového příkrovu a vzrůstající otevřeností Arktidy lidské aktivity se vzájemné vztahy a interakce mezi arktickými hráči budou komplikovat.

Identifikaci procesů sekuritizace arktického regionálního bezpečnostního komplexu komplikuje fakt, že z regionálního diskursu v podstatě vymizelo označení hrozba (*threat*), místo kterého se v souvislosti s pocitem ohrožení hovoří o výzvách (*challenges*), na které aktéři sekuritizace ve skutečnosti velmi často odpovídají použitím mimořádných prostředků, a v mnoha případech se tyto kroky opírají širokou podporu, čímž de facto úspěšně realizují sekuritizační procesy. Ačkoli se tedy explicitní označení určitého problému za existenční hrozbu v současném arktickém bezpečnostním diskursu téměř neobjevuje, dochází namísto toho k úspěšné „sekuritizaci výzev“, kterým aktéři sekuritizace v praxi čelí mimořádnými prostředky, jako je například bezprecedentní militarizace konkrétní oblasti, posilování vojenské přítomnosti v regionu za cenu mimořádných finančních prostředků ze státního rozpočtu nebo demonstrace vojenské akceschopnosti a připravenosti i za cenu rizika zhoršení regionálních vztahů.

Analýza sekuritizačních procesů, které představují jádro arktického bezpečnostního komplexu, ukazuje, že nejčastější, nejvýraznější, nejintenzivnější a také nejúspěšnější jsou sekuritizační procesy v rámci sektoru tradiční, vojensko-politické bezpečnosti. Z toho vyplývá, že dominantními sekuritizačními aktéry v arktickém komplexu jsou státy, a jsou také nejčastějším, i když ne jediným referenčním objektem (nejčastěji v podobě sekuritizovaného politického ohrožení státní suverenity). V ekonomickém sektoru dominuje vzhledem k obrovským zásobám ropy a zemního plynu téma energetické bezpečnosti, více či méně klíčové pro všechny arktické hráče. Environmentální témata jsou v rámci arktického bezpečnostního diskursu velmi výrazná, avšak díky fungujícím komunikačním mechanismům a dlouhodobě budované vzájemné důvěře mezi aktéry nedochází k náhlé a dramatické sekuritizaci hrozeb, ačkoli důvody k obavám z důsledků globálního oteplování i ekologického znečištění způsobeného lidskou aktivitou existuje mnoho. Ohrožení skupinové identity, které je jádrem společenského sektoru bezpečnosti, se v rámci komplexu týká především původních obyvatel, spjatý svým způsobem obživy, tradicemi, kulturou i historií nedílně s arktickým prostředím. Ačkoli politická participace těchto skupin na úrovni regionu postupně narůstá, z důležitých politických rozhodovacích procesů s regionálním dopadem stále vyloučeny. Mimo jiné kvůli tomu jsou příliš slabými sekuritizačními aktéry a nedokážou překonat práh sekuritizace. Také některé „velké“ arktické národy, zvláště Kanadčané nebo Rusové, se pokouší v bezpečnostním diskursu konstruovat svou arktickou identitu, nicméně je zřejmé, že národní identita je zrovna v těchto případech zástěrkou mnohem prozaičtějších úvah a motivací.

Diplomová práce v rámci arktického regionálního bezpečnostního komplexu tedy identifikovala konkrétní procesy sekuritizace, které definují Arktidu jako bezpečnostně kompaktní region. Jedinečná povaha těchto sekuritizačních procesů vychází ze specifík arktického regionu, a je tedy možné tvrdit, že tendence těchto procesů je dostředivá, to znamená, že soubor regionálních bezpečnostních vztahů v Arktidě vyčnívá svou intenzitou a svým vnitřně orientovaným charakterem z obecného systému vztahů, do kterého je region zasazen, a zároveň platí, že bezpečnostní vztahy s okolím komplexu jsou slabší. Současně je však třeba připustit, že velké množství pokusů o sekuritizaci či desekuritizaci v Arktidě nebylo úspěšně dokončeno či nenašlo relevantní odezvu u ostatních aktérů, a sekuritizační vazby mimo vojensko-politický sektor jsou obecně velmi slabé. Obecným problémem sektorového přístupu k bezpečnostní analýze je postulát existence tzv. multisektorových hrozeb, jejichž

konsekvence se projevují ve více sektorech najednou a ne nutně ve svém původním sektoru, což způsobuje empirické vyprazdňování některých sektorů, např. environmentálního.

Diplomová práce dochází k závěru, že za předpokladu „změkčení“ státocentrické orientace regionálního bezpečnostního komplexu, která je příliš rigidně ukotvena v logice státních hranic, a za současného vypuštění často kritizovaného požadavku exkluzivity členství, lze Arktidu označit za regionální bezpečnostní komplex. S vědomím relativně nízkého počtu a relativní slabosti sekuritizačních vazeb mezi jednotlivými aktéry uvnitř komplexu a s odkazem na aktuální vývoj bezpečnostní dynamiky v regionu lze tvrdit, že Arktida je nově krystalizujícím regionálním bezpečnostním komplexem, která má do budoucna velký potenciál stát se plně vyvinutým komplexem se silnou sekuritizační a desekuritizační dynamikou.

Shrnutí

Diplomová práce se zabývá tématem geopolitického regionu Arktida z pohledu jednoho z nevlivnějších regionalistických přístupů ke studiu mezinárodní bezpečnosti, který představuje teorie regionálního bezpečnostního komplexu formulovaná výzkumníky kodaňské školy - Barry Buzanem a Ole Wæverem. Cílem práce je nalézt odpověď na otázku zda lze na geopolitický region Arktida nahlížet optikou této teorie a klasifikovat ji v rámci studia mezinárodní bezpečnosti jako regionální bezpečnostní komplex definovaný svébytnou dynamikou bezpečnostních vztahů a vzájemnou provázaností sekuritizačních a desekuritizačních procesů. Tato výzkumná otázka je motivována snahou nabídnout či naopak zavrhnout možný teoretický nástroj k analýze specifické bezpečnostní dynamiky arktického regionu a eventuálně navrhnout teoretické modifikace tam, kde se teorie v konfrontaci s případem ukazuje jako rigidní. Diplomová práce dochází k závěru, že Arktidu lze s určitými teoretickými modifikacemi, které vycházejí vstříc kritikům konceptu, klasifikovat jako vznikající regionální bezpečnostní komplex, jehož sekuritizační vazby jsou zatím stále poměrně slabé, nicméně intenzita bezpečnostní dynamiky v regionu má zřetelně stoupající trend a do budoucna lze očekávat výrazné zvýšení bezpečnostních interakcí v regionu.

Klíčová slova: Arktida, regionální bezpečnostní komplex, regionální bezpečnost, sekuritizace

Summary

This diploma thesis deals with the Arctic geopolitical region from the perspective of one of the most influential regionalist concepts in the modern IR theory and international security studies – the regional security complex theory developed by Barry Buzan and Ole Wæver from the Copenhagen Peace Research Institute. The main aim of the thesis is to examine whether such a specific geopolitical region as the Arctic could be analyzed from the perspective of this theory and defined as a regional security complex with a unique security dynamics and an intense interconnection of major processes of securitization and desecuritization. This research question seeks to suggest a theoretical and analytical tool for studying the specific regional dynamics of the Arctic, and alternatively identify shortcomings of the theory in confrontation with the case and propose possible theoretical modifications. The diploma thesis concludes that the Arctic can be classified as a regional security complex in terms of Buzan's and Wæver's theory, although as an emerging one with rather weak securitization interconnections yet with a big potential to develop into a strong and dynamic security complex. The application of the Arctic case to the theory however showed that there is a need for some theoretical modifications to make the concept more flexible.

Key words: Arctic, regional security complex, regional security, securitization

Seznam použité literatury a zdrojů

Neperiodická literatura

- BAEV, Pavel K. (2010) Russian Policy in the Arctic. A Reality Check. In: TRENIN, Dmitri, BAEV, Pavel K. (2010) *The Arctic. A View from Moscow*. Carnegie Endowment for International Peace, Washington.
- BILSTAD, Torleiv. (2008) Climate Change and Consequences for the Arctic. In: MIKKELSEN, Aslaug, LANGHELLE, Oluf (eds.). (2008) *Arctic Oil and Gas. Sustainability at Risk?* Routledge, New York.
- BORDOFF, Jason, DESHPANDE, Manasi, NOEL, Pascal (2010). Interaction Between Energy Security and Climate Change Policy. In: PASCUAL, Carlos, ELKIND, Jonathan. (2010) *Energy Security. Economic, Politics, Strategies and Implications*. Brookings Institution Press, Washington, D.C.
- BULL, Hedley. (2002) *The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics*. Palgrave, Basingstoke.
- BUZAN, Barry. (1991) *People, States & Fear. An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Pearson Education Limited, Harlow.
- BUZAN, Barry, HANSEN, Lene. (2009) *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge University Press, Cambridge.
- BUZAN, Barry, WÆVER, Ole. (2003) *Regions and Powers. The Structure of International Security*. Cambridge University Press, Cambridge.
- BUZAN, Barry, WÆVER, Ole, DE WILDE, Jaap. (2005) *Bezpečnost. Nový rámec pro analýzu*. Centrum strategických studií, Brno.
- ČEPELKA, Čestmír, ŠTURMA, Pavel. (2003) *Mezinárodní právo veřejné*. Eurolex Bohemia, Praha.
- DRULÁK, Petr, a kol. (2008) *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Portál, Praha.
- DRULÁK, Petr. (2010) *Teorie mezinárodních vztahů*. Portál, Praha.
- ELKIND, Jonathan. (2010) Energy Security: Call for a Broader Agenda. In: PASCUAL, Carlos, ELKIND, Jonathan. (2010) *Energy Security. Economic, Politics, Strategies and Implications*. Brookings Institution Press, Washington, D.C.
- EMMERSON, Charles. (2010) *The Future History of the Arctic*. Public Affairs, New York.
- FAIRHALL, David. (2010) *Cold Front. Conflict Ahead in Arctic Waters*. I.B. Tauris & Co. Ltd, London.
- HNÍZDO, Bořivoj. (1995) *Mezinárodní perspektivy politických regionů*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha.
- HROCH, Miroslav, KADEČKOVÁ, Helena, BAKKE, Elisabeth. (2005) *Dějiny Norska*. Nakladatelství Lidové noviny, Praha.
- HOWARD, Roger. (2009) *The Arctic Gold Rush. The New Race for Tomorrow's Natural Resources*. Continuum UK, London.
- HØNNELAND, Geir, ROWE, Lars. (2010) *Nordområdene – hva nå?* Tapir akademisk forlag, Trondheim.
- KARÁSEK, Tomáš. (2008) EU Energy Policy, Eastern Enlargement and the Concept of Securitization. In: KARÁSEK, Tomáš (ed.). (2008) *European Union in a New Security Environment*. Matfyzpress, Praha.

- LANDIS, Marilyn J. (2001) *Antarctica: Exploring the Extreme. 400 Years of Adventure*. Chicago Review Press, Chicago.
- LANGHELLE, Oluf, HANSEN, Ketil Fred. (2008) Perceptions of Arctic Challenges. Alaska, Canada, Norway and Russia Compared. In: MIKKELSEN, Aslaug, LANGHELLE, Oluf. (2008) *Arctic Oil and Gas. Sustainability at Risk?* Routledge, New York.
- LIEN, Guro, STRAND, Kari Røren. (2011) *Fremtidige utfordringer for Forsvarets logistikk – en trendanalyse*. Forsvarets forskningsinstitutt, Oslo.
- MEDVEDEV, Sergei. (2004) *Rethinking the National Interest: Putin's Turn in Russian Foreign Policy*. George C. Marshall Center for Security Studies, Garmisch-Partenkirchen.
- MOLOT, Maureen Appel, HAMPSON, Fen Olser. (1990) *Canada Among Nations, 1989. The Challenge of Change*. Carleton University Press, Ottawa.
- PASCUAL, Carlos, ELKIND, Jonathan. (2010) *Energy Security. Economic, Politics, Strategies and Implications*. Brookings Institution Press, Washington, D.C.
- PŘIBYL, Václav, BRINKE, Josef, NOVOTNÝ, Jiří. (1986) *Antarktida, Arktida a Oceánie*. Geodetický a kartografický podnik v Praze, Praha.
- RAJAKOSKI, Esko. (1989) Cooperation to Protect the Environment: The Finnish Initiative. In: BERGER et al. (1989) *The Arctic: Choices for Peace & Security – A Public Inquiry*. Gordon Soules Book Publishers, West Vancouver.
- SHEVTSOVA, Lilia. (2002) Putin's Russia: Challenges of Transformation and Integration. In: MEDVEDEV, Sergei, KONOVALOV, Alexander, OZNOBISHCHEV, Sergei (eds.). (2002) *Russia and the West at the Millenium. Global Imperatives and Domestic Policies*. George C. Marshall European Center for Security Studies, Garmisch-Partenkirchen.
- SKOGRAND, Kjetil. (2008) The Arctic in a Geostrategic Perspective. In: SKOGRAND, Kjetil (ed.). (2008) *Emerging from the Frost. Security in the 21st Century Arctic*. Oslo Files on Defence and Security, Oslo.
- THORVALDSEN, Knut Henry. (2001) *Russland – fortsatt en trussel for Norge etter den kalde krigen?* Försvarshögskolan, Stockholm.
- TRENIN, Dmitri. (2010) The Arctic: A Front for Cooperation not Competition. In: TRENIN, Dmitri, BAEV, Pavel K. (2010) *The Arctic. A View from Moscow*. Carnegie Endowment for International Peace, Washington.
- WILLIAMS, Glyn. (2009) *Arctic Labyrinth. The Quest for the Northwest Passage*. University of California Press, Berkeley.
- WAISOVÁ, Šárka. (2005) *Bezpečnost. Vývoj a proměny konceptu*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň.
- YOUNG, Oran R. (1998) *Creating Regimes. Arctic Accords and International Governance*. Cornell University Press, London.
- ZELLEN, Barry Scott. (2009) *Arctic Doom, Arctic Boom. The Geopolitics of Climate Change in the Arctic*. ABC-CLIO, LLC, Santa Barbara.
- ØSTRENG, Willy. (1989) The Militarization and Security Concept of the Arctic. In: BERGER et al. (1989) *The Arctic: Choices for Peace & Security – A Public Inquiry*. Gordon Soules Book Publishers, West Vancouver.

Periodická literatura:

- BORGERSON, Scott G. (2008) Arctic Meltdown: The Economic and Security Implications of Global Warming. In: *Foreign Affairs*, roč. 87, č. 2.
- BRADDON, Craig, LCol. (2009) The True North Strong and Free for the Taking? The Need for Canada to Apply the Whole of Government Approach in the Pursuit of Arctic Security. In: *Canadian Army Journal*, roč. 12, č. 2.
- HOOGENSEN, Gunnhild. (2005) Bottoms up! A Toast to Regional Security. (Review of Barry Buzan and Ole Wæver: *Regions and Powers*). In: *International Studies Review*, roč. 7, č. 2.
- HYNEK, Nikola. (2005) Anglická škola a teorie mezinárodních vztahů: obsahový vesmír, akademický svět a kritiky přístupu. In: *Mezinárodní vztahy*, roč. 40, č. 2.
- KESKITALO, Carina. (2007) International Region-Building. Development of the Arctic as an International Region. In: *Cooperation and Conflict*, roč. 42, č. 2.
- KOLCZ-RYAN, Marta. (2009) An Arctic Race. How the United States' Failure to Ratify the Law of the Sea Convention Could Adversely Affect its Interests in the Arctic. In: *University of Dayton Law Review*, roč. 35, č. 1.
- NĚMEC, Petr. (2008) Porcování Arktidy: boj o suroviny. *Ekonom*, roč. 52, č. 23.
- ROMANCOV, Michael. (2008) Čí je Arktida? In: *Mezinárodní politika* (2008), roč. 32, č. 8.
- Ultima Thule aneb Bohové odcházejí na Sever. Úvodník. In: *Mezinárodní politika* (2008), roč. 32, č. 8.
- RUŠČÁK, Andrej (2008). Svalbard – unikátní životní prostor v Severním ledovém oceánu. In: *Mezinárodní politika* (2008), roč. 32, č. 8.
- STEJSKAL, Lubomír. (2008) Kanadský Sever: součást duše národa Země javorů. In: *Mezinárodní politika* (2008), roč. 32, č. 8.
- SUTER, Keith. (2010) Arctic Politics are Getting Warmer: A New Scramble for territory? In: *Contemporary Review*, roč. 292, č. 1697.
- WILKINSON, Claire. (2007) The Copenhagen School on Tour in Kyrgyzstan: Is Securitization Theory Useable Outside Europe? In: *Security Dialogue*, roč. 38, č. 1.
- ZELINKA, Petr. (2008) Kritika teorie bezpečnostního komplexu z hlediska přístupu síťových aktérů. In: *Mezinárodní vztahy*, roč. 43, č. 4.

Elektronické zdroje:

- BAEV, Pavel. (2010) Russia's Arctic Policy. Geopolitics, Mercantilism and Identity-Building. Briefing Paper. The Finnish Institute of International Affairs. [online] [cit. 12-05-12]. <<http://arcticuncduke.files.wordpress.com/2011/11/russias-arctic-policy-geopolitics-mercantilism-and-identity-building.pdf>>.
- BAEV, Pavel. (2007) *Russia's Race for the Arctic and the New Geopolitics of the North Pole*. The Jamestown Foundation, Washington. [online] [cit. 12-05-11]. <http://www.jamestown.org/uploads/media/Jamestown-BaevRussiaArctic_01.pdf>.
- BAKKEN, Bjørg. (2009) Annenhver russer frykter krig. In: *Aftenposten*. [online] 09-03-25 [cit. 12-05-05]. <<http://www.aftenposten.no/nyheter/uriks/article2997982.ece#.T6afCeuCQfE>>.

- BENITEZ, Jorge. (2010) Commander of the Russian Navy Warns of Chinas Race for the Arctic. *Atlantic Council*. [online] 10-04-10 [cit. 12-05-05]. <<http://www.acus.org/print/23494>>.
- Boj o pól. Rusko Požadá OSN o rozšíření svého území v Arktidě. In: *Týden.cz* [online] 11-07-07 [cit. 12-04-18]. < http://www.tyden.cz/rubriky/zahranici/rusko-a-okoli/rusko-pozada-osn-o-rozsireni-sveho-uzemi-v-arktide_206319.html>.
- BOSWELL, Randy. (2009) Canada to conduct anti-sub exercises in the Arctic. In: *Times Colonist*. [online] 09-08-08 [cit. 12-04-29]. <<http://www2.canada.com/victoriatimescolonist/news/story.html?id=7dead9dc-0574-4fce-80f6-9e684d4bc87c>>.
- BUDZIK, Philip. (2009) *Arctic Oil and Natural Gass Potential*. U.S. Energy Information Administration, Office of Integrated Analysis and Forecasting, Oil and Gas Division. [online] [cit. 12-02-01]. < http://www.eia.gov/oiaf/analysispaper/arctic/pdf/arctic_oil.pdf>.
- BØRRESEN, Jacob, HELSETH, Hans Christian. (2011) *Norske interesser og Sjømakt*. FFI Rapport, 2011:00759, [online] 11-03-03 [cit. 12-05-06]. <<http://rapporter.ffi.no/rapporter/2011/00759.pdf>>.
- Canada PM's Arctic stand frosty rhetoric. In: *Terra Daily*. [online] 11-05-13 [cit. 12-04-30]. <http://www.terradaily.com/reports/Canada_PMs_Arctic_stand_frosty_rhetoric_999.html>.
- FINK, Sheryl. (2011) *Major Victory As Russia Bans Trade in Harp Seal Skins*. International Fund for Animal Welfare. [online] 11-12-19 [cit. 12-05-12]. <<http://www.ifaw.org/ca/news/major-victory-russia-bans-trade-harp-seal-skins?page=1&mid=559778>>.
- GALLOWAY, Gloria. (2011) Russian Ban 'Spells the End of Canadian Sealing', Activists Say. In: *The Globe and Mail*. [online] 11-12-19 [cit. 12-05-12]. <<http://www.theglobeandmail.com/news/politics/ottawa-notebook/russian-ban-spells-the-end-of-canadian-sealing-activists-say/article2276572/>>.
- GLOMSRØD, Solveig, MÄENPÄÄ, Ilmo, LINDHOLT, Lars, MCDONALD, Helen, GOLDSMITH, Scott. (2008) Arctic Economies Within the Arctic Nations. In: GLOMSRØD, Solveig, ASLAKSEN, Ilulie (eds.). (2008) *The Economy of the North*. Statistics Norway, Oslo. [online] [cit. 12-05-12]. <http://www.ssb.no/english/subjects/00/00/30/sa_economy_north/sa84_en/sa84_en.pdf>.
- GREAVES, Wilfred. (2008) *Adrift: Complex Threats to Human Security in the Arctic*. Working draft. Dalhousie Graduate Society of Political Science. The Third Annual Graduate Student Symposium. [online] [cit. 12-05-11]. <<http://centreforforeignpolicystudies.dal.ca/pdf/gradsymp08/Greaves.pdf>>.
- GREINER, Robert. (2011) Russisk protest mot norsk arrestasjon av tråler. In: *NRK.no* [online] 11-10-01 [cit. 12-04-17]. < http://nrk.no/nyheter/distrikt/troms_og_finnmark/1.7816460>.
- HOEL, Alf Håkon. (2008) Jurisdictional Issues in the Arctic: An Overview. In: SKOGRAND, Kjetil (ed.). (2008) *Emerging from the Frost. Security in the 21st Century Arctic*. Oslo Files on Defence and Security, Oslo.
- HOLM, Erik. (2010) Dansk oprustning i Arktis vil provokere Rusland. *Ingeniøren*. [online] 10-06-04 [cit. 12-05-10]. <<http://ing.dk/artikel/109373-dansk-oprustning-i-arktis-vil-provokere-rusland>>.
- HOLTE, Nils Johan. (2009) *The Arctic Region Is at Time of Geopolitical Transition. Will This Transpire Through Aggressive Competition or as Peaceful Change?* Seaford House Paper, Royal College of Defence Studies.[online] [cit. 12-05-07]. <<http://www.mod.uk/NR/rdonlyres/C8EF34E1-F8F8-4F34-8687-80BAF80656E4/0/shp09holte.pdf>>.

- HOŘEJŠOVÁ, Tereza, JANSKÝ, Bohumír, VLKOVÁ HINGAROVÁ, Vendula, ŠÍR, Jan. (2010) *Význam arktické oblasti v mezinárodních vztazích pro zájmy ČR*. Vědecký projekt Ministerstva zahraničních věcí ČR. [online] [cit. 12-02-02].
<http://www.mzv.cz/file/625949/RM_03_02_10_Arkticka_oblast.pdf>.
- HUEBERT, Rob. (2004) *Arctic Security: Different Threats and Different Responses*. Northern Research Forum, Yellowknife, Canada. [online] 04-09-18 [cit. 12-02-20].
<http://www.nrf.is/Publications/The%20Resilient%20North/Plenary%204/3rd%20NRF_Plenary%2004_PP_Huebert.pdf>.
- HUEBERT, Rob. (2009) Canadian Arctic Sovereignty and Security in a Transforming Circumpolar World. In: *Foreign Policy for Canada's Tomorrow*, č. 4. [online] [cit. 12-01-05].
<<http://www.opencanada.org/wp-content/uploads/2011/05/Canadian-Arctic-Sovereignty-and-Security-Rob-Huebert1.pdf>>.
- HUEBERT, Rob. (2010) *The Newly Emerging Arctic Security Environment*. Canadian Defence & Foreign Affairs Institute, Calgary. [online] [cit. 12-05-11].
<<http://www.cdfai.org/PDF/The%20Newly%20Emerging%20Arctic%20Security%20Environment.pdf>>.
- HÆSKEN, Ole Morten, OLSEN, Thor Gunnar, FRIDHEIM, Håvard. (1997) *Beskyttelse av samfunnet (BAS) – Sluttrapport*. Forsvarets forskningsinstitutt, Kjeller. [online] [cit. 12-05-03].
<<http://rapporter.ffi.no/rapporter/97/01459.pdf>>.
- CHRISTENSEN, Sven Aage. (2009) *Are the Northern Sea Routes Really the Shortest? Maybe a Too Rose Coloured Picture of the Blue Arctic Ocean*. DIIS brief. [online] [cit. 12-01-28].
<http://www.diis.dk/graphics/Publications/Briefs2009/sac_northern_searoutes.pdf>.
- CHŘÁŠŤANSKÝ, Filip, JENNE, Dalibor. (2010) Geopolitika Arktidy. In: *Global politics*. [online] 10-07-17 [cit. 12-02-01] <<http://www.globalpolitics.cz/clanky/geopolitika-arktidy>>.
- JAKOBSON, Linda. (2010) *China Prepares for an Ice-Free Arctic*. SIPRI Insights on Peace and Security, č. 2. [online] [cit. 12-05-09]. <<http://books.sipri.org/files/insight/SIPRIInsight1002.pdf>>.
- JØRGENSEN, Steen A. (2011) *Søvndal vil hjælpe Kina til Arktis*. In: *Berlingske*. [online] 11-10-31 [cit. 12-05-09]. <<http://www.b.dk/politiko/soevndal-vil-hjaelpe-kina-til-arktis>>.
- KLEIST, Mininnguaq. (2010) Greenland Is Getting Ready to Stand Alone. In: *The Guardian*. [online] 10-06-15 [cit. 12-05-12]. <<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/jun/15/independent-greenland-mineral-resources-denmark>>.
- KOIVUROVA, Timo, TERVO, Henna, STEPIEN, Adam. (2008) *Background paper: Indigenous Peoples in the Arctic*. Arctic Transform. [online] [cit. 12-05-11].
<<http://arcticcentre.ulapland.fi/docs/Indigenous+Peoples+background+Koivurova+et+al.pdf>>.
- MAURER, Andreas. (2010) *The Arctic Region – Perspectives from Member States and Institutions of the EU*. Stiftung für Wissenschaft und Politik, SWP Working Paper, FG 02, 2010/4. [online] [cit. 12-02-14]. <<http://www.geopoliticsnorth.org/images/stories/attachments/Maurer.pdf>>.
- McDONOUGH, Alexa, WARE, Alyn. (2010) *Freeing the Pole of Nuclear Conflicts? Time for an Arctic Nuclear Weapon Free Zone*. PNND Cadana. [online] [cit. 12-05-02]
<<http://www.disarmsecure.org/Freeing%20the%20poles%20of%20nuclear%20weapons.pdf>>.
- *Obama 'Outraged' Over Seal Slaughter*. (2009) PETA. [online] 09-09-04 [cit. 12-05-11]. <<http://www.peta.org/b/thepetafiles/archive/2009/04/09/obama-outraged-over-seal-slaughter.aspx>>.

- OSICA, Olaf. (2010) The High North as a New Area of Cooperation and Rivalry. In: *Nowa Europa. Natolin Review* – speciální vydání, roč. 4, č. 1. [online] [cit. 12-01-30]. <http://www.natolin.edu.pl/pdf/nowa_europa/NE_spec42010_eng.pdf>.
- PETERSEN, Trude. (2009) Canada Renames Northwest Passage. In: *Barents Observer*. [online] 09-12-04 [cit. 12-05-02]. <<http://barentsobserver.com/en/sections/briefs/canada-renames-northwest-passage>>.
- PETERSEN, Trude. (2010) Half of Canadians Say Yes to Assert Arctic Sovereignty. In: *The Barents Observer*. [online] 10-03-26 [12-05-02]. <<http://barentsobserver.com/en/sections/topics/half-canadians-say-use-military-assert-arctic-sovereignty>>.
- PETERSEN, Trude. (2010) Restrictions of Russia's Access on Arctic Fields Inadmissible – Medvedev. In: *The Barents Observer*. [online] 10-03-17 [cit. 12-05-02]. <<http://barentsobserver.com/en/sections/articles/restriction-russias-access-arctic-fields-inadmissible-medvedev>>.
- PILYAVSKY, Valery P. (2011) *The Arctic. Russian Geopolitical and Economic Interests*. FES Briefing Paper. [online] [cit. 12-05-05]. <<http://library.fes.de/pdf-files/id/07925.pdf>>.
- Poll: Which Federal Party's Vision of Canadian Identity Resonates Most With You? In: *The Globe and Mail*. [online] 11-08-19 [cit. 12-05-11]. <<http://www.theglobeandmail.com/news/national/poll-which-federal-partys-vision-of-canadian-identity-resonates-most-with-you/article2135536/?from=2135876>>.
- PROELSS, Alexandr, MÜLLER, Till. (2008) The Legal Regime of the Arctic Ocean. In: *Heidelberg Journal of International Law*, roč. 68, č. 3. [online] [cit. 12-01-28]. <<http://img9.custompublish.com/getfile.php/980176.1529.dbqrcfwqax/The+Legal+Regime+of+the+Arctic+Ocean.pdf.pdf?return=www.arcticgovernance.org>>.
- RADIA, Andy. (2011) Stephen Harper's „Napoleonic Plans“ in the Arctic Challenged by Russian Writer. In: *Canada Politics*. [online] 11-08-30 [cit. 12-05-06]. <<http://ca.news.yahoo.com/blogs/canada-politics/stephen-harper-napoleonic-plans-arctic-challenged-russian-writer-190252411.html>>.
- Russia to Ban Seal Hunting. (2009) In: *The New York Times*. [online] 09-12-07 [cit. 12-05-11]. <http://www.nytimes.com/2009/02/27/world/europe/27iht-27seals.20490795.html?_r=1>.
- SCHRÖDER, Henning. (2009) Russia's National Security Strategy to 2020. In: *Russian Analytical Digest*, Research Centre for East European Studies Bremen and Centre for Security Studies Zürich, č. 62. [online] 09-06-18 [cit. 12-04-29]. <<http://www.isn.ethz.ch/isn/Digital-Library/Publications/Detail?ots591=0c54e3b3-1e9c-be1e-2c24-a6a8c7060233&lng=en&id=101960>>.
- STAVELAND, Lars Inge. (2012) Mener Regjeringen rapportere om for lav flyaktivitet i nord. In: *Aftenposten*. [online] 12-01-06 [cit. 12-05-05]. <<http://www.aftenposten.no/nyheter/Mener-Regjeringen-rapporterer-om-for-lav-flyaktivitet-i-nord-6734182.html#.T6ZdXuuCQfE>>.
- ROSAMOND, Annika Bergman. (2011) *Perspectives on Security in the Arctic Area*. DIIS Report, 2011:09. [online] [cit. 12-01-20]. <http://www.diis.dk/graphics/Publications/Reports2011/RP2011-09-Arctic-security_web.pdf>.
- STAALESEN, Atle. (2010) Clinton: More U.S. Attention to the Arctic. In: *Barents Observer* [online] 10-03-30 [cit. 12-05-04]. <<http://barentsobserver.com/en/sections/security/clinton-more-us-attention-arctic>>.

- STAV, Torill Ustad. (2012) I lufta 34 ganger for å kontrollere russiske fly. In: *NRK.no*. [online] 12-01-06 [12-04-22]. <<http://www.nrk.no/nyheter/1.7943652>>.
- STRADER, Olin. (2012) *An Arctic Council Security Agreement: Preventing Militarization and Ensuring Stability and Security of the Arctic*. The Arctic Institute – Center for Circumpolar Security Studies. [online] 12-01-18. [cit. 12-05-09]. <<http://www.thearcticinstitute.org/2012/01/12234-arctic-council-security-agreement.html>>.
- STRANDBJERG, Jeppe. (2010) *Cartography and Geopolitics in the Arctic Region*. DIIS Working Paper 2010:20. [online] [cit. 12-02-11]. <<http://www.diis.dk/graphics/Publications/WP2010/WP2010-20-Cartography-Geopolitics-web.pdf>>.
- ŠTEFAN, Petr. (2010) Ruský letoun postrašil v Arktidě americkou fregatu jako za studené války. In: *iDnes.cz*. [online] 10-09-29 [cit. 12-04-22]. <http://zpravy.idnes.cz/rusky-letoun-postrasil-v-arktide-americkou-fregatu-jako-za-studene-valky-1rj-zahranicni.aspx?c=A100921_190122_zahranicni_stf>.
- WALLACE, Michael, STAPLES, Steven. (2010) *Ridding the Arctic of Nuclear Weapons. A Task Long Overdue*. Canadian Pugwash Group, Toronto. [online] [cit. 12-04-21]. <<http://www.arcticsecurity.org/docs/arctic-nuclear-report-web.pdf>>.
- WATSON, Scott. (2011) *Arctic Sovereignty in Canada: A Case of Successful or Failed Securitization?* Canadian Political Science Association Annual Convention. [online] [cit. 12-05-01] <<http://www.cpsa-acsp.ca/papers-2011/Watson.pdf>>.
- WEZEMAN, Siemon T. (2012) *Military Capabilities in the Arctic*. SIPRI Background Paper, Stockholm. [online] [cit. 12-05-11]. <http://books.sipri.org/product_info?c_product_id=442>.
- WINKELMANN, Ingo. (2008) *Fixed Rules of Play for Dividing Up the Arctic Ocean. The Ilulissat Declaration of the Arctic Coastal States*. Stiftung Wissenschaft und Politik – SWP Comments. [online] [cit. 12-02-10]. <http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2008C18_wkn_ks.pdf>.
- WÆVER, Ole. (1998) *Securitization and Desecuritization*. In: LIPSCHUTZ, Ronnie D. (ed.). (1998) *On Security*. Columbia International Affairs Online. [online] [cit. 12-04-26]. <<http://library.northsouth.edu/Upload/On%20Security.pdf>>.
- ZYSK, Katarzyna. (2010) *Russia's Arctic Strategy: Ambitions and Constraints*. In: *Joint Force Quarterly*, roč. 57, č. 2. [online] [cit. 12-04-29]. <<http://www.ndu.edu/press/lib/images/jfq-57/zysk.pdf>>.
- ÅTLAND, Kristian. (2010) *Security Implication of Climate Change in the Arctic*. The Norwegian Defence Research Establishment. [online] 10-05-18 [cit. 12-01-30]. <<http://rapporter.ffi.no/rapporter/2010/01097.pdf>>.
- ÅTLAND, Kristian. (2007) *The European Arctic after the Cold War: how can we analyze it in terms of security?* Forsvarets forskningsinstitutt – rapport 200700344. [online] [cit. 12-03-24]. <<http://rapporter.ffi.no/rapporter/2007/00344.pdf>>.

Prameny a ostatní zdroje:

- *Agreement on Port State Measures to Prevent, Deter and Eliminate Illegal, Unreported and Unregulated Fishing*. (2009) Food and Agriculture Organisation, United Nations. [online] [cit. 12-05-11]. <<http://www.fao.org/Legal/treaties/037s-e.htm>>.
- *Arctic Climate Impact Assessment*. (2005) ACIA Scientific Report, Cambridge University Press [online] [cit. 12-02-18]. <<http://www.acia.uaf.edu/pages/scientific.html>>.
- *Arctic Human Development Report*. (2004) Stefansson Arctic Institute, Akureyri. [online] [cit. 12-01-20]. <<http://www.svs.is/AHDR/AHDR%20chapters/English%20version/Chapters%20PDF.htm>>.
- *Arctic Indigenous Peoples*. Arctic Centre. [online] [cit. 12-05-11]. <<http://www.arcticcentre.org/?DeptID=7768>>.
- *Arctic Marine Shipping Assessment 2009 Report*. (2009) Arctic Council. [online] [12-02-20]. <http://pame.arcticportal.org/images/stories/PDF_Files/AMSA_2009_Report_2nd_print.pdf>.
- *Arctic Strategy Documents*. Geopolitics in the High North. [online] [cit. 12-02-01] <http://www.geopoliticsnorth.org/index.php?option=com_content&view=article&id=84:arctic-strategy-documents&catid=1:latest-news>.
- *Arktida: klimatické zpětné vazby a jejich globální důsledky*. (2009) Český překlad exekutivního shrnutí zprávy World Wildlife Fund. [online] [cit. 12-02-18]. <<http://www.veronica.cz/dokumenty/arktida.pdf>>.
- *Atomvirksomhet og miljø i Nordområdene*. (2008) Regjeringens handlingsplan. [online] [cit. 12-05-12]. <<http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Sikkerhetspol/atomhandlingsplan0802.pdf>>.
- *Avtalen om avgrensning og samarbeid i Barentshavet og Polhavet undertegnet*. (2010) Tisková zpráva kanceláře norského premiéra Jense Stoltenberga, Oslo. [online] 10-09-15 [cit. 12-02-02]. <<http://www.regjeringen.no/nb/dep/smk/pressemelder/pressemeldinger/2010/avtalen.html?id=614254>>.
- *Barents Euro-Arctic Council*. [online] [cit. 12-04-28]. <http://www.beac.st/in_English/Barents_Euro-Arctic_Council/Barents_Euro-Arctic_Council.iw3>.
- *Canada and the Arctic*. (2009) Minister Cannon's video. [online] 09-09-26 [cit. 12-03-30]. <http://www.international.gc.ca/ministers-ministres/Cannon_Video_Arctic-Arctique2.aspx?view=d>.
- *Canada's First Defence Strategy*. (2008) National Defence. [online] [cit. 12-04-30]. <http://www.forces.gc.ca/site/pri/first-premier/June18_0910_CFDS_english_low-res.pdf>.
- *Canada's Northern Strategy: Our North, Our Heritage, Our Future*. (2009) Government of Canada. [online] [cit. 12-04-30]. <<http://www.northernstrategy.gc.ca/cns/cns.pdf>>.
- *Climate Change and International Security*. (2008) Paper from High Representative for CFSP and European Commission. [online] 08-03-14 [cit. 12-02-02]. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/reports/99387.pdf>.
- *Cold Response 2012*. (2012) Forsvaret.no. [online] [cit. 12-04-21]. <<http://forsvaret.no/aktuelt/ovelser/coldresp12/Sider/om.aspx>>.
- *Continental Shelf Submission of Norway in respect of areas in the Arctic Ocean, the Barents Sea and the Norwegian Sea*. (2006) Executive Summary. Oljedirektoratet. [online] [cit. 12-04-18]. <http://www.un.org/Depts/los/clcs_new/submissions_files/nor06/nor_exec_sum.pdf>.

- *Council of the Baltic Sea States - Civil Security and the Human Dimension*. [online] [cit. 12-03-31]. <<http://www.cbss.org/Civil-Security-and-the-Human-Dimension/creating-a-safe-and-secure-region>>.
- *Danmark, Grønland, Færøerne: Kongeriet Danmarks Strategi for Arktis 2011-2020*. (2011) Udenrigsministeriet, København. [online] [cit. 12-05-05]. <<http://dk.nanoq.gl/~media/b193bbec95fb4ecf864b4e247be5b824.ashx>>.
- *Danish Defence Agreement 2010 – 2014*. (2009) Copenhagen. [online] 09-06-24 [cit. 12-05-11]. <<http://www.fmn.dk/nyheder/Documents/20090716%20Samlede%20Forligstekst%202010-2014%20inkl%20bilag%20-%20english.pdf>>.
- *Declaration Concerning the Competence of the European Union with Regard to Matters Governed By the Agreement on Port State Measures to Prevent, Deter and Eliminate Illegal, Unreported and Unregulated Fishing*. Official Journal of the European Union. [online] 11-7-22 [cit. 12-05-13]. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:191:0003:0018:EN:PDF>>.
- EIDE, Espen Barth. (2012) *Viktige hjørnesteener på plass i ny langtidsplan for forsvaret*. Folk og forsvar. [online] 12-03-08 [cit. 12-05-05]. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/aktuelt/taler_artikler/ministeren/taler-og-artikler-av-forsvarsminister-es/2012/viktige-hjornesteener-pa-plass-i-ny-langt.html?id=674398>.
- *EU forbud mot handel med selprodukter – hva skjer nå?* (2009) Utenriksdepartementet, Oslo. [online] 09-06-26 [cit. 12-05-11]. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/tema/handelspolitikk/nyhetsbrev_tidligere/eus-forbud-mot-handel-med-selprodukter-.html?id=570096>.
- FAREMO, Grete. (2010) *Med Evne til innsats - Det norske forsvaret 2010*. Oslo Militær Forbund. [online] 10-01-14 [cit. 12-05-04]. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/aktuelt/taler_artikler/ministeren/taler-og-artikler-av-forsvarsminister-gr/2010/Med-evne-til-innsats---Det-norske-forsvaret-2010.html?id=591454>.
- *Fokus 2011. Etterretningstjenestens vurdering*. Etterretningstjenesten, 2011. [online] [cit. 12-05-05]. <<http://forsvaret.no/Documents/FOKUS%202011.pdf>>.
- *Charter of the United Nations*. The United Nations. [online] [cit. 12-02-20]. <<http://www.un.org/en/documents/charter/>>.
- *IPCC Fourth Assessment Report: Climate Change 2007 (AR4)*. Intergovernmental Panel on Climate Change. [online] [cit. 12-02-15]. <http://www.ipcc.ch/publications_and_data/publications_and_data_reports.shtml#1>.
- *Maritime Jurisdiction and Boundaries in the Arctic Region*. Durham University. [online] [cit. 12-04-20]. <<http://www.dur.ac.uk/ibru/resources/arctic/>>.
- *National Security Presidential Directive – 66, Arctic Region Policy* (2009). [online] 09-01-09 [cit. 12-04-30]. <<http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2009/01/20090112-3.html>>.
- *Norges landegrener - Ny grenselov*. Justis- og beredskapsdepartementet. Definice státních hranic Norského království v *Zákoně o státních hranicích*, portál Ministerstva spravedlnosti. [online] [cit. 12-04-17]. <<http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/nouer/2009/nou-2009-20/4/2/3.html?id=576889>>.
- *Nye byggesteiner i nord. Neste trinn i Regjeringens nordområdestrategi* (2009). Utenriksdepartementet, Oslo. [online] [cit. 12-05-05].

- <http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Nordomr%C3%A5dene/byggesteiner_nord0903_23_2.pdf>.
- *Oil and Natural Gas Resources of the Arctic*. Geology.com [online] [cit. 12-05-12]. <<http://geology.com/articles/arctic-oil-and-gas/>>.
 - *Permanent Participants*. The Arctic Council. [online] [cit. 12-02-20]. <<http://www.arctic-council.org/index.php/en/about-us/permanentparticipants>>.
 - Perry-Castañeda Library - Map Collection. [online] [cit. 12-01-19]. <http://www.lib.utexas.edu/maps/islands_oceans_poles/arctic_region_pol_2007.jpg>.
 - *Population Distribution in the Circumpolar Arctic, by country (Including Indigenous Population)*. GRID-Arendal. [online] [cit. 12-02-02]. <http://www.grida.no/graphicslib/detail/population-distribution-in-the-circumpolar-arctic-by-country-including-indigenous-population_1282>.
 - RASMUSSEN, Anders Fogh (2009). *Speech on Emerging Security Risks*. Lloyd's of London. [online] 09-10-01 [cit. 12-02-01]. <http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_57785.htm>.
 - *Regjeringens Nordområdestrategi* (2006) Utenriksdepartementet, Oslo. [online] [cit. 12-05-05]. <<http://www.regjeringen.no/upload/kilde/ud/pla/2006/0006/ddd/pdfv/302927-nstrategi06.pdf>>.
 - *Security Co-operation in the Arctic: A Canadian Response to Murmansk*. Report of the Panel on Arctic Arms Control. (1989) Arms Control Centre, Ottawa.
 - *Shift in Climatic Zones, Arctic Scenario*. GRID-Arendal. [online] [cit. 12-02-18]. <<http://maps.grida.no/go/graphic/shift-in-climatic-zones-arctic-scenario>>.
 - SCHEFFER, Jaap de Hoop. (2009) *Speech on Security Prospects in the High North*. [online] 09-01-29 [cit. 12-02-01]. <http://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_50077.htm>.
 - *Simulated Projections for Polar Cod Distribution with Global Warming*. Grid – Arendal. [online] [cit. 12-02-18]. <http://www.grida.no/graphicslib/detail/simulated-projections-for-polar-cod-distribution-with-global-warming_923b>.
 - *Smlouva o Antarktidě*. In: POTOČNÝ, Miroslav, ONDŘEJ, Jan. (1997) *Dokumenty mezinárodního práva III*. Karolinum, Praha.
 - STØRE, Jonas Gahr. (2008) *Om forholdet mellom Norge og Russland og utviklingen i Russland*. Projev přednesený na Norském zahraničněpolitickém institutu, Oslo. [online] 08-06-18 [cit. 12-04-22]. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/aktuelt/taler_artikler/utenriksministeren/2008/russland_nupi.html?id=517424>.
 - *Statement on Canada's Arctic Foreign Policy*. (2010) Government of Canada. [online] [cit. 12-04-30]. <http://www.international.gc.ca/polar-polaire/assets/pdfs/CAFP_booklet-PECA_livret-eng.pdf>.
 - *Stortingsmelding nr. 7 (2011-2012) – Nordområdene. Visjon og virkemidler*. Utenriksdepartementet, Oslo.
 - *Stortingsmelding nr. 15 (2008-2009) – Interesser, ansvar og muligheter. Hovedlinjer i norsk utenrikspolitikk*. Utenriksdepartementet, Oslo.
 - STRØM-ERICHSEN, Anne-Grete. (2009) *Norway's Security Outlook*. The Atlantic Council of Finland. [online] 09-05-11 [cit. 12-05-02]. <<http://www.regjeringen.no/en/dep/fd/whats-new/Speeches-and-articles/minister/forsvarsminister-stroem-erichsen/2009/norways-security-outlook.html?id=560809>>.

- *Submissions to the Commission on the Limits of the Continental Shelf*. [online] [cit. 12-04-18]. <http://www.un.org/depts/los/clcs_new/commission_submissions.htm>.
- *Svalbardtraktaten*. Lovdata. [online] [cit. 12-02-04] <<http://www.lovdato.no/all/hl-19200209-000.html>>.
- *Temperature Increase in the Arctic, 2090 Scenario*. GRID-Arendal. [online] [cit. 12-02-18]. <http://www.grida.no/graphicslib/detail/temperature-increase-in-the-arctic-2090-scenario_ea96>.
- *The Constitution of the Russian Federation*. [online] [cit. 12-04-22]. <<http://www.constitution.ru/en/10003000-02.htm>>.
- *Úmluva Organizace Spojených národů o mořském právu*. In: POTOČNÝ, Miroslav, ONDŘEJ, Jan. (1997) *Dokumenty mezinárodního práva III*. Karolinum, Praha.
- *United Nations Convention on the Law of the Sea*. [online] [cit. 12-04-18]. <http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf>.
- *USGS Release*. (2008) U.S. Geological Survey. [online] 08-07-23 [cit. 12-02-01]. <http://www.usgs.gov/newsroom/article.asp?ID=1980&from=rss_home>.

Celkový rozsah textu práce

Počet slov: 40.731

Počet znaků bez mezer: 263.356

Bibliografický záznam: KOŠATKOVÁ, I. Arktida jako regionální bezpečnostní komplex (Aplikace teorie regionálních bezpečnostních komplexů na geopolitický region Arktida). Praha, 2012. 129 s.
Diplomová práce na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy - Katedře mezinárodních vztahů
Institutu politologických studií. Vedoucí diplomové práce Mgr. Tomáš Weiss, MA., Ph.D.

Projekt diplomové práce

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD
INSTITUT POLITOLOGICKÝCH STUDIÍ**

PROJEKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Arktida jako regionální bezpečnostní komplex

**(Aplikace teorie regionálních bezpečnostních komplexů
na geopolitický region Arktida)**

autor: Iva Košatková

obor a ročník: Bezpečnostní studia, IV. ročník

vedoucí práce: Mgr. Tomáš Weiss, M.A., Ph.D.

předpokládaný termín odevzdání: květen 2012

souhlas vedoucího práce:

Teoretické východisko diplomové práce

Po skončení studené války došlo k zásadní proměně dlouhodobě stabilního uspořádání mezinárodního systému, která ovlivnila jak praktické fungování vztahů mezi státy, tak i oblast teoretického výzkumu mezinárodních vztahů a mezinárodní bezpečnosti. Do té doby platné paradigma postavené na bipolárním rozdělení světa bylo nutné nahradit novými koncepty bezpečnosti, jež by dokázaly teoreticky podchytit novou realitu mezinárodního uspořádání. Mezi nejvlivnější počiny v této oblasti se řadí práce tzv. kodaňské školy – výzkumníků z Kodaňského institutu pro výzkum míru (COPRI) v čele s Barry Buzanem, kteří rozšířili koncept bezpečnosti i mimo tradiční oblast vojenských hrozeb a prohloubili hladinu analýzy bezpečnosti i na ostatní stupně pomyslné vertikální osy – nadstátní či naopak substátní aktéry, případně jednotlivce. Kodaňská škola vychází z přesvědčení, že analýza bezpečnosti na celosystémové úrovni je příliš všeobecná a často nedokáže postihnout bezpečnostní realitu v celé své komplexnosti.

Ve své diplomové práci budu vycházet z teorie regionálních bezpečnostních komplexů, tak jak ji na začátku devadesátých let představil Barry Buzan ve své studii *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era* (1991) a následně spolu s Ole Wæverem a Jaap de Wildem rozpracoval v knize *Security: A New Framework for Analysis* (1998).

Teorie regionálních bezpečnostních komplexů představuje jeden z nejvlivnějších regionalistických přístupů ke studiu mezinárodních vztahů. Tyto koncepty staví na předpokladu, že post-bipolární systém mezinárodních vztahů lze na základě geografických, historických, ekonomických a kulturních aspektů rozdělit na jednotlivé regiony, uvnitř kterých se smazávají hranice národních států a klíčem k analýze bezpečnostní dynamiky v regionu se stávají vztahy vzájemné bezpečnostní závislosti a soupeření.

Buzan a Wæver takto rozdělili svět do regionálních bezpečnostních komplexů, které sestávají minimálně ze dvou aktérů, tvoří geograficky koherentní uskupení a vztahy mezi těmito aktéry fungují na principu vzájemné bezpečnostní závislosti s tím, že jsou výrazně silnější mezi členy komplexu než ve vztahu k aktérům mimo komplex. Jinými slovy se jedná se o množinu aktérů, jejichž hlavní procesy sekuritizace a desekuritizace jsou natolik propojené, že jejich bezpečnostní problémy nelze analyzovat odděleně.

Vymezení tématu diplomové práce

Ústředním tématem mé diplomové práce bude Arktida jako geopolitický region, který byl v rámci studia mezinárodních vztahů a mezinárodní bezpečnosti (minimálně v tradici domácího výzkumu) dosud značně opomíjen a u kterého lze předpokládat, že jeho význam v mezinárodněpolitickém a bezpečnostním kontextu bude v následujících desetiletích zřetelně narůstat.

Neprobádanost tématu v české tradici studia mezinárodních vztahů i přes jeho vysokou aktuálnost a rostoucí význam Arktidy pro mezinárodní bezpečnost je hlavním důvodem volby tohoto tématu. Věřím, že se mi prostřednictvím mé diplomové práce podaří alespoň zčásti přispět k rozšíření povědomí o významu Arktidy pro mezinárodní bezpečnost a prozkoumat způsob, jakým lze (případně nelze) tento region teoreticky uchopit a začlenit do studia mezinárodních vztahů a mezinárodní bezpečnosti.

Až do druhé světové války byla Arktida nepřístupnou oblastí, která se jen ojediněle stávala předmětem zájmu polárních badatelů a výzkumníků. V realitě studenoválečného konfliktu, který protnul želenou oponou také Arktidu, si obě supervelmoci začaly velice rychle uvědomovat geostrategický potenciál tohoto regionu, který získal důležitou roli ve vojenských strategiích jako oblast vhodná pro špionáž či rozmístění jaderných zbraní. Od sedmdesátých let se nicméně v kontextu obecného uvolňování vztahů mezi Východem a Západem začíná v Arktidě rozvíjet multilaterální spolupráce v nevojenských oblastech, např. ve vědě a výzkumu či oblasti ochrany životního prostředí.

V současné době jsou vztahy mezi arktickými státy založeny na rozvinuté regionální spolupráci a sdílených strategických zájmech v oblasti. Arktický region je stabilní a v podstatě bezkonfliktní zónou, k čemuž však do značné míry přispívá geografická odlehlost, obtížná přístupnost a s tím související obecně nízká aktivita v regionu. Mír v arktické oblasti spočívá na křehkém vyrovnávání politické rovnováhy mezi zájmy jednotlivých aktérů (přičemž zde stále do značné míry přetrvává odkaz konfliktu Východ vs. Západ) a může být narušen náhlou změnou dosavadního chování jednoho z primárních aktérů, případně zásahem externího aktéra.

Globální oteplování způsobuje tání ledu, které otevírá dosud obtížně přístupnou oblast větší aktivitě, což také znamená potenciálně větší ohrožení křehké rovnováhy v regionu. Podle odhadů americké výzkumné agentury US Geological Survey zveřejněných v tiskové zprávě z 23.7.2008 skrývá Arktida kromě nalezišť kovů také 30 % dosud nevytěžených světových zásob zemního plynu a 13 % dosud nevytěžených světových zásob ropy. Technologický pokrok a postupující tání ledu během několika let zpřístupní podmořská naleziště nerostných surovin těžbě. Vlivem zvyšování teploty v Arktickém

oceánu se také komerčně lovené ryby stahují blíže k Severnímu pólu a tím ovlivňují hospodářské zájmy místních aktérů. Tání ledu v Arktidě otevírá nové námořní trasy a očekává se, že v několika letech bude možné celoročně využívat Severní a Severozápadní cestu pro lodní dopravu.

Výše uvedené skutečnosti napovídají, že geopolitický potenciál arktického regionu se v blízké budoucnosti výrazným způsobem zvýší. Soupeření o přístup ke zdrojům a o kontrolu strategických námořních tras v kombinaci s několika dosud nevyřešenými teritoriálními spory představuje třaskavou směs, která může eskalovat mezinárodní napětí a vést ke vzniku konfliktů. Není zcela vyloučené, že střety ekonomických a energetických zájmů jednotlivých aktérů (včetně externích) mohou vést k opětovné militarizaci Arktidy a v krajním případě vyústit v ozbrojený konflikt.

Definice zkoumaného předmětu

Specifičnost Arktidy jako regionu je daná tím, že se nejedná o koherentní celek složený z teritorií několika suverénních států, ale o geografický útvar tvořený Severním ledovým oceánem a severními okraji Evropy, Asie, Severní Ameriky a podstatnou částí Grónska včetně přilehlých ostrovů. Z hlediska politické geografie je Arktida definována jako oblast tvořená částmi území Ruska, Norska, Finska, Švédska, Islandu, Dánska (Grónska), Kanady a USA severně od polárního kruhu, tj. 66° 32' severní šířky. V odborné literatuře zkoumající Arktidu z hlediska studia mezinárodních vztahů a mezinárodní bezpečnosti je často Arktida vymezena jako území Severního ledového oceánu a k němu přímo přilehlé severní oblasti Evropy, Asie a Severní Ameriky. Z tohoto pohledu jsou tedy arktickými státy pouze Rusko, Norsko, Dánsko, USA a Kanada.

Toto vymezení Arktidy využiji i pro účely své diplomové práce, jelikož se domnívám, že arktická bezpečnost je úzce vázána především na interakci aktérů v Severním ledovém oceánu a z tohoto pohledu nemají Finsko, Švédsko a Island na bezpečnostní dynamiku v regionu přímý vliv. V diplomové práci budu vycházet předpokladu, že severní pobřežní oblasti a podmořská teritoria Ruska, Norska, Dánska, USA a Kanady tvoří v Arktidě specifický celek spojený společným zájmem a také vzájemnou rivalitou. Vzájemná interakce těchto států demonstruje sdílenou snahu o rozvoj regionální spolupráce a zachování regionální stability, zároveň ale odhaluje snahu jednotlivých aktérů posilovat své vlastní pozice k prosazování národních zájmů. Arktické státy koordinují své úsilí s cílem udržet si kontrolu nad arktickým regionem na základě principů stanovených Úmluvou OSN o námořním právu z roku 1982 a snaží se aktivně zamezit redefinici stávajícího právního rámce. To před třemi lety jasně demonstrovaly deklarací z grónského Ilulissat, která odkazuje na platné námořní právo jako dostatečný nástroj regulace práv a povinností států v Arktidě a snaží se tak předejít posílení práv

externích aktérů v oblasti. Vzájemné vztahy arktických států na druhou stranu narušují některé dosud nevyřešené teritoriální spory a zvýšená aktivita v regionu motivovaná ekonomickými a energetickými zájmy jednotlivých aktérů se může stát katalyzátorem dalších konfliktů.

Cíle diplomové práce

V diplomové práci se pokusím aplikovat Buzanův a Wæverův koncept regionálních bezpečnostních komplexů na případ Arktidy, který je v kontextu této teorie na první pohled poněkud nestandardní. Arktidu lze v rámci mezinárodního systému téměř jistě považovat za svébytný geopolitický region se specifickými přírodními podmínkami a sdílenou historií, vzájemně propojený jasně definovanými vztahy bezpečnostní kooperace a konfrontace a vědomím rostoucího strategického potenciálu sdíleným všemi zainteresovanými aktéry, nicméně cílem diplomové práce bude zjistit, zda lze Arktidu zároveň klasifikovat i jako regionální bezpečnostní komplex ve smyslu teorie výzkumníků kodaňské školy, tzn. zda jsou vztahy vzájemné závislosti v rovině bezpečnosti natolik silné a provázané, že vydělují Arktidu jako svébytný region se specifickou bezpečnostní dynamikou od okolních regionů.

V diplomové práci se pokusím nejprve objasnit, jak se proměňovala regionální bezpečnostní dynamika v Arktidě po skončení studené války, jak se arktické státy snažily zajistit bezpečnost a stabilitu v oblasti a jak reagují na bezpečnostní implikace klimatických změn v Arktidě. Důkladná analýza zformování Arktidy jako specifického regionu a regionální bezpečnostní dynamiky je nezbytným předpokladem aplikace teoretického rámce na tento případ.

Základní výzkumná otázka diplomové práce potom bude znít takto: *Je geopolitický region Arktida zároveň regionálním bezpečnostním komplexem ve smyslu teorie kodaňské školy, resp. lze na arktický region nahlížet optikou této teorie (s případnými teoretickými modifikacemi) a klasifikovat ji v rámci studia mezinárodních vztahů jako regionální bezpečnostní komplex definovaný vzájemnou provázaností bezpečnostních hrozeb a sekuritizačních procesů a svébytnou dynamikou bezpečnostních vztahů?*

Tato výzkumná otázka je motivována snahou navrhnout (či zavrhnout) teoretický nástroj k uchopení arktického regionu pro účely bezpečnostních studií a studií mezinárodních vztahů. Lze očekávat, že se Arktida pro svou aktuálnost bude dostávat do středu pozornosti jak politických a bezpečnostních teoretiků, tak praktiků, a teorie regionálních bezpečnostních komplexů se jeví jako vhodný nástroj k jejímu analytickému uchopení.

Metodologický postup a struktura práce

Ve své diplomové práci využiji kvalitativní metodologii disciplinované interpretativní studie, která spadá do kategorie jednopřípadových studií a stojí na pomezí mezi jedinečnou případovou studií, jež detailně zkoumá konkrétní případ čistě pro jeho vnitřní hodnotu a jedinečnost bez nutnosti teoretického zobecňování, a instrumentální případovou studií, pro kterou je studium konkrétního případu pouze nástrojem pro práci s teorií, v níž leží hlavní hodnota výzkumu. Disciplinovaná interpretativní studie si volí případ také čistě na základě jeho jedinečnosti, zajímavosti, významu či jiné hodnoty, kterou tomuto případu subjektivně připisuje výzkumník a pro niž si tento případ vybírá, nicméně pro práci s tímto případem využívá existující teoretické koncepty. Případ tedy není nástrojem pro práci s teorií, ale naopak teorie je východiskem pro práci s případem.

V disciplinované interpretativní studii případu Arktidy zkombinuji prvky deduktivní a induktivní analýzy. Nejprve představím výzkumný problém a formuluji výzkumnou otázku vycházející z teorie regionálních bezpečnostních komplexů. Poté provedu deduktivní analýzu, která si klade za cíl prozkoumat pravdivost teorie, resp. nalézt odpověď na výzkumnou otázku vyvozenou z teorie pomocí důkladné analýzy konkrétního případu Arktidy. Na základě zjištěných závěrů stanovím důsledky teorie pro realitu. V závěrečné části práce se pokusím výsledky analýzy zpětně konfrontovat s původní teorií a případně zkusím navrhnout teoretické modifikace, které by učinily teorii aplikovatelnou i na zkoumaný případ, což odpovídá induktivnímu postupu.

V úvodu nejprve jasně vymezím oblast výzkumu, výzkumný problém a účel výzkumu a formuluji výzkumnou otázku a cíle diplomové práce. Dále zdůvodním výběr tématu a jeho relevanci pro studium mezinárodních vztahů a mezinárodní bezpečnosti. V úvodní části práce také zrekapituluji dosavadní výzkum tématu jak v českém, tak i mezinárodním kontextu a zhodnotím dostupnou literaturu a zdroje k tématu. Díky aktivní znalosti norštiny a pasivní znalosti dánštiny a švédštiny nejsem při výběru relevantní literatury a zdrojů odkázána pouze na české a anglické texty, ale mohu čerpat také z odborných materiálů skandinávské provenience, což spatřuji jako nespornou výhodu pro psaní této práce.

Jako základní východisko práce využiji vlivnou, i když v domácí tradici bezpečnostních studií stále poněkud opomíjenou teorii regionálních bezpečnostních komplexů. V první části práce se pokusím přiblížit okolnosti vzniku a vývoj tohoto teoretického konceptu v kontextu vývoje bezpečnostních studií po skončení studené války a budu charakterizovat hlavní znaky tohoto konceptu.

Následně vymezím Arktidu jako geopolitický region a budu se postupně věnovat hlavním aktérům v regionu a jejich vzájemným vztahům. Na základě toho budu následně analyzovat celkový charakter bezpečnostní dynamiky v regionu s důrazem na společné hrozby a vzorce kooperace a konfliktu.

V hlavní části práce potom přistoupím k aplikaci teoretického rámce na příklad Arktidy s cílem stanovit, zda je teorie regionálních bezpečnostních komplexů uplatnitelná i na poněkud nestandardní příklad regionu a zda lze či nelze arktický region klasifikovat jako regionální bezpečnostní komplex.

V závěru práce provedu interpretaci výsledků zkoumání a zhodnotím uplatnitelnost teorie regionálních bezpečnostních komplexů na případ arktického regionu.

Návrh struktury práce

1. **Úvod:** Vymezení tématu a cíle práce, zdůvodnění relevantnosti tématu pro studium mezinárodních vztahů a mezinárodní bezpečnosti, přehled dosavadního výzkumu a zhodnocení dostupné literatury a zdrojů k tématu

2. **Teorie regionálních bezpečnostních komplexů**

3. **Vymezení zkoumaného předmětu: Arktida jako geopolitický region**

3.1 Geografické vymezení regionu

3.2 Hlavní aktéři a jejich vzájemné vztahy

3.3 Bezpečnostní dynamika v regionu: vzorce kooperace a konfliktu, bezpečnostní hrozby

4. **Aplikace teorie regionálních bezpečnostních komplexů na arktický region**

5. **Závěr:** Zhodnocení uplatnitelnosti teorie regionálních bezpečnostních komplexů na daný region

Předběžný seznam literatury a zdrojů

Neperiodická literatura

- ANGELL, Elisabeth, EIKELAND, Sveinung, SELLE, Petter (eds). (2010) *Nordområdepolitikken sett fra nord*. Fagbokforlaget, Bergen.
- BELLAMY, Alex. (2004) *Security Communities and Their Neighbours: Regional Fortresses or Global Integrators*. Palgrave, London.
- BROWNING, Christopher S. (2001). *A Multi-Dimensional Approach to Regional Cooperation: The United States and the Northern European Initiative*. Copenhagen Peace Research Institute, Copenhagen.
- BUZAN, Barry, WÆVER, Ole, DE WILDE, Jaap. (2005) *Bezpečnost: Nový rámec pro analýzu*. Barrister & Principal, Brno.
- BUZAN, Barry, KELSTRUP, Morten, LEMAITRE, Pierre, TROMER, Elzbieta, WÆVER, Ole. (1990) *The European Security Order Recast: Scenarios for the Post-Cold War Era*. Pinter Publishers, London.
- BUZAN, Barry, HANSEN, Lene. (2009) *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge University Press, New York.
- BUZAN, Barry. (1991) *People, states and fear: an agenda for international security studies in the post cold war era*. Harvester Wheatsheaf, New York.
- BUZAN, Barry, WÆVER, Ole. (2003) *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge University Press, Cambridge.
- BØRRESEN, Jacob, HELSETH, Hans Christian. (2011) *Norske interesser og sjømakt*. Forsvarets Forskningsinstitutt.
- DRULÁK, Petr. (2008) *Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Portál, Praha.
- EMMERSON, Charles. (2010) *The Future History of the Arctic*. PublicAffairs, New York.
- MAURER, Andreas. (2010) *The Arctic Region*. Stiftung Wissenschaft und Politik, Berlin.
- MOE, Arild, SCHEI, Peter Johan. (2005) *The High North – Challenges and Potentials*. Fridtjof Nansen Institute, Oslo.
- OFFERDAL, Kristine. (2010) *The Politics of Energy in the European High North: Norway and the „Petroleum Dialogue“ with the USA and the EU*. University of Oslo, Oslo.
- RASMUSSEN, Erik Stavnsager. (2006) *Essentials of social sciences research methodology*. University Press of Southern Denmark, Odense.

- VÆRNØ, Grethe. (2001) *Stabilitet og sikkerhet i Nordens nærområde: et sikkerhetspolitisk dilemma*. Forsvarets høgskoleforening, Oslo.
- WAISOVÁ, Šárka a kol. (2009) *Regionální integrační procesy*. Aleš Čeněk, Plzeň.
- WINKELMANN, Ingo. (2008) *Fixed Rules of Play for Dividing Up the Arctic Ocean: The Ilulissat Declaration of the Arctic Coastal States*. Stiftung Wissenschaft und Politik, Berlin.
- ZELLEN, Barry Scott. (2009) *Arctic Doom, Arctic Boom: The Geopolitics of Climate Change in the Arctic*. Praeger, Santa Barbara.
- ÅTLAND, Kristian. (2003) *Russisk nordområdepolitikk etter den kalde krigen: forholdet mellom næringsinteresser og militærstrategiske interesser*. Forsvarets forskningsinstitutt, Kjeller.

Periodická literatura

- ADIB-MOGHADDAM, Arshin. (2006) Regional Security Complex Theory: a critical examination. *International Studies Journal*, vol. 3, is. 1, pp. 25-40.
- BERGGRAV, Jørgen. (2004) Forsvarsperspektiver i nord. *Den Norske Atlanterhavskomitee – Sikkerhetspolitisk Bibliotek*. Is. 4/2004.
- BUZAN, Barry. (1997) Rethinking Security After the Cold War. *Cooperation and Conflict*, vol. 31, is. 1, pp. 5-28.
- GODZIMIRSKI, Jakub M. (2005) The New Geopolitics of the North? *The Norwegian Atlantic Committee – Security Policy Library*, Is. 2/2005.
- KESKITALO, Carina. (2007) International Region Building: Development of the Arctic as International Region. *Cooperation and Conflict*, vol. 42, is. 2, pp. 187-205.
- PALOSAARI, Teemu, MÖLLER, Frank. (2004) Security and Marginality: Arctic Europe after the Double Enlargement. *Cooperation and Conflict*, vol. 39, is. 3, pp. 255-281.

Ostatní zdroje

- HEININEN, Lassi. (2004) Circumpolar International Relations and Geopolitics. [online] In: Arctic Human Development Report, 2004.
<http://www.svs.is/AHDR/AHDR%20chapters/English%20version/AHDR_chp%2012.pdf>
- HEININEN, Lassi. (2008) Geopolitics of a Changing North. [online] august 2008. Position paper presented for the 5th NRF Open Assembly, September 24th – 27th 2008
<http://www.nrf.is/Open%20Meetings/Anchorage/Position%20Papers/Heininen_5thNRF_position_paper_session1.pdf>.
- HOLTE, Nils Johan. (2009) The Arctic Region Is at a Time of Geopolitical Transition. Will this Transpire Through Aggressive Competition or as a Peaceful Change? [online] Norwegian

Armed Forces. <<http://www.mod.uk/NR/rdonlyres/C8EF34E1-F8F8-4F34-8687-80BAF80656E4/0/shp09holte.pdf>>.

- NIKITIN, Alexandr, KAZANTSEV, Andrey. (eds.) (2009) International Security Organisations in Eurasia: Rivalry and Co-operation. [online] Scientific Council for Coordination of International Studies of MGIMO-University of the MFA of Russia, Moscow.